

ХРИСТО СМИРНЕНСКИ

СЪБРАНИ СЪЧИНЕНИЯ
В ШЕСТ ТОМА

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ :

ЖЕЛЪО АВДЖИЕВ, ВЕСКА ИВАНОВА, НАДЕЖДА
ИЗМИРЛИЕВА, ВАСИЛ КОЛЕВСКИ, ХРИСТО РАДЕВСКИ

ХРИСТО СМИРНЕНСКИ

СЪБРАНИ СЪЧИНЕНИЯ
ТОМ ПЪРВИ

СТИХОТВОРЕНИЯ

СЪСТАВИТЕЛ ХРИСТО РАДЕВСКИ
РЕДАКЦИЯ И БЕЛЕЖКИ ИЛИЯ ТОДОРОВ

СОФИЯ 1978
ИЗДАТЕЛСТВО «БЪЛГАРСКИ ПИСАТЕЛ»

ХРИСТО СМИРНЕНСКИ

Български писател

ХРИСТО СМОРНЕНСКИ

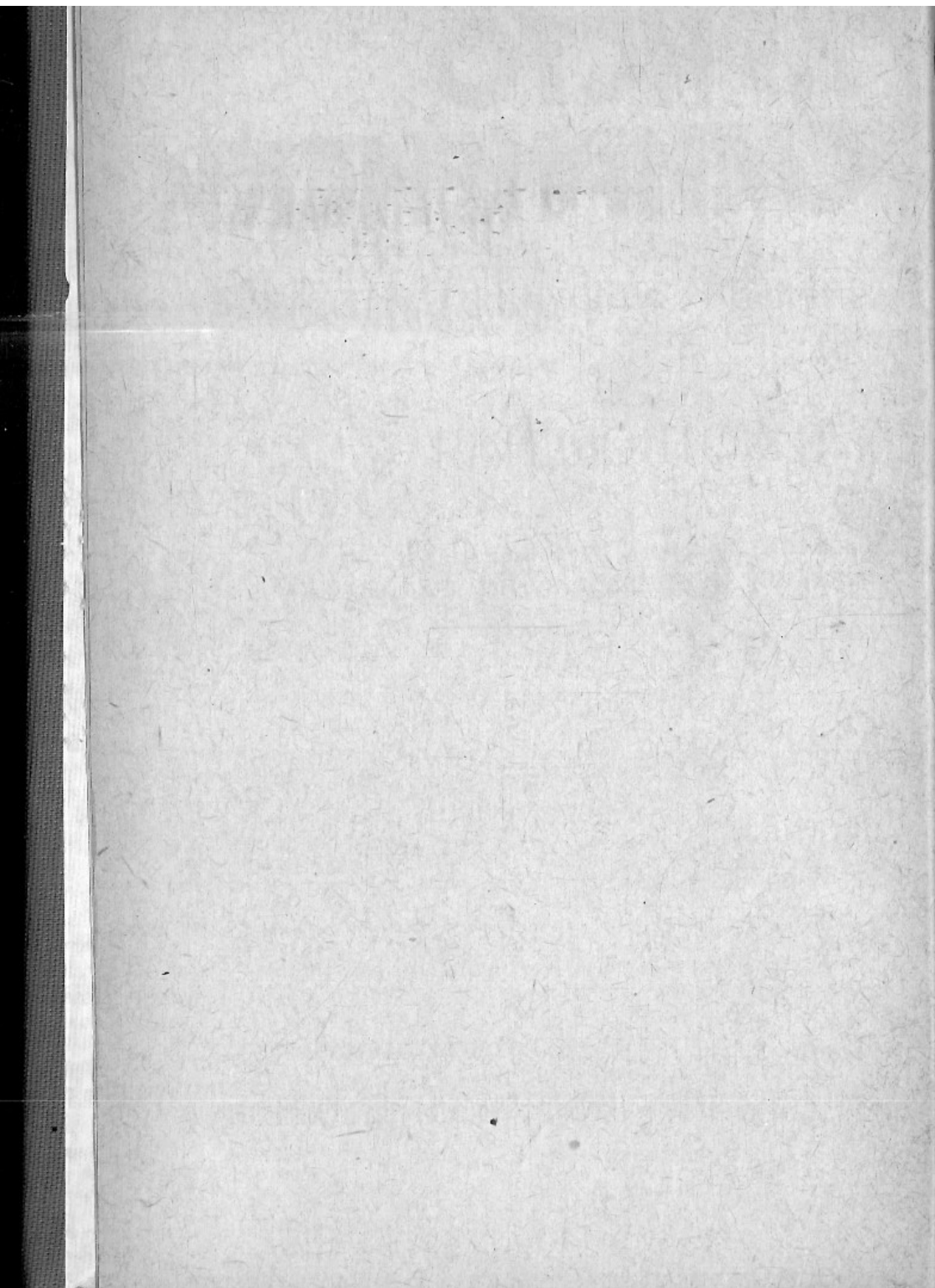
Цена 1,80 лв.

1

ХРИСТО СМИРНЕНСКИ

1

ХРИСТО СМРНЕНСКИ

В българската литература няма друг писател, чието място да е така точно и ясно определено в националния живот на страната ни и в нейната история, както мястото на Смирненски. В творчеството му — въпреки обширната литература за него и огромната му популярност — още има неизяснени въпроси. Някои черти от неговата поезия и проза още не са сериозно разгледани във връзка с литературните процеси от времето, когато той живя и работи. Неговото огромно за възрастта му дело е бивало ту направо отричано от реакционната критика, ту несъзнателно подковавано и омаловажавано от естетическите предразсъдъци на част от революционните литератори. И все пак той си остава най-ясният измежду петте показателни възвишения на нашата поетична класика: Ботйов, Вазов, Пенчо Славейков, Яворов, Смирненски.

Докато за идеологията на Ботйова дълго се спори — него се мъчеха да обсебят и ония, срещу които той загина, — докато Вазов — поради шовинистичния нанос на част от творчеството му — не беше двреме и правилно оценен от марксистическата критика, докато Пенчо Славейков доскоро бе обявяван за непоправим индивидуалист, а периодизацията на Яворовото дело и досега под различни форми се оспорва, Смирненски — въпреки ранно младежките му патриотарски увлечения — е ясен, категоричен и абсолютно неоспорим в гражданските си позиции. Неговото име не можем да отделим от комунистическото движение и Октомврийската социалистическа революция, тъй както не можем отдели дъжда от облаците.

На тоя дребен мургав младеж, когото туберкулозата отне ненавършил пълни двадесет и пет години, бе съдено да извърши един от етапите в българската литература.

Той изгря върху високите кипящи вълни на революционното работническо движение след Първата световна война, когато Октомврийската социалистическа революция в Русия разтърси из основи устоите на стария свят. Изтощена и одрипавяла от няколко войни, България на работниците и селяните гневно се изправи срещу своите управляващи хищници. Това негодувание се изрази

във войнишките бунтове по фронта, най-високата точка на които беше Владайското въстание от 1918 година. Цар Фердинанд беше принуден да се откаже от престола и да избяга в Германия. В страната се разбушуваха масови митинги, в които се искаше народен съд за виновниците за националната катастрофа. Протестите се организираха и ръководеха от комунистическата партия, чието влияние сред народа всекидневно растеше.

Художествен рупор на тоя клокотеш у нас и в Европа революционен вулкан стана Смирненски. Той е един от първите и най-ярки певци на Октомврийската социалистическа революция. В нея виждаше висше историческо възмездие над стария животински свят, възмездие, подготвяно от целия ход на човешката история. И в тази многовековна борба между справедливостта и безпавието той вижда и възпява борците от древността до наши дни. Това са отделни представители на революционната маса, която — въпреки временните поражения — върви към неотменната си победа.

До неговата поява в българската литература имаме вдъхновени произведения за радостите и страданията на трудещия се човек, със съчувствие към него и в негова защита. Има произведения, които възпяват високите благородни качества на този човек, неговия хуманизъм и морална чистота. Дори неговата борба за по-честит живот. Имаме произведения, с които се порицава бюрокрацията, бездушието към хората, алчността и политическия терор. Това и определя високата вълна на критическия реализъм в нашата литература. И тези произведения ще бъдат вечна гордост на националния ни гений. Но нито съчувствието, нито разобличението, нито протестът в тези произведения излизат извън рамките на установения обществен строй, извън неговите морални норми. Тази литература — с изключение на Ботйовите прозрения и слабите в художествено отношение произведения на Полянова — съдържа потенциална революционна енергия. Но в нея липсва опорната точка, за която Архимед — според преданието — заявил, че с нейна помощ може да отмести оста на земята. Смирненски с монолитното си творчество откри на нашата национална култура тази именно опорна точка. Той обърна погледа на литературата към революционните сили в България. Той въведе тези сили в художествената литература със същата художествена мощ, с каквато политическа внушителност те бяха навлезли в националния живот на страната. Със своя реализъм той даде нова естетическа основа на нашата литература. Върху тази естетическа основа израсна още в условията на капитализма и фашизма

творчеството на Асена Разцветников и Гео Милев, Ламара и Николая Хрелков, Крума Велков и Георгия Караславов, Никола Фурнаджиев и Никола Вапцаров. И цялата ни революционна литература от двадесетте и тридесетте години. Тази мощна струя поде след Девети септември националната ни култура, която днес се разклонява с цялото разнообразие на възраждащия се върху социалистически основи български живот.

В предговора към своята «Антология на българската поезия» Гео Милев пише: «Нови мотиви, но със старите средства на Лилиев и Людмил Стоянов, внася в българската поезия Христо Смирненски: мотивите на социалното недоволство. Но тия нови мотиви не намират у Смирненски и необходимата нова форма, за да се разгърнат и оформят като начало на едно ново развитие в българската поезия. Това остава като задача на предстоящото бъдеще.»

Тия мисли на Гео Милев са колкото верни, толкова и неверни. Защото не винаги един поет, дори цяла група поети или цяло поколение, съумява да реши всичките новаторски въпроси, които в даденото време развитието на културата поставя. Тези въпроси понякога се решават с усилията на много творци и продължително време. Но Гео Милев, невидял Смирненски в целия му ръст и несъмнял да измери цялото му значение за българската литература, разбира се, не можеше да оцени новаторския подвиг на поета, който реши главното: въведе работническата класа в тази литература. А въпросите за новите средства ги доразрешаваха други след него — но върху неговата основа, — между които най-ярките са Фурнаджиев и Гео Милев. Те по неповторим начин възпяха Септемврийското противофашистко въстание от 1923 г., което бе извършено от героите на Смирненски.

Преди известно време някъде се писа, че Смирненски можел да осъществи своята изящна форма и без символистите в нашата поезия. Това е друга нелепост, срещу която се изправя самото творчество на поета. Но то е вече отделна тема.

Поетът — па и всеки човек на изкуството — трябва да се оценява във връзка с времето, когато се е появил, и значението му трябва да се измерва по онова, което той пръв или най-внушително е открил и внесъл в културата на народа си. А не по онова, което не е успял да извърши. Всеки поет си има свой неповторим свят, своя територия в духовния живот на народа. И не е нужно човек да е кой знае колко просветен литературно и естетически, за да разбере още от пръв поглед какво отличава поезията на Смирненски от поезията на неговите предшественици. Както вече

се каза, неговият свят е работническата класа, която, въоръжена с идеите на социализма, влезе чрез неговите стихове, разкази, фейлетони и публицистика в българската литература. И влезе като основен двигател на нашето национално развитие. Това ли не е новаторски подвиг?

Когато той живя и работи, социалното неравенство и неравноправие в общественния живот на страната ни беше кошмарна действителност. Класовото разслоение се изостряше непрекъснато и даваше тон на борбата между онеправданите люди и похитителите на тяхното щастие. Въпреки разнообразната междинна гама от дребни и колебаещи се съществування между двата враждуващи полюса — неравенството беше очебийно, борбата беше на живот и смърт. Този именно преломен момент в историята на България намери своето художествено въплъщение у Смирненски, както у никой друг български писател.

Самият кратък живот на поета му подсказва подхода към обществените събития. Роден в македонското градче Кукуш — 30 септември 1898 г., — той отрано — след Междусъюзническата война — е принуден заедно с родителите, двамата си братя и сестра си да подирят убежище и оскъдно съществуване в София. И се настаняват в стария Ючбунар, дето главно живее, мизерствува и се бори част от работническото. С други думи, поетът още от началото на своя поетичен полет попада сред героите си. И естествено от младини взима участие в техните борби като организиран комунист. Това беше неговата житейска школа, която го издигна върху пиедестала на най-големия български революционен поет след Ботйова. А главната му литературна школа бяха, от една страна, стиховете на Ботйова, Вазова и Полянова, от друга страна, изящната виртуозност на Яворова, Подвързачова, Дебелянова и Лилиева.

Когато през 1922 година излиза от печат епохалната стихосбирка «Да бъде ден!», един от първите нейни възторжени критици е Георги Бакалов. И той забелязва в нея характерната за творчеството на псета черта: движение, движение, движение. И наистина и в лириката, и в прозата на поета се чувства това движение на историята, която се твори от активните и прогресивни членове на обществото. Главните негови герои — били те из историята или съвременния живот — са самоотвержени и безкомпромисни борци за социална справедливост. Те се сражават и умират като знамена на следващите поколения. Това е митичният

Прометей, това е древният легендарен роб Спартак, това е Делеклюз от Парижката комуна, това са вождовете на немския пролетариат Карл Либкнехт и Роза Люксембург, това са устремите към бъдещето червени ескадрони, които защитиха Октомврийската социалистическа революция. Това са българските комунисти, въплътени в многобройните лирически стихотворения на поета.

И днес, когато препрочитаме творбите му, завладява ни енциклопедическата всеобхватност на събитията от негово време. Защото — подобно на Ботйова — той е не само белязан от музите поет, но и активен, темпераментен и оригинален публицист. И съвсем основателно можем да го причислим към първенците на българската публицистика. Между тия два полюса — вдъхновената му революционна лирика и духовита и хаплива публицистика — се развиват неговата хумористична и сатирична поезия, фейлетоните и разказите му. И трудно можем да отделим лирика от сатирика, белетриста и фейлетониста от публициста.

Като че по някакво пресметнато равновесие той е плащал почти равна дан на всеки от тия видове. Но сърцевината на поетичния му организъм е безспорно революционната му лирика. Там най-гъсто и най-внушително са изразени неговите позиции спрямо битието човешко и обществения живот. И тука наблюдаваме интересно явление. Докато в световната следренесансова литература е характерно, че, общо взето, отрицателните действащи лица са по-сполучливи от положителните — защото разрушението и разобличението е по-лесно от създанието, — оттука очевидно е подсказано именуването критически реализъм — у Смирненски виждаме неизмеримото морално превъзходство на положителните му герои. Не само като гражданска позиция и симпатия на автора, но и като творческо завоевание. И се налага в творбите му онази революционна романтика, която социалистическото мечтание за хармоничен живот подклажда. Под многоцветната му и ярка четка излизат с цялата си жизнена мощ и внушителност ония многобройни жертви на позорното вампирство и мизерията, които съставят съкрушително обвинение срещу присвоителите на земните блага и съдбините на народа. Това са малките улични гаврошовци и цветарки, падналите жени и изхвърлените от производството просеци инвалиди, това са умиращите от туберкулоза безпомощни работници, това са потъналите в безпросветна мизерия крайни квартали, където «ледно тегне и души мъглата, на живота сивата мъгла». Тази «сива мъгла» поразява като слана ранните цветове на народа. Тази сива мъгла на експлоататорската

действителност не позволява — както сатиричният дявол на поета се оплаква — на човека да бъде честен и горд. В цикъла «Зимни вечери» с изумителна художествена сила и простота е характеризирано това физическо и духовно унищожаване на човека, замърсяването на всякакви високи пориви:

А бликат снежинки сребристи,
прелитат, блестят, кат кристал,
проронват се бели и чисти
и в локвите стават на кал.

Но законите на живота и класовата борба са такива, че в тази кал на обществото, в тази потенциална енергия на потиснатия народ тлее прометеевският огън, който с течение на времето и при дадени условия се превръща в очистителен пожар. Правдивото слово на социалистическите идеи там намира най-добра почва и затаената енергия на тази потисната маса се превръща в енергия революционна. Тази революционна енергия е главният двигател в творчеството на Смирненски.

Може би повече от половината от това творчество — поезия и проза — е хумор и сатира. Той е бил извънредно остроумен и незлобив човек. И много от неговите хумористични стихотворения са просто шеги. Многоцветни, заразителни — макар в много случаи тъжни — шеги. Но може ли такъв гражданин, с такова остро чувство за справедливост и който така дълбоко е виждал корените на зловещите контрасти и нещастия в живота — да се ограничи само с незлобивата шега в публичната си намеса в общественния живот? И ние виждаме как още в ранните му хумористични творби настойчиво възпламва лютия сатиричен тон, който и до края на живота му се преплита с усмеха и веселата шега. И в много от стихотворенията и фейлетоните му взима връх и прави музиката. Така се стига до върховете на българската сатира в «Приказка за стълбата» и стихотворния цикъл «На гости у дявола». За които след малко ще стане дума.

Сатиричните творби на поета приличат на ония части в армията, чиято задача е да проучат и дезорганизируют противника и да го направят уязвим. Той показва чрез тях моралната хилавост, безчовечност и историческа обреченост на ония, срещу които воюва за своето ограбено щастие неговият положителен лирически герой. Новият всевластен герой в историята на човечеството. Този герой издига своя исполински ръст в стихотворенията «През бурята», «Йохан», «Юноша», «Карл Либкнехт», «Червените

ескадрони» и десетки други, недостижати и до днес лирически върхове в нашата поезия.

През късия си творчески живот Смирненски създава към 550 стихотворни произведения и към 330 прозаични работи — бележки, разкази и фейлетони. Макар че тон на неговото дело дава поезията, той е първостепенен публицист, прекрасен разказвач и блестящ фейлетонист. И много трудно е в неговите прозаични работи да се прокара рязка граница между публицистиката и белетристиката. В публицистичните си бележки той говори като белетрист и фейлетоните и разказите му са обагристи от публицистичния му темперамент. В белетристиката остави разкази като «Слънцето», «Василий», «Една вечер» и др. А фейлетоните му «Карнавална приказка», «Как ще си умра млад и зелен» и «Приказка за стълбата» са между най-хубавото, което българското перо е създало в тази област.

В две от най-ярките си творби поетът е използвал като главен герой дявола. Зает очевидно от Полянова, но използван с голяма художествена сила и философска дълбочина. В цикъла «На гости у дявола» Мефистофел е положително лице, пострадало от земните неправди. И авторът чрез него произнася зълчната си присъда над съвременния му покварен свят. В «Приказка за стълбата» — обратно — дяволът си е дявол. Това е черното изкушение, което унищожаваше неустойчивите хора. Млад ентузиазирания човек иска да отмъсти за своите страдащи братя. Но дяволът, който е пазител на техните притеснители — иска откуп, за да го пусне до престъпниците. Младежът в своя порив за възмездие се съгласява и дяволът постепенно му отнема всички човешки качества: отначало слуха, после зрението и най-после сърцето и паметта. И младежът престава да чува стоновите и да вижда дрипите на своите братя. Дарен от дявола с ново зрение, слух, сърце и памет, той се смята за принц по рождение и светът му изглежда вълшебен. Изгубва човешките си качества оня, който — макар в името на благородни идеи — на всяка цена се стреми нагоре. Мисля, че в световната литература малко такива творби има.

Някои от мотивите в творчеството на Смирненски — особено в сатиричните му произведения — са днес вече остарели. Поради преходността на въпросите, които се засягат в тях. Но основното в неговата поезия са не преходните мотиви и просто класовата борба на пролетариата, а онази вечна жажда за справедливост и хармония в общественния живот. Вечната борба между доброто и злото, старото и новото, необратимото движение на живота напред, мъчителното дирене на неговото съвършенство. В нашата

епоха това движение се изразява в остри и кървави класови и национални сблъсъци. И ще дойде ден, когато то ще се уталожи в по-меки форми, но няма да престане да бъде движение.

В тази сложна борба човекът за поета не е просто пионка на историята, а самостоятелна индивидуалност, която си дава сметка за своята роля в обществения живот. И той дава ново съдържание на традиционното и обидно понятие тълпи:

В тълпите смълчана е буря неznайна,
столено е слънцето в тях.

Друго значение има у него и понятието улица, която е арена на тълпите. Това е стихията на революцията, направлявана от разумно начало.

Както щем да разглеждаме и разбираме днес делото на поета, неговото огромно влияние върху развитието на културата ни след него и върху обществения живот е сложно и огромно, макар често невидимо. И това е толкова безспорно, колкото безспорна е побеждаващата сила на неговите въздействия в родината му. И върху огромна част от нашата планета.

Христо Радевски

ДА БЪДЕ ДЕН!

Нощта е черна и зловеща,
нощта е ледна като смърт.
В разкъсаната земна гръд
струи се бавно кръв гореща.
В димящите развалини
безокий демон на войната
развял е хищно знамената
и меч въз меч безспир звъни.
Сред мрака непрогледно гъст
стърчи злокобен силует
на някакъв грамаден кръст
и хилядни тълпи отвред
вървят, подгонени натам
от яростта на златний бог.
И мрака става по-дълбок,
тълпите нижат се едвам.
За въздух жадни са гърдите,
очите молят светлина,
един копнеж, мечта една
гори и се топи в душите
и през сълзи и кървав гнет,
през ужаса на мрак студен
разбунен вик гърми навред:
«Да бъде ден! Да бъде ден!»

НИЙ

Ний всички сме деца на майката земя,
но чужда е за нас кърмящата ѝ гръд
и в шеметния кръг на земния си път,
жадувайки лъчи, угасваме в тъма —
ний, бедните деца на майката земя.

Край нас се вие бич, над нас тежи хомот
и робския закон на жълтия метал;
ний раснем в нищета, ний гаснем сред печал
и ръсим в своя друм сълзи и кървав пот —
ний, бледни смъртници — родени за живот.

А ний сме океан от огнени вълни,
величествен керван към светли висоти;
чрез нашите сърца вселената тупти,
живота се крепи на раменете ни,
но ний сме океан от стенещи вълни.

На земните блага всевечни сме творци,
а нужда ни души до хладната си гръд.
Под черните крила на дебнешката смърт
привеждаме чела със трънени венци —
ний, вечните творци, ний, морните борци. ...

Но иде ден на съд! Над майката земя
надвисва ураган и в громкия му зов
преплитат се ведно омраза и любов,
а майката земя възсепва се сама,
потъпкала греха, отърсила срама.

Защото в боен ред сред робската тъма
възбунени вълни издигат се със рев,
защото накупя свещеният ни гнев
и неговият вик стозвучно загърмя:
«И ние сме деца на майката земя!»

ОГНЕН ПЪТ

Не тревога душите до болка терзае,
не съмнение блика в гърди —
исполинска десница днес нов път чертае
с петолъчни пламтящи звезди.

През дима на злокобните черни руини,
през гърма на жестоката бран —
над света като пролетна буря ще мине
мълнекрил, ведролик великан.

Ще разцъфнат рубинени, кървави пъпки
по следите му вредом в света
и градът, и селото свещените стъпки
ще целунат с горящи уста. . .

Не съмнение блика над знойни копнежи!
Тъй е нужно — ще бъде така!
С петолъчни звезди днес велик път бележи
исполинска желязна ръка.

ПРЕЗ БУРЯТА

Аз ще дочакам празника на моите братя
и размаха на техните крила,
когато върху хиляди чела
ще начертае смъртен знак съдбата
и бурята със гръм ще призове
възбунените свои синове.

През сумрака на тежки горести и грижи,
през грохота всевечен на труда
ще заблести предутринна звезда
и от прихлупените тъмни хижи
безименни борци ще полетят
по стръмния и свят Спартаков път.

И аз ще видя непознати и велики
довчерашните стенежи тълпи,
пред чийто двери вечна мъка бди
и вечно дебнат нужди бледолики,
а в тъмните потрошени стъкла
Смъртта потропва с ледени крила,

Ще видя пристъпа величествен на роба,
ще чуя гневен гръм да потресе
заспалите стъгди и понесе
надлъж и шир червената прокоба
на угнетения човешки род,
разбил вековний си хомот.

И мълчалив и блед сред бедните си братя,
ще понеса аз черния си кръст
и нека на гърди ми кървав пръст
да отбележи сетний ден в борбата
и Каин да разбий с картечен гръм
челото ми и земния ми сън.

А ти, другарко скъпа — сетна ми утеха,
възторжена и смела отмени
към слънцето на пролетните дни.
Аз ще целуна твойта светла дреха
и утрото на празника ни пръв
с корални капчици димяща кръв.

КЪМ ВИСИНИ

С оковани крила днес земята ни ражда,
оковани с неволя и делнични дни,
а гори сред душата ни вечната жажда
за простор, красота, висини.

Из града — тези улици шумни и сиви,
де живота безумно крещи,
на село — в тишината на буйните ниви —
нас опиват ни странни мечти.

Като звън на далечни, грамадни камбани,
като гръм на стихийни вълни,
свободата зове непрестанно сърца ни
към лазура на нови страни.

В миг крилата за полет безумен потрепнат,
в миг в очите искра заблести
и акорди на музика странна зашепнат:
«Полети! Полети! Полети!»

Младостта запламти в многоцветни огньове,
младостта призовава часа —
тоя час на размах, на разбити окови,
тоя час озарен с чудеса.

А в пожара на тия копнежи сърдечни
свободата за пристъп звъни,
и отекват гръмовно простори далечни:
«Светлина! Красота! Висини!»

ПРОЛЕТТА НА РОБИТЕ

През мъглите на вечните грижи
непозната е нам пролетта;
аромата на свежи цветя
не целува порутени хижи,
там не бликат златистите мрежи
на трептящия слънчев топлик,
там изправя се ужас столук
и гладът свойте жертви бележи.

Още в люлката с робски присъди
засенени са детски лица
и наместо цветя и слънца
тях ги дебне неволя навсяде.
Бледолики, те мрат с милиони,
а полъхва ги дъх на цветя,
щом до тях е възпряла Смъртта
и пръстта над ковчега се рони.

Но отmine ли болест свирепа
пролетарския бледен отрок —
пред олтаря на златния бог
той е жертва незнайна и слепа;
властелинът навсяде издига
безнадеждни студени стени
и зловещо и громко звъни
всекидневната тежка верига.

В работилници, фабрики димни,
дето мъка душата терзай,
чужденец е цветущият май
и нечути са звънките химни.
Обезкрилен за радостен полет,
там мълчи прикован Прометей
и душата му вечно копней
за великата вихрена пролет.

А ще дойде таз огнена пролет
с ореол от рубин и звезди;
тя ще дойде сред черни беди —
милиони за нея се молят!
И ще гръмне навред по земята:
«Пролетарии от всички страни,
пролетта и за нас прозвъни
с огнекрилия зов на борбата!»

ПРОЛЕТАРИЙ

В полунощ пред заключени двери
аз стоя непризван, непознат
и в ръцете ми гневно трепери
съдбоносният яростен млат.

В беломраморни охолни зали
лъкатушат светлинни вълни —
несмутени от робски печали,
веселят се мъже и жени.

Пиршеството на празник разблуден
увенчано е с мрачен разкош
и всечасно през блясъка чуден
се оглежда настръхнала нощ.

А надмогнал студената бездна
и вълните на кървав потоп,
аз повдигам десница желязна
и велик съм, защото бях роб.

През години на черна нерадост
възмъжах и обжарих гърди;
в знамената на моята младост
мъдростта на теглата ми бди.

Разбунтуван кат луда стихия,
ще разбия заключений вход,
с тържеството на властен Месия
ще руша и създавам живот.

А в зори, сред възт ржени песни,
ще протегна аз гру и ръце
и високо, високо ще блесне
светлината на нежно сърце.

ПЪРВИ МАЙ

Да спраг фабричните комини
и всеки черен труд да спре,
и туй намръщено море
от морни роби и робини
да озари и приласкай
усмивката на първи май!

Зората пурпурна вестява
смъртта на тягостната нощ
и новий ден с всевластна мощ
горите тъмни озарява.
И всеки негов лъч сияй
с победний зов на първи май.

О, морни бледолики братя,
камбанен зов лети над нас,
вестяващ онзи светъл час,
когато в огнена разплата
победата ще увенчай
пламтящий меч на първи май.

Когато в черните грамади
на рухващия кървав храм
ще изградим, сред дим и плам,
сред трупове и барикади,
тържествен химн на първи май
очаквания земен рай. . .

Да стихнат трепетните грижи,
о, морни братя и сестри,
и отдиш свят да зацари
в прихлупените мрачни хижи.
И нека в тях да възсияй
усмивката на първи май!

СТАРИЯ МУЗИКАНТ

Все там до моста приведен седи,
тегли полекичка лъка,
а над главата му ревностно бди
черната старческа мъка.

Бурно край него живота кипи
в грижи и горести вечни
и пъстроцветните шумни тълпи
все тъй са зли и далечни.

Привечер. Спуска се траурен здрач,
ситен снежец завалява,
спира цигулката горестен плач —
стареца немощно става.

И пригърбен той пристъпя едва,
спира се тук-там и стене,
шепнат му злъчни, невнятни слова
зимните вихри студени.

Там — от скованата в мраз висина —
мигом през тънкия облак
хвърля му поглед печална луна,
фосфорно бледа и обла.

А зад гърба му пристъпя Смъртта,
кървава и многоръка,
и по цигулката старческа тя
тегли полекичка лъка.

БРАТЧЕТАТА НА ГАВРОШ

Ти целия скован от злоба си,
о, шумен и разблуден град,
и твоите електрични глобуси
всуге тъй празнично блестят!

Че всяка вечер теменужена
ти виждаш бедните деца
и обидата незаслужена
по изнурените лица.

Съдбата рано ги излъгала,
живота сграбчил ги отвред
и ето ги: стоят на ъгъла,
с прихлупен до очи каскет.

Какво им даваш от разкоша си
ти — толкоз щедър към едни,
а към бездомните Гаврошовци
жесток от ранни младини?

Пред твоите витрини блескави
накуп застават често те
и колко скръб в очите трескави,
и колко мъка се чете!

Но тръгват си те пак одрипани
с въздишки плахи на уста,
а тез витрини са обсипани
с безброй жадувани неща...

Ти целия скован от злоба си,
о, шумен и разблуден град,
и твоите електрични глобуси
всуге тъй празнично блестят!

КОВАЧЪТ

Под черната стряха на хижица ниска
отмерен разнася се звън;
възпламва, проблясва и бодро се киска
червена купчинка огън.

И пламъкът багри със пурпур мистичен
изопнати здрави плещи:
ковачът изправя се с чука челичен,
желязото звънко трещи.

Трептят и се сплитат искри многоцветни,
съзвездия бликват за миг;
изваян от бронз сякаш, ярко просветне
и стъмни се старчески лик.

А там, зад духалото, бледо момиче
ритмично се клати и пей,
венец златоискрен косите му кичи
и плач в песента му се лей.

Но вдига ковачът десница корава,
звънтят наковалня и чук —
желязото съска, искри разпилява
и вие се в работен плуг.

А пролет ще дойде, в полята ще звънне
викът на работен орач
и плугът ще плъзне над угари сънни
сред синия утринен здрач.

И всичко ще трепне сред изблик на нови
надежди за слънце и плод,
и плугът ще броди, събужда и рови
земята за новий живот. . .

Но удря ковачът със чука челичен
и дъжд от искри той пилей,
а там зад духалото бледо момиче
ритмично се клати и пей.

ЦВЕТАРКА

Тази вечер Витоша е тъй загадъчна и нежна —
като теменужен остров в лунносребърни води,
и над смътния ѝ гребен, сякаш в болка безнадеждна,
се разтапят в тънка пара бледи есенни звезди.

И грамаден и задъхан, скрил в гранитната си пазва
хиляди души разбити — глъхне празничния град
и под лунно наметало с шепот странен той разказва
повестите безутешни на вседневен маскарад.

А из улицата шумна, под гирлянди електрични,
ето малката цветарка бърза от локал в локал,
де оркестрите разливат плавни звукове ритмични
и от тях се рони сякаш скрита мъка и печал.

С погледа смутен и влажен на прокудена русалка
между масите пристъпя и предлага плахо тя:
златожълти хризантеми в кошничка кокетно малка
и усмивката смирена по рубинени уста.

Върху стройното ѝ тяло, върху младостта ѝ цветна
като черни пипала се плъзгат погледи отвред
и в усмивки иронични блика мисъл неприветна,
че цветята се купуват, а и тя е чуден цвет.

И оркестърът въздъхва, стихват плачущи акорди,
гаснат, млъкват, но отново гръмват те по даден знак,
понесат се нависоко волнокрили, смели, горди
и се спуснат бавно, плавно като мек приятен сняг.

Но от маса къмто маса своята кошничка показва
светлокосата девойка с поглед смътен и нерад,
а грамаден и задъхан, скрил в студената си пазва
хиляди души разбити — дебне каменния град.

УЛИЦАТА

Гърми тя с трясъците непрестанни
и с грижите всевечни на света
и шепне кървавите си закани,
притисната от каменни титани
и бремето на пъстра суета.

През делничните утрини, когато
ридаят в хор фабричните тръби,
тя стене глухо в болката си свята,
познала горестите на тълпата
и бурята на утрешни борби.

По нея се усмихват в колесници
престъпници, пигмей и царе,
а дните в едноцветни върволици
отлитат, като непознати птици,
над нейното нестихващо море.

Но дебне улицата със закана,
настръхнала подобно огнен змей,
прикрила пламъците на вулкана,
при първи зов на празнична камбана
готова лавата си да разлей.

И гръмнала отвсъде с изненади,
преобразена в своя мощен гнев,
тя гриви огнени от барикади
развява пред смутените отряди
и блика трясъци и бурен рев.

А сред дима и виковете победни,
целунати от кървавата нощ,
един до друг деца и старци бледни
угасват върху камъните ледни
с усмивката на малкия Гаврош.

БЕЗИМЕННИТЕ ДУШИ

Над блатата на нашата делничност сива,
де Живота ни дебне злорад,
де Смъртта своя гибелен танец извива —
всекидневно там трепват, блестят и загиват
светлинките на подвига свят.

Милиони души непознати, нечути,
се разтапят на светла роса
и угасват безименни в черните скути
на вековните тайни и вихрите люти,
непогалени с братска сълза.

На челата им никога лаври победни
не потрепват с нетленни листа —
те безмълвно отдръпват завесите ледни
на забравата сънна и скръбни и бледни,
отминават навеки в нощта.

Като морски корали, родени сред бездни,
те се носят в студения мрак,
но Смъртта щом ги смаже под лапи железни —
напластяват те остров и в нощи незвездни
Свободата запалва маяк.

А запиташ ли тези звезди неброими:
«Сред житейската сива вълна
вий какво сте? . . . Що търсите, скръбни, незрими?» —
отговарят чрез своето огнено име:
«Светлина, светлина, светлина!»

ПРОЛЕТНО ПИСМО

Аз исках с химните на светла радост
да поздравя и теб, и пролетта
и с първите усмихнати цветя
да украся възторжената младост.

Аз исках в тъмните бръшлянени очи
усмивка слънчева да пратя
и на акациите аромата
в душа ти черната печал да изличи.

Но днеска младостта върви велика
в пътека посред тръне и скали,
под привета на братята орли,
под химните на буря огнелика.

Живота чудна орис ни поднася
и странност лъха днешната младеж:
тя носи своя мълниен копнеж
под бронята на мъдрост беловласа. . .

Аз исках с химните на светла радост
да поздравя и теб, и пролетта
и с първите усмихнати цветя
да украся възторжената младост.

Но сред града една мечта днес ни тормози,
но сред града в един копнеж горим:
в гранитни вази ний да потопим
на бунта огнедишащите рози.

УЛИЧНАТА ЖЕНА

Мизерията залюля те в своята люлка
при първите лъчи
и на живота под фалшивата цигулка
танцуваш ти с разплакани очи.

Нощта е твойта мащеха неумолима —
безмилостна и зла,
последний нарцис на душата ти отнима
и свлича те по черни стъпала.

Под блясъка на електрическите ламби
празнуваш вечен грях
и смееш се така, че ти сама едвам би
разбрала болката на своя смях.

Закичила гърди с увехнали циклами,
сама посърнал цвят,
завръщаш се дома пияна от измами,
за да беседваш с гостенина Глад.

А там виси, уви, над масичката прашна
портретче на дете
и в ясный поглед на невинност некогашна
сегашният ти ужас се чете.

И все така. . . А в есента на твойта хладна
и блудна красота
ще спре Смъртта, настръхнала и безпощадна,
пред твоите отключени врата.

Но щом простре ръка душата ти да вземе,
тя в миг ще се смути:
Всевластникът Живот преварил я навреме —
и ти. . . отдавна без душа си ти!

БУРЯТА В БЕРЛИН

Под черното небе на ледна нощ
изви се буря в сънния Берлин.
И шумний град, кат гневен исполин,
възправи стан и гръмна в страшна мощ
заканата на бедните тълпи.

А вихърът студен понесе в миг
на призрочни криле зловещий вик.

Извил се над безлистните липи,
той полетя далеч, далеч в нощта,
и шеметно пред малките врати
в предградията тъмни се вести.

И ето всяка хижа на Берлин,
и ето всеки тъмен робски кът
откъсна от студената си гръд
и хвърли сред борбата своя син,
за да запали с топлата си кръв
свещения огън на бунт велик,
и паднал мъртъв, в сетния си миг,
да бъде посред братята си пръв. . .

Към барикадите зове Спартак
и смело нижат се борци натам.
В очите святка съдбоносен плам
и глъхнат стъпки в непрогледен мрак,
а под покъсания стар шинел
е скрита карабина или чук.

И с твърди крачки, с крепко свит юмрук
те в сумрака вървят към подвиг смел.

Смирените деца на шумний град
стълпили се на огнени кълба
сред вихъра на шеметна борба,
велики в своя подвиг непознат —
посрещат с гръм настръхналата сган.
И обгорели с пламъци и дим,
изправят своя щит непобедим. . .

И не затихва кървавата бран.
Прелитат с вой снаряд подир снаряд,
раздират черните завеси на нощта
и бликват огнени цветя
по сградите на тръпнещия град.
А робите стоят като скали,
скала е мисълта за свобода
и сградите са пламнали гнезда,
където синьоблузите орли
развяват пурпурните знамена
и в смъртен миг зоват към нов живот,
към въздух, свобода и светлина
безчислени пролетарски свят.

Но в гръм и плам орловите гнезда
едно след друго рухvat и димят.
Над тях се вие гневно хищна Смърт
и с гладните насища си глада.
А с тежки стъпки си пробиват път
хусарите сред трупове безчет
и трескаво се хвърлят те напред,
с позорен знак на черната си гръд.

А през дима над мрачния Берлин
понася се от дом на дом вестта,
че през нощта сразила е Смъртта
на робите най-верний вожд и син,
че там безумно смелата жена —
копняла за лъчи и свобода —
угаснала е в кобната тъма
с усмивката на падаща звезда.

... И стихна бурята. Отпразнува
победата си кървавия враг,
развял позорния си черен стяг
през присмеха на своите тържества...
Но в светли вечери, щом из Берлин
прозвънват празнични шейни
и кискат се разблудните жени —
сред синкав дим, кат огнен испоин,
устремил взор през янтарни звезди,
възраства гневен призракт червен
и гръм се носи над града смутен:
«Все пак, Спартак над теб ще победи!»

ЙОХАН

Над мъртвата градинка вечерта
разпускаше коси от черен мрак.
Йохан откряна малките врата,
огледа уличната пустота
и в миг прекрачи дървения праг.

След него припна плачуща жена,
протегнала в ръцете си дете.
Но, озарен от бледата луна,
безшумно в тягостната тишина,
отмина той и всичко опусте.

По него дълго, дълго гледа тя,
далече впила поглед замечтан;
наоколо бе сънна пустота
и само прибледнелите уста
нашепваха едвам: «Йохан, Йохан!»

А над Берлин, потънал в ситен скреж
и лунни сребросинкави петна,
внезапно екна първия гърмеж
и ехото в безумний си летеж
раздра задрямалата тишина.

След него втори, трети... ето в миг
изтръпна в ужас снежния Берлин.
Нощта изпълни се с гърмеж и вик
и пламъкът изви червен език,
блестящ над покривите кат рубин...

На барикадата бе непознат
Йохан. И непознат остана той.
Прислонил се до старец белобрад,
излеко побледнял от остър хлад,
гърмеше с вихъра на кървав бой. . .

И труп до труп в мъртвешка хладнина
простират се, а бурята гърми;
по сини блузи алени петна,
в очите смръзнал вик и не в една
десница още пушката дими.

А недалеч, зад срещните стени,
картечните блясват с огнен лик,
хусарите на шеметни вълни
промъкват се и залп след залп гърми
и вие се Смъртта в размах велик. . .

На барикадата Йохан е сам.
В предсмъртен стон старикът белобрад,
оплискан в кръв, повдига се едвам.
Съзрял хусарите през дим и плам,
крещи, издъхвайки: «Назад! Назад!»

А стиснал карабината в ръце,
Йохан ги среща с гръм и ги зове:
«Елате вий, аз с каменно лице
ще срещна щика в своето сърце!
Елате вий, престъпни синове!

Безумци! Всяка капка кръв пред вас
ще бликне нови хиляди борци!
Веч бий дванайсетият кобен час
и ще сразим престъпната ви власт!
Елате вий! Елате, подлещи!»

А от веригата хусар един
тогаз просъска гневно с глас пиан:
«Млъкни! Ръцете горе, рабски син!»
Но, величав кат някой исполин,
«Челата горе!» — викна му Йохан.

Задружен гръм изпрати му ответ.
Той грохна до старика белобрад.
Хусарите се втурнаха напред.
Един от тях се взря в ликът му блед
и пръсна черепа му със приклад.

А тънеше Берлин в мъгла и скреж
и бликаше предутрен синкав здрач.
И в бедна хижа, в ужас и копнеж,
една жена при всеки глух гърмеж
избухваше в несдържан горък плач.

И стиснала детенцето си, тя
все чакаше със поглед замечтан.
Навън цареше смъртна пустота
и глухо прибледнелите уста
през плач нашепваха: «Йохан! Йохан!»

КАРЛ ЛИБКНЕХТ

Берлин го помни и навеки ще го помни
в онези дни на своите бури главоломни,
когато в боен ред
вървяха полк след полк из улиците шумни
и речи, музики и тържества безумни
отекваха навред.

Тогава огнедишащият демон на войната
по цялата земя развял бе знамената
на своята страшна мощ.
Слепци, поведени от хищници-хиени,
звънтяха сабли и летяха настървени
из кървавата нощ.

Като чудовище огромно и свирепо,
Берлин настърхна в своето безумство слепо
и надалеч простре
железните си лапи. Накъдето свърна,
села, градища и полета с гняв обърна
на огнено море.

Но в страшната тъма на таз стихия бесна,
като звезда червена, ярък факел блесна
и трепнаха навред
измъчени сърца. Надеждата възкресе
и над града разбунен зов разле се:
«Младежите напред!»

И ето, сепна се в почуда булеварда:
над него се понесе пурпурна плакарда
и шепа храбреци
развяха знамето на своята кръв гореща
и екна смело: «Доле таз война зловеща
и нейните жреци!»

И питаше се целий град смутен и смаян:
«Каква е тая дързост? Кой е тоз незнаен
безумец и герой,
тъй властно който вдига смелите младежи
и сам присъда смъртна днеска си бележи?» —
Карл Либкнехт беше той!...

*

Берлин го помни и навеки ще го помни,
когато на тълпите гладни и бездомни
подаде огнен знак
и ехото прозвъни сред сърцата млади,
и в улиците запламтяха барикади
под пурпурния флаг.

Тогава стенеха вихрушки януарски,
но техний леден дъх в сърцата пролетарски
разпали гняв и стръв.
И ето, робското море се в миг наежи
и неговия вик бе буря от гърмежи
и дъжд от топла кръв.

И бяха дни и нощи на борби сурови.
А робите, разкъсали студените окови,
до сетния си миг
не спускаха ръце. Берлин замря в тревога,
обагрен от усмивката злокобно строга
на този бунт велик.

Ала Смъртта там черна книга пак разлисти,
за да обсеби доблестните спартакисти.
И в зимний студ и вой
една душа, кат слънчева усмивка ясна,
из мрачната алея трепна и угасна —
Карл Либкнехт беше той! . . .

Ала Берлин го помни, вечно ще го помни
и вижда начело на тез тълпи огромни,
които днес навред
растат, гърмят, разкъсват своите окови
и властно разлюляват тежките основи
на този робски свет.

Берлин се вслушва в своя трясък всекидневен:
Спартак стои над него мощен, смел и гневен
и тътне огнен вик:
«Берлин, Берлин, всеу са тез надежди празни!
Всеу ликуваш в своя мимолетен празник —
аз тук съм всеки миг!

Напразно ме погребат ти в зловещата алея,
из твойте улици и днеска пак живея,
надмогнал своята смърт!
И пак ще вдигна аз тълпите в щурм последен,
за да забият знамето със вик победен
над твойта черна твърд!

И ако слънцето угасне в боевете —
то моето сърце кат слънце ще им свети
през бурната тъма,
а пламъка на младите души им стига,
за да разбият и последната верига
на майката-земя!»

ГЛАД

През цялото лято напразно копнях
душите за капчица дъжд.
Небето бе сякаш запалена стряха
и в суша безмилостна вред изгоряха
полята с пшеница и ръж.

И ужас облъкна селящите бедни,
сърцата им скръб вледени.
Те шушнат, споглеждат се трепетни, бледни,
а бърже дождат се вече последни
прикрити от лани храни.

Една подир друга прихлупени хижи
пустеят и неми стърчат.
Тълпа след тълпа из полята се ниже,
а мълком по техните стъпки се движи
зловещия хищник Гладът.

*

Като безчислени ята,
подгонени от есента,
далеч, далеч отлитат шеметни пълчища.
Очи извърщат се назад,
където в бронзов прах трептят
тополите на горестните им селища.

И ето плачеца жена,
до нея плахо отстрана,
привел в печал глава, върви мужик замислен.
Край тях притискат се деца,
с изпити, смаяни лица,
и впиват поглед из кervана многочислен.

В душата скръб, пред поглед тъп
блуждай и гасне образ скъп.
А огнена земята майка ги поглежда
с разинали пукнатини
и сякаш леден смях звъни
и помразява всяка трепетна надежда

*

Сивожълти безплодни поля
се простират кат смъртен саван
и по тях безконечен кervан,
поразен от съдбата си зла.

Накъде и по кой път сега?
В безконечна, задрямала степ
ни покой, ни вода, нито хлеб!
Само ужас и черна тъга.

Вред безлюдни и глухи села.
А сред жълтите тез пустоти
сгорещения въздух трепти
с милиони прозрачни крила.

*

А в полето, днес облето в безутешна, бурна скръб,
бодро щеше да се носи песента на звънък сръп.

И смехът на волни деви щеше буйно да звъни
над облъханите с гибел безпределни равнини.

Ширни ниви златогриви щяха кротко да сведат
натежали класове над родна черноземна гръд.
Вредом сини метличини, кат очите на деца,
щеха да мълвят утеха за селяшките сърца.

Ех, нали и таз година с толкоз грижи и тегла
разорани и засяни бяха мъртвите поля!
Черни мъки всекидневни, черни тежки капки пот,
а сред тия сиви степи нито искрица живот!

*

И ето, безкрайни, безхлебни кervани
се точат из прашния път,
над тях небесата оловни савани
безмълвно простират. И в скръб изтерзани
селяците бедни вървят. . .

И все тъй пустеят прихлупени хижи,
пустеят и неми стърчат.
Кervан след кervан из полята се ниже,
а мълком по техните стъпки се движи
всевластната хищница Смърт.

В ПОВОЛЖИЕТО

Далеч, далеч — в степта безплодна, суха,
отмина сетната кола
и самотата над селото глухо
надвеси оловни крила.

Ала, ведно със гладните си братя,
не тръгна слепият Демид.
Кат жерав, обезкрилен от съдбата,
остана той от скръб разбит.

Че в избата на дрипавия одър
се гърчеше невръстен внук
и вече в погледа му тънмомодър
замръзнал беше смъртен звук.

И мрачен, стиснал детските ръчици,
мълчи старикът беловлас
и сякаш погребални върволици
минават мудно час след час.

И цяло, пламнало от гладна треска,
гори детето като в пещ.
Простенва тежко, в миг се стреска
и пак потъва в сън зловещ.

Попукани уста едва нашепват
молба изпълнима: «Хляб!»
Въздъхва старецът, сълзи потрепват
и оросяват поглед сляп.

А вън — ни шум, ни лай, ни вик човешки —
гробовно сънна пустота
и в улиците тъмни с крачки тежки
спокойно броди вред Смъртта.

Но ето хладният ѝ дъх полъхва —
пред избичката спира тя,
и в ужас стария Демид настръхва
и стон възбликва на уста.

— О, не! Далеч! Не давам го! Не бива!
Последен внук — последна скръб!
Възпри ръката си немилостива!
Едничък е и толкоз скъп!

И разтреперан, пипа го той в шемет:
— Челото... вледенено... мраз!...
Не може туй! Не може! Няма да го вземе!
Далеч, далеч със него аз!...

Обезумял от страх, Демид трепери,
детето грабва като в сън
и пипнешком през нисичките двери
едвам измъква се навън.

И глухо тук-таме с тояжката почуква,
разветрил белите коси.
Възпира в миг, поема дъх и хуква:
да го спаси, да го спаси!...

Но в миг той спира се, простенва, охва,
изкривя старческо лице
и залюлял се в немощ, тежко грохва
със хладен детски труп в ръце...

А вред — ни шум, ни лай, ни вик човешки —
гробовно сънна пустота
и само сред нощта със стъпки тежки
спокойно броди там Смъртта.

СЕВЕРНО СИЯНИЕ

Стозвучний рев на битката вседневна
не стихва в снежните поля.
И върху бледите чела
Смъртта чертай, развихрена и гневна,
зловещия си жертвен знак.

А вихрите сред степите безбрежни
отбуляват жълтите листа,
забравени от есента,
и разпилели къдри белоснежни,
ридаят в ледения мрак.

Но стъпват твърдо легиони горди
по своя буреносен път;
над тях шрапнелите мълвят
заканите на обезличени орди,
прокълнати пред бащин праг.

А всички страдащи и морни братя,
осъдени на вечен гнет
от рухващия стари свет,
целуват с трепет стъпките им святи,
вбраздени в кървавия сняг.

*

От сибирските мрачни хижи,
от каменния Петроград,

презрели делничните грижи,
червените тълпи се нижат,
сплотени твърдо брат до брат.

А тъй жестока е борбата!
Отде не плъзна хищен враг?
И кой престъпник на земята
не тръгна с кървав нож в ръката
да сее ужаси и мрак?

Налете с кървави пълчища
настръхналият Капитал,
обърна в дим и пепелища
на Сибир мирните селища,
вериги нови изковал.

Но гръмна мълния метежна
над синовете на нощта
и в своята участ неизбежна
стопиха се кат преспа снежна
недоброими пълчища.

Безумец е, кой хвърля шепа
пръст — с пръст слънцето да затъмни,
и кой надежда храни слепа
да спре стихията свирепа
на океанските вълни.

*

Да бъде крепка, братя,
десницата ви свята!
Вий първи в тъмнината
запалихте звезда.

Лъчът ѝ ще учуди,
зовът ѝ ще подбуди
задрямалите люде
към хляб и свобода.

И вихър от крилати
души ще да разклати
престъпните палати
на земната беда.

Да бъде крепка, братя,
десницата ви свята!
Вий първи в тъмнината
запалихте звезда.

*

От руските поля далеч до Атлантика,
през тайнствения лес на Индия безкрайна
и всъде по света, де пот и горест блика,
трепти с рубинен лъч сияние велико,
открило със любов свещената си тайна.
И неговия лъч е взор на херувим,
и неговия зов е гръм: «Да победим!»

Тълпи се легион до братски легиони
и бурното море издига се и тътне:
«Станете вий, деца, вий, робски милиони,
потиснати под златни кървави корони,
угасващи в нощта и в сънищата смътни!
Станете вий, деца на Лондон, Берлин, Рим,
умира старий свят, ний нов ще сътворим!...»

И блика над света туй северно сияние,
огряло огнен път през кървавата вечер,
и робските деца възрастват в великани,
в смирените сърца разбуждат се закани
и тътне все напред рубинения глетчер.
А неговия зов лети кат светъл химн,
а неговия химн гърми: «Ще победим!»

ТРИ ГОДИНИ

Москва изправя каменно чело
с венец от нарциси и тръне
и в бурния ѝ поглед тъне
загадката на светлото дело.

Сред дъжд от огнени стрели, сама,
едничка в бурята среднощна,
стои тя горда и разкошна
и мощно грей сред ледната тъма.

Загърната във плащ от гръм и дим,
в небето поглед приковала,
пред пристъпа на всяка хала
тя спуска своя щит непобедим.

И гръмнала с победни тържества
и с вихъра на своята сила,
в сърце си обич притаила,
Москва нашепва трепетни слова:

*

«В сенките на три години
аз блестя като звезда
и в гърдите ми не стине
пламъкът на любовта.

Сред безбрежни степи снежни
аз съм остров от сърца
и чрез вихрите метежни
пръскам огнени зрънца.

Пред просънени народи
като факел аз пламтя
и децата земни водя
към живот и свобода.»

*

«Чадата ми родни отхвърлиха първи
надгробния камък на черния гнет —
с коралния блясък на своите кърви
чертаят днес пътя на новия свет.

И гаснат велики с желания сетни:
кръвта им да бъде свещена следа
и в черния мрак мимолетно да светнат
с рубина на падаща мъртва звезда.»

*

«Но вий, деца на труд и горест,
възсепнати сред тежък сън,
разбийте черната си орис —
Москва развихря бронзов звън,
Москва ви праща огнен зов
за пристъп лих и за любов.

При Темза, Тибър — и край Сена,
над всеки друм, над всеки кът —
със гръм стихията червена
да отбележи своя път!

Да блесне мълния и плам
над рухващия златен храм!

Ще разгадаем всяка тайна
на всяко мъртво божество
и над заблудата безкрайна
ще грейне в чудно тържество
едничкият бог на своя век —
освободеният човек!»

*

Сред пристъпа на призраците бледи
на идолите развенчани,
обсипана с пламтящи рани,
Москва празнува шеметни победи.

Москва изправя каменно чело
с венец от нарциси и тръне
и в бурния ѝ поглед тъне
залога на великото дело.

ЧЕРВЕНИТЕ ЕСКАДРОНИ

В утрото на светла ера, с факела на нова вера,
идат бодри ескадрони с устрем горд и набег смел,
а над тях, кат хищни птици, кат настръхнали орлици,
спускат се и разпиляват гръм шрапнел подир шрапнел.

Кон изправя се, изцвили и отронил сетни сили,
грохне мъртъв на земята някой воин поразен.
В миг уплашен спира коня, но наново той догоня
стъпките на ескадрона, в общий прилив устремен.

И развели буйни гриви, над пожънатите ниви,
като вихър отминават ескадрон след ескадрон.
Под копитата извива прах на облачета сиви
и премрежва с бронзов блясък огнения хоризонт.

Ето татък край върбите екнаха пушкала скрити
и вълни от кървав пламък срещнаха се гръд със гръд;
сви се буря безпощадна, зазвънтя стомана хладна —
кратка схватка и наново ескадроните летят. . .

Ах, летете, ескадрони! В устрема ви милиони
погледи са приковани със надежда и любов.
Свил десницата корава, целий свят се днес изправя
стреснат, трогнат, очарован от победния ви зов.

Нека в ужас, в изненада рухне всяка черна сграда
на световната неправда, на сподавения стон
и човекът да намери зад откренатите двери
мъртви старите химери на бездушния закон.

Ах, летете вий сред сеч и дъжд от огнени картечи,
вий — развихрени предтечи на безоблачните дни!
С буря, мълния и грохот възвестете гордий поход
на възбунените роби, на червените вълни!

И когато сетний камък на обгърнатия в пламък
и разплуха древен замък се отрони в пепелта,
вий слезнете от конете и земята целунете —
възцарете вечна обич, вечна правда над света.

СМЪРТТА НА ДЕЛЕКЛЮЗ

Врхлетя като вихър безчислений враг
над Парижката бурна комуна
и борците последни студеният мрак
с окървавени устни целуна.

Милионният град, разорен и пламтящ,
безнадеждно затихнал е вече
и над него привежда се в траурен плащ
модрооката пролетна вечер.

Барикади срутени, бездушни тела,
пустота и кошмар безпощаден,
а от сградите гледат разбити стъкла
със очите на череп грамаден.

И върви Делеклюз зашеметен, но горд,
със походка безумно спокойна,
и в душата му стихва последен акорд
от гръмовната музика бойна.

Там — отсреща — Смъртта, притаена, мълчи,
притаен е и враг многоброен.
Ще ги зърне той смел, ще ги зърне в очи
и ще падне студен и спокоен.

Посред трупове братски, през дим тъмносин,
сякаш жертва на огнена клада,
Делеклюз се изправя велик и самин
над обляната в кръв барикада.

Среброкос, величав, цял обгърнат в лъчи,
той изправя челото си гневно,
той се взира напред и настръхнал мълчи,
като някоя статуя древна.

А куршумите шепнат му припев зловещ,
озарява го блясъкът ален
и Париж го прегръща чрез всеки гърмеж
и целува го с привет прощален. . .

И след миг само той, все тъй хладен и горд,
грохва мъртъв при своите братя
и душата му трепва с последен акорд
от великия химн на борбата.

БУНТА НА ВЕЗУВИЙ

Сред тайните на тъмни векове,
с търпение велико прикован,
забил в лазура поглед замечтан,
стои Везувий и в гърди кове
заканата на гневен великан.

И призори по каменната гръд,
по голите замислени скали,
надвисват сини есенни мъгли,
като души, залутани без път,
и с тях скръбта си бурна той дели.

А в черни нощи блесне ли Помпей
с безумни и разгулни празненства,
Везувий дигне троснато глава,
в гърди му гневен трепет се разлей,
но стихне той след миг и занемей!

Отронят само каменни гърди
въздишка глуха в тягостната нощ
и ехото на страшната ѝ мощ
в празнуващите зали се вести
смеха и оргиите да смути.

А сред оргии безумни
тъне празничният град
и всеоцно в зали шумни
блика вино и разврат.

Мраморните колони
знаят всеки тъмен грях
и безстидните наслади
сякаш сплитат се по тях.

Вечер в пясъчни арени
гладиаторският меч
върху братята рождени
шепне смъртоносна реч.

И тълпите са честити,
щом настръхналия лъв
жаждата си с кръв насити —
с топла човешка кръв.

Но по белите туники
черен знак е начертан —
над тълпите многолики
дебне огнен великан.

И ето веднъж великана настръхна
и мълния блесна по гневния лик;
студена струя от смущение лъхна
и трепнаха залите в ужас велик.

И с грохот страхотен Везувий разтресе
могъщите стави на каменен стан
и трепетът странен за миг се понесе
от сграда на сграда кат гост непризван.

«Везувий, Везувий!» — ведно възридаха
смутени и бледи мъже и жени.
«Везувий, Везувий!» И смъртна уплаха
сърцата безгрижни за миг вледени.

Настръхнал в своята велика злоба,
Везувий — в пурпур озарен,
разкъсал своята пламнала утроба,
разлива огнената си прокоба
и тътне в своя гняв свещен:

«На своите плещи търпях с години
позорен гнет и скверен смях,
вий, синове на прашните долини,
в разврат посред уханните градини
празнувахте вседневния си грях.

На празненства и оргии безстидни
не стихваше стаканен звън;
жреци, девици и патриции видни
осмиваха с делата си обидни
привидния ми вечен сън.

А знаехте, че всичко тук живее
чрез моята смирена гръд:
житото, розите край светлите алеи,
виното, в пиршествата ваши що се лее,
и вашата престъпна плът.

Безумци, имах много мощ в гърдите,
а все пак роб бях аз на вас;
родени тамо доле — в низините,
за вас невнятни бяла висините
и ужаса на вечната ми власт!

Но в своя гняв на пепел ще обърна
кумирите на жалкия ви храм;
от мъртвите ви зали ще извърна
аз поглед и тълпите ще обгърна
с победния си смъртен плам!»

И над каменния гребен бликва пламъка вълшебен
и разлива се, извива, като златокървав флаг,
великана, разсвирепил се, обсипва с дим и пепел
улицы, площади, сгради, засенени с черен мрак.

Блесне, стихне, сетне светне в пламъците многоцветни
и развее, разпилее пара, пепел, гръм и дим,
а тълпите бледолики къмто градските портики
хукват, трупат се и чупят пръсти в плач неутешим.

Рухват тежки колонади и възпламналите сгради
стенат, съскат и разпръскат многохилядни искри;
вред тъмата се сгъстява, каменен дъжд загърмява
и вулкана със закана блясва, трясва и гори.

И за празник смъртночуден, смело към града безлюден
стъпва хищна Смърт сред пишно тържество извила стан:
ето огнената лава тътне, святка, приближава
и чрез нея гибел лее разгневений великан.

В пустите улици с пурпурни гривы
бликат пламтящи вълни;
лавата лее се, жежка, бурлива
в черен дим и съсипни.

Тук-там прониже пожар тъмнината,
блесне рубинен език,
глухо понася се стон в пустотата
и занемее след миг.

Край бреговете тълпи изумени
блъскат се с ужас и рев,
пред тях морето вълнува се, пени
в своя величествен гнев,

зад тях Везувий настръхнал изправя
своята огнена мощ —
ярки потоци от бликнала лава
греят в злокобен разкош.

Могъщ и метежен, сред мрака безбрежен,
Везувий победно гърми,
той властно обхваща града и разпраща
пламтящи червени вълни.

И сграда след сграда във хаоса пада,
вълна я залива след миг
и в черната бездна на вечер беззвездна
изчезна последния вик.

ГЛАДИАТОР

Спокоен той спря сред арената ширя,
спокоен изправи глава —
гърми там тълпата и глъчка неспирна
отронва неясни слова.

Отляво до входа, в сребриста туника,
робинята малка стои;
по златните къдрици факлите бликат
игриви, златисти струи.

Удари той с меча трикратно по щита,
ехото далеч прозвъни
и ето: тълпата, охолна и сита,
крещи пак от всички страни.

Но странно: от дързост незнайна обзети,
край него се роби тълпят,
захвърля той щита и скръства ръцете
на голата бронзова гръд:

«О, блудни, пияни патриции, пак ли
жадувахте кърви и смърт?
И тази ли вечер разискрени факли
за диви възторзи горят?

Безумци! Стоманен е всеки мой мускул
и меча ми в кръв е кален,
че тая арена не съм я напускал
от никого в бой победен,

Пронизвах аз братя. Все нови и нови!
О, жертви, без име, без брой!
Но таз вечер вие бъдете готови,
аз вас призовавам на бой. . .»

Сред ужас нечакан, сред паника бурна,
патриции хукнаха в миг,
а вдигна той меча и вихром се втурна
тълпа гладиаторска с вик.

Смутената стража изпречи се с крясък
пред буйната робска вълна;
и мигом обагри се жълтия пясък
със кървави тъмни петна.

Но втурнал се първи, той първи възпре се,
простре се с пронизана гръд;
през трупа му с рев се тълпата понесе,
пробила си шеметно път.

И само робинята спря бледолика:
в кръвта му намокри едва
тя края на своята снежна туника
и тръгна, привела глава.

А там — из града, за разплата железна
тълпите повел бе Спартак
и бурно ехтеше в нощта златозвездна:
«На крак, братя роби, на крак!»

ГНЕВЪТ НА РОБИТЕ

Сред дворците ви трепнат разцъфнали вишни
и доволството блика навред,
но защо са печални трапезите пищни
и защо властелинът е блед?

Безутешни са вашите светли градини —
пролетта ви орося в сълзи,
и зловещата сянка на бурни години
неотлъчно и властно пълзи.

Първомайския блясък е странно злокобен,
вред земята тресе се, дими,
и пред вас, изпод тежкия камък надгробен,
страховита закана гърми.

А редят се тълпите бездомни и боси,
над стъгдите разлива се рев.
Като облак високо, високо се носи
и боботи червеният гнев.

Той възкликна сред робските черни талази,
запламтя посред бранни поля —
из ония полета, където полази
огнелика червена струя.

А от него сега потъмнява лазура
и убийците тръпнат навред;
не затихва, не млъква великата буря
и люлее се стария свет.

Безутешни са тези разцъфнали вишни
и в златото ви гибел се крий —
над палати, казарми и пирове пищни
днес червеният призрак се вий.

МОСКВА

Москва, Москва!

Ти ярко пак пламтиш, ти пак туптиш!
Ти пак си огнено сърце
и с ясна пурпурна усмивка бдиш
над братски стиснати ръце.
Че блясъкът на твоята зора
раздра световната тъма,
че ти като възторжена сестра
събра на цялата земя
и радостта, и бурната печал! . . .
Москва, Москва! —
сърце от разтопен метал!

Москва, Москва!

Пред твоите стоманени врати
разби се вражата вълна;
звездата ти с рубинен лъч трепти
над всяка горестна страна,
където робът цял живот оре,
а мре лишен от късче хлеб,
където пролетарското море
възвре от пламъка свиреп
на петгодишна демонска война.
Москва, Москва! —
звезда на нови времена!

Москва, Москва!

От своите площади днес мълвиш
присъда над вековен гнет.

Сред теб са Лондон, Рим, Берлин, Париж,
сред теб е целий пролетарски свет.

И горда в своя блясък и гърмеж,
с копнеж за сетната борба,
пламтиш чрез всеки старец и младеж,
зовеш кат бронзова тръба

и твоя зов веригите руши!...

Москва, Москва! —

вулкан от пламнали души!

СЕВЕРНИЯ СПАРТАК

От нишките на своите мъки тежки
изтъках твърдата си броня аз.

А мойт меч е сноп души човешки,
калени в пламъка на сетни грешки
и в мъдростта на своята първа власт.

По стръмните пътеки на борбата
вървя обгърнат с пламъци и гръм;
пламти под моите нозе земята
и в устрема на своята ярост свята —
стихийно величав и властен съм.

Аз — жалкий роб на кървави арени —
издигам своя меч несъкрусим
и братята ми идат разярени,
и бурята разраства се край мене,
за да се втурне в дверите на Рим.

Напразно ме посрещат легиони!
Всуе преграждате вий моя път!
Върху купчинката от златни брони
ще хвърля аз железни милиони
и огъня на мойта робска гръд.

И с вихрите на тия снежни степи,
ще ви разпръсна властен и сърдит,
ще ви разпръсна немощни и слепи,
защото мечът ми е мълнии свирепи,
защото слънцето е моя щит!

ВЪГЛЕКОПАЧ

Надоле! Надоле! Надоле!
В студените бездни слезни,
където тела полуголи
се гърчат край черни стени;
де опват се мускули железни
и техният удар звъни
сред мрака на страшните бездни
с протеста за слънчеви дни,
с протеста за отдиш, за воля,
за въздух, простор, ширини.
Надоле, надолу, надолу, —
надолу слезни!

Слезни в тия мрачни утробы
на хищната майка-земя,
слезни между братята роби —
в морето от вечна тъма,
и твоята лампичка бледа
ще бъде там ярка звезда,
там сноп от лъчи ще огледа
зловещия храм на труда,
зловещите тези юдоли,
де няма ни нощи, ни дни.
Надоле, надолу, надолу, —
надолу слезни!

А там вековете незнайни
редили са пласт върху пласт —
тез пластове мрачни, безкрайни,
прострени навсякъде край нас,
които живота изтъка
на каменен, черен килим,
които са хладни кат мъка,
а крият и огън и дим.
Слезни там и с удари верни
разбивай, разлюшквай, руши,
разкъсвай тези пластове черни,
тез робски души!

И в бурната пещ на борбата
грамадата черна хвърли
и спри се да видиш, когато,
сред мрак и оловни мъгли,
ще блеснат реки огнеструйни,
когато червени вълни,
понесени в пристъпи буйни,
ще бликнат по всички страни,
когато сред блясъци нови
земята ще ври, ще гори
в огньове, огньове, огньове
и дъжд от искри!

СТИХОТВОРЕНИЯ ОТ ПЪРВОТО ИЗДАНИЕ НА „ДА БЪДЕ ДЕН!“

УТРЕШНИЯ ДЕН

Аз виждам: раждат се тълпи
за утрото на празник свят
и вред в настръхналия град
духът на кървав бунт кипи.
И всеки слаб и угнетен —
на черна мъка светъл син,
възраства като исполин
и в страшен пристъп устремен,
с море възбунени души,
лети, гърми, зове, руши. . .

Над него трепетни слънца
иреплитат утринни лъчи,
а по следите му личи
кръвта на хиляди сърца.
туптели с морива свещен
да слеят своя огнен ток
ведно с червения поток
на утрешния бурен ден,
ведно с тържествения звън,
зовящ вселената от сън. . .

Аз виждам: гърчи се пред мен
последний призрак на нощта
и кръв от зинали уста
опръсква утрешния ден,
а там по каменистий път
на многовечната борба,
удушил властната съдба
до своята гранитна гръд,
пристъпва човешкият род
към дверите на нов живот.

ВЕРИГИТЕ НА МИСЪЛТА

Когато мъртвата пустиня
на своята черна слепота
Човекът с пот и кръв премина
под ударите на Смъртта,
и окървавен, блед излезна
на стръмния житейски път —
пред него с рев страхотна бездна
разкри студената си гръд.
Самин сред хаоса безбрежен
на непрогледни векове,
той тръгна, бодър и метежен,
по голите ѝ брегове.
А пълна бездната бе с грохот,
с незнайни ужаси и мрак
и Демонът пред всеки проход
поставил беше кървав знак. . .
Но ето, трепнаха тъмите,
извърна поглед плах Нощта
и в миг проряза висините
златиста огнена черта.
В почуда спря се Човека
и зърна днес и навсегда:
лъчи по земната пътека,
а над челото си — звезда.
И грейна огнена, сияйна
над него Мисълта-звезда:
утеха в мъката безкрайна,
сестра при радост и беда. . .

Преплитат се пътеки смътни,
реве пустинен ураган
и в него страховито тътне
плачът на идол развенчан.
Но бодър Човекът броди
и смело тайните чете —
звездата го крепи и води,
звездата грее и расте.
А колко много черни братя
посрещнаха я с гняв и злъч,
закрили своите обятия
за нейния рубинен лъч!
Един ли тук изви десница,
замервайки я с кал и пръст,
веднаж ли чиста кат девица
биде разпъната на кръст?
Но кой от призраците нощни
лика ѝ светъл засени?
Не грей ли ярка и разкошна
през мраз и черни тъмнини?

Когато в шумните площади,
изправил старческа глава,
Сократ призва сърцата млади
и в огнените му слова
проблесна красота нетленна,
огряла нов път на света —
нима отровата студена
можа да стигне Мисълта?
Нима тълпа от фарисеи —
слепци с угаснали очи,
убиха светлата идея
и трепетните ѝ лъчи
не се разляха от Голгота
над всеки дом и всеки друм,

издигнали се над живота
с крилата на божествен ум?

И днес, когато необятна
по блясък, мощ и красота,
тя грей в сиянието златно
над трепетната ни мечта —
мечта да видим всички братя
изтръгнати от нищета,
вий пак зове тъмнината
в жестока битва с Мисълта!...

Кове тежките окови
на немощния си закон,
гответе хладните отрови
и пламъците на Нерон!...
Какво сте вие, сенки бледи,
безумни рожби на нощта?
Над пировите ви победи
стоим с усмивка на уста.
Над всяка бездна и верига
свободна мисълта лети
и грешната ви власт не стига
до чудните ѝ висоти.
Какво сте вий, безумни люде,
и що е вашият закон?
Какво са черните заблуди
и сянката на златний трон?
Днес, вижте вий: все по-разкошна
трепти звездата над света —
топят се призраците нощни
под блясъка на Мисълта.
И ето, робът, сред огньове,
пристъпва с исполински ръст
и на вековните окови
разбива и последний къс.

ВЕЧНИЯ КАРНАВАЛ

Сред мрака на нощи безкрайни
милиони люде се тълпят
и удрят морната си гръд
в гранита на вековни тайни,
покрити с тягостна мъгла
и кръв от борчески чела.

Заклучена зад хладни двери,
лежи бездушна радостта
и като сенки по света
пълзят примамващи химери.
Подире им със ропот глух
блуждае човешкият дух.

А скрит зад маската смирена,
един престъпник ли до днес
издигна своя интерес
за бог над цялата вселена
и тласна в бездни и позор
жадуващите слънчев взор?

Там окървавена корона
над куп от черепи лежи,
тук, с пъстра маска от лъжи,
служител верен на закона
бесилки вдига и чрез тях
прикрива собствения си грях.

А жрец под празнични одежди,
опит от вечна суета,
кове одтар на глупостта,
сърцата трови той с надежди
и ръси пепел и тъма
над светлий пламък на ума...

Но в мрака на нощи незвездни
отлитат глухо век след век
и окървавения човек,
пребродил всички тъмни бездни
и зърнал вечний маскарад —
въстава смел и непознат.

Той бий оковите си черни,
той вдига борчески глава
и екнат властните слова:
«Свалете тези маски, скверни!
Аз вашите заблуди знам
и слънцето ще стигна сам!»

ЧЕРВЕНИЯ СМЯХ

Сред сенките на вековете,
закърмен с буря и пожар,
смехът ни бодър ярко свети
в сиянието на ханджар.
И съчетал на всички роби
скръбта и черния хомот,
гърми в свещената си злоба
от своя огнен небосвод.

Заканата му вечно стене
в шумът на каменния град;
в полята с кървав пот облени
лети той вихрен и крилат.
И неговия зов отмерен
разлива се нашир и дълж,
надвиснал като призрак черен,
настръхнал като огнен дъжд...

Следящ вълните на живота
в триж угнетените тълпи,
аз чувам глухо под хомота
смехът червения да кипи.
А в него мъките сурови
преплитат своя страшен хор
и глухо хладните окови
звънят над черния позор.

МЕЧТИ

Вървим полека ние, бродягите печални:
аз — бледний Санчо Пансо, той — гладний Дон Кихот,
решавайки задружно из улиците кални
въпроси твърде важни из днешния живот.

Вървим полека ние, де носят ни краката,
под химна на стомаха, унесени в мечти,
и Дон Кихот разправя, разрошил си косата,
за подвизи и мъки, за своите беди.

За множествата шумни пред столичните хали,
за сънища чаровни (месо бил сънувал!),
за четвърт кило хлебец, а някога как яли
кокошки, тлъсти гъски и пити кашкавал.

Разправя той горещо, въздишахме двамина
и планове велики кроим ний и вървим.
«Ех, зимата проклета, кажи-речи го, мина,
ала стомаха, друже. . . Туй как ще наредим?»

На мир не ни оставя загадката стомашна,
каквото да започнем, все стигнем тоз въпрос.
И мислиме двамина: на тази мъка страшна
да иска, може лесно да тури край Христос.

Да слезне на земята. . . па може и отгоре,
и столичните псета, тез глутници безброй,
с една две думи само — на агнета да стори,
о, как добре ще бъде. Но сал да иска Той!

Вървим полека ние, бродягите печални,
аз — бледний Санчо-Панса, той — гладний Дон Кихот,
решавайки задружно из улиците кални
въпроси твърде важни из днешния живот.

Загледани далече, въздишаме дълбоко
при спомените тежки за миналите дни,
но мерне ли се нейде момиче светлооко,
и аз и той се сепнем. . . Ех, знайте, младини!

КОРИЦА НА ПЪРВОТО ИЗДАНИЕ НА
«ДА БЪДЕ ДЕН!» — 1922

Жълтата гостенка

На жълтотрапезни чинии
Безропките рабени на
Полудневния слънчев стрел
Там.

Над синият ливан, аристократ
с буца на гърба и титан,
Безропките рабени на
Сред своите жълтици
Поткар си дъщеря и сини

и аристократична палица
нак с прозрачен и розов,
Там аристократична палица
и синка поткар с синката
раба и на сината палица.

*

Сината палица, аристократична палица, аристократична палица,
Там аристократична палица, аристократична палица,
Там аристократична палица, аристократична палица,
Там аристократична палица, аристократична палица,
Там аристократична палица, аристократична палица.

Аристократична палица, аристократична палица, аристократична палица,
Аристократична палица, аристократична палица, аристократична палица,
Аристократична палица, аристократична палица, аристократична палица,
Аристократична палица, аристократична палица, аристократична палица,
Аристократична палица, аристократична палица, аристократична палица.

AMOR OMNIA

Вий едва ли ще посмеете
да надзърнете и там.
Святи са за мен алеите
към порутения храм.

Зад планински снежни гребени
сред безмълвни пустоти,
тънат в бурени погребани
много, много красоти.

Там умряха непогалени
розите на любовта,
там изтляха незапалени
факлите на младостта.

Вий едва ли ще посмеете
да надникнете и там!
Святи са за мен алеите
към порутения храм.

ЧЕРЕШКА

Пристегната гиздаво в пъстър костюм,
пристъпяше свежа и лека
и скоро възви ти по прашния друм
от малката тиха пътека.

На нас, чужденците, със поглед смутен
по шепа череши подаде.
И всеки въздъхна, от тебе пленен —
зер бяхме и тримата млади.

И в мекия прах от златисти лъчи
отмина ти с пъстрата дрешка,
а ние поглъщахме дълго с очи
теб — сочната селска черешка.

PRO PATRIA

Ту народняк, ту демократ,
ту прогресист, ту пък широк,
бай Тричко е аристократ
по ум, имот и дух висок.

Кат всеки българин и той
обича своя мил народ;
макар че не ходи на бой,
той пак е честен патриот.

По картата вървя без страх
в кръвопролитни боеве
и при победи или крах
аз виждал съм го да реве.

Но плюс това, но плюс това
той е ужасен филантроп
и за народните дела
открит е неговият джоб.

Да, вчера смая всички нас —
(ако не всички — мен поне!)
за подписа една завчас
изпразни свойто портмоне.

С спокоен жест и ясен взор,
за знатни руси — беглеци
от болшевишкия терор,
той седем хиляди връчи.

Пиян от милост и любов,
като същински патриот,
той чувствуваше се готов
на подвизи за чест и род.

*

От първий подвиг възхитен,
почерпи се един коняк
и радостен и изпотен,
изтегна се спокойно пак. . .

Захъркал громко в сладък сън,
беседваше с цар Николай,
когато ненадейно вѣн
потропа се и екна лай.

— Анастаси, кой е там?

— Един старик. . . един. . . таквоз. . .
обуща иска да му дам,
бил пленник в Солун, та е бос. . .

— Сега е лято, що от туй,
че бос бил ходил. . . не вреди!
Обаче в всеки случай. . . чуй:
я дай му тез налъми ти.

Каишки нямат, ала той
ще ги привърже със канап,
ако е истински герой,
във всичко сигур е ербап. . .

Ту народилк, ту демократ,
ту прогресист, ту пък широк,
бай Тричко е аристократ
по ум по вид и дух висок.

Кат всеки българин и той
е филантроп и патриот.
Отдал би и живота свой
за чест, слобода и народ.

СРЕДНОЩНИ СЕНКИ

На Лорелай
от «Софроний»

В среднощ щом се пръснат тълпи многоцветни
на блудкав и пъплещ весден маскарад
и месец замислен несетно наметне
безплътни воали на спящия град,
ний трима бродяги-царе безмонетни
из пустите улици мълком вървим.

Нощта е тъй свежа и в сенките нейни
пристъпват възкръснали странни мечти,
ту образ на дева жадувана грейне
и чудно блаженство разлей се в гърди,
ту плахо се мерне в одежди жалейни
на минало щастие призрак любим.

Че нощем градът е легенда незнайна,
животът — печална, но свидна мечта,
че всяка душа е поема безкрайна
и нейните стихове шепне нощта,
а всеки стих обич е, мъка и тайна,
а всеки стих сън е и скръбен надслов.

В среднощ среброкрила тълпи многоцветни
щом стихнат, сломени от лих маскарад,
и месец замислен безшумно наметне
безплътни одежди на спящия град,
вървим ние трима царе безмонетни,
пияни от бира, тъга и любов.

МИНАЛО

Замислена вечер над златни поля
разстилаше тиха тъга
и в свежия въздух, високо дал нас,
простряна бе цветна дъга.

Погалена сякаш от свята ръка,
потрепваше росната ръж
и волни талази един подир друг
летяха нашир и надлъж.

На огнени ленти от двете страни
на насипа бликнал бе мак;
сред него, опити от скръб и любов,
ний чакахме дългия влак.

От синята бездна на твоите очи
се ронеха скръбни слова
и тихо, но властно прокобваха те:
«Едва ли пак нявга, едва!»

Зад сивия облак на утрешний ден
неведом бе нашият път;
умът не прозираше — тръне ли там
или теменуги трептят.

Житейските наши пътеки тогаз
едва се допряха и пак
издебна ни мълком раздялата зла
и стисна ни нейният мрак...

Сега е пак привечер. Запад е в кръв
и в блясъци златни облен
и призракт бледен на минали дни
витае безшумно край мен.

Над празната чаша седя мълчалив,
обронил пламтяща глава,
а всичко наоколо тихо шепти:
«Едва ли пак нявга, едва!»

ДЕСЕТТЕ ЗАПОВЕДИ

На хазайката ми

В дванайсет заповеди Саваот
разделил светлата си мисъл
и върху мрамор я написал
за назиданье на еврейския народ.

Преброил ги и горко възразил Мойсей:
«Жесток си, триж жесток Йехова!
Народът ми във таз окова
сред ново робство пак ще заживей.

Махни, Творецо, две поне от тях,
нима не виждаш, че са много!
Защо ни съдиш толкоз строго
без повод всякакъв, без ничий грях?

Дванадесет, дванадесет са те!
А що е силата човешка?
Последната е даже грешка,
абсурд, велик абсурд във нея се чете!»

Прострял се ничком пак Мойсей, а пък
Йехова, като поразмисли,
дванадесетата отчислил,
а тя била: «Не влизай нивга в пазарлък!»

Но недоволен бил Мойсей и викнал пак:
«А единадесетата, а нея?»
Погледнал Саваот Мойсея,
процедил «не» и тропнал нервно с крак.

Разтичал се Мойсей насам-натам,
натрупал съчки и след малко
с бензиновата си запалка
запалил огън, бликнал буен плам.

След туй побарал се тук-там и хоп
две чисти бели гълъбици,
две целомъдрени девици
измъкнал от широкия си джоб.

Опекъл ги надве-натри за миг
и в жертва ги принесъл богу,
бог не поглеждал вече строго,
просветнал малко нещо неговия лик.

Мойсей посочил единадесетия ред,
навел се Саваот тогава,
изтрил и него със ръкава,
а той гласял: «Не давайте рушвет.»

БЕЗСМИСЛИЕТО НА ПРОГРЕСА

(РАЗГОВОР МЕЖДУ ЧИНОВНИЦИ)

— Няма мъдрост по света,
всичко, брате, суета! . . .
На, световният прогрес
що е сторил и до днес!

— Как така? Нима това,
дето виждаш, е шега?
Виж днес в двадесети век
вдъхновеният човек
с силата на мисълта
как е стъпил над света!
Взри се, погледни добре:
въздух, суша и море,
всичко, всичко в тоя час
е под неговата власт.

— Пак повтарям, друже, аз,
всичко туй е суета,
няма мъдрост по света!

Телефона, грамофона,
телеграфите безжични,
фабриките най-различни,
цепелини фантастични,
параходи грандиозни,
автомобили шикозни,
тренове като стрели,
апарати кат орли. . .

— Ех, измислил е той разни
дивотии чудновати,
водни, земни и крилати,
ала всичко туй са празни
работи, другарю мой!

На, измислил ли е той
нещо по-непостижимо,
работа велика. . . свята,
тъй например, да се взима
в месец два пъти заплата?!

ХРИСТУ БОТЙОВУ

Въздигнал в великия храм на всемира
ума — в божество, свободата — за цел,
прозря на Христа той същинската диря
и тръгна по нея възторжен и смел. . .

И ето го в стръмния път за Голгота,
обкрилен от вихра на знойна борба,
пристъпва зовящ и смъртта, и живота,
понесъл и лира, и бойна тръба.

Над него червеният факел потрепва,
обжарващ крилата на робския мрак,
и пламъкът негов чертае, нашепва
речта на Паисий, зова на Спартак.

Подире му мълком окъсани, бледи
тълпят се бездомници жадни за бран;
в очите им греят мечти за победи,
в душите им тътне възбунен вулкан.

А гъста е и многолика тъмата
и не е самичък тиранът жесток —
изедник народен крепи му ръката,
изгражда му крепости попският бог.

Но смело по пътя на братска Голгота
той води ги с лира и бойна тръба
и носят се те през смъртта към живота,
обкрилени с вихра на светла борба.

ХЕРОЛДИ НА НОВИЯ ДЕН!

В сърцата ни сребърна лилия,
в ръцете ни кървав ханджар,
напред през върховни усилия
към общата мрачна Бастилия,
обгърната в кървав пожар!

Напразно надежди химерни,
напразно вещаят хомот!
Погледайте, с удари верни
отбива пълчищата черни
великият руски народ.

От него се раждат трептящи
лъчите на новия ден;
станете, смутени и спящи,
възток своя зов ни изпраща,
от хищни ята обграден!

Какво по-божествено щастие
от бляна да бъдеш човек
и вкусил светото причастие,
да тръгнеш със братско участие
с тълпите на новия век?

В сърцата ни сребърна лилия,
в ръцете ни кървав ханджар,
напред през върховни усилия
към общата мрачна Бастилия,
обгърната в кървав пожар!

ГОРЧИВО КАФЕ

Когато след пир полунощен самотен
на зигзаг се връщаш дома
и киска се вихър над жребий сиротен
и плаче безлунна тъма —
побързай, побързай, на спиртника пращен
тури тенекийно джезве —
на винени пари през пристъпа страшен
свари си горчиво кафе!

Отвориш ли, тръпнейки, плика й цветен
и лъхне ли дъх мразовит,
опит от тъгата на поздрава сетен,
не гледай тъй блед и убит;
изтрий от сърце си мечтите парфюмни
за черни очи-кадифе —
под тъмната стряха на мисли безумни
свари си горчиво кафе!

А в привечер зимна безлистните клони
щом стенат с фъртуната зла
и смъртния призрак се киска с поклони
през тъмните влажни стъкла —
с коси заснежени младежкия спомен
отдай на аутодафе
и бавно на малкия спиртник сломен
свари си горчиво кафе!

ЗИМА

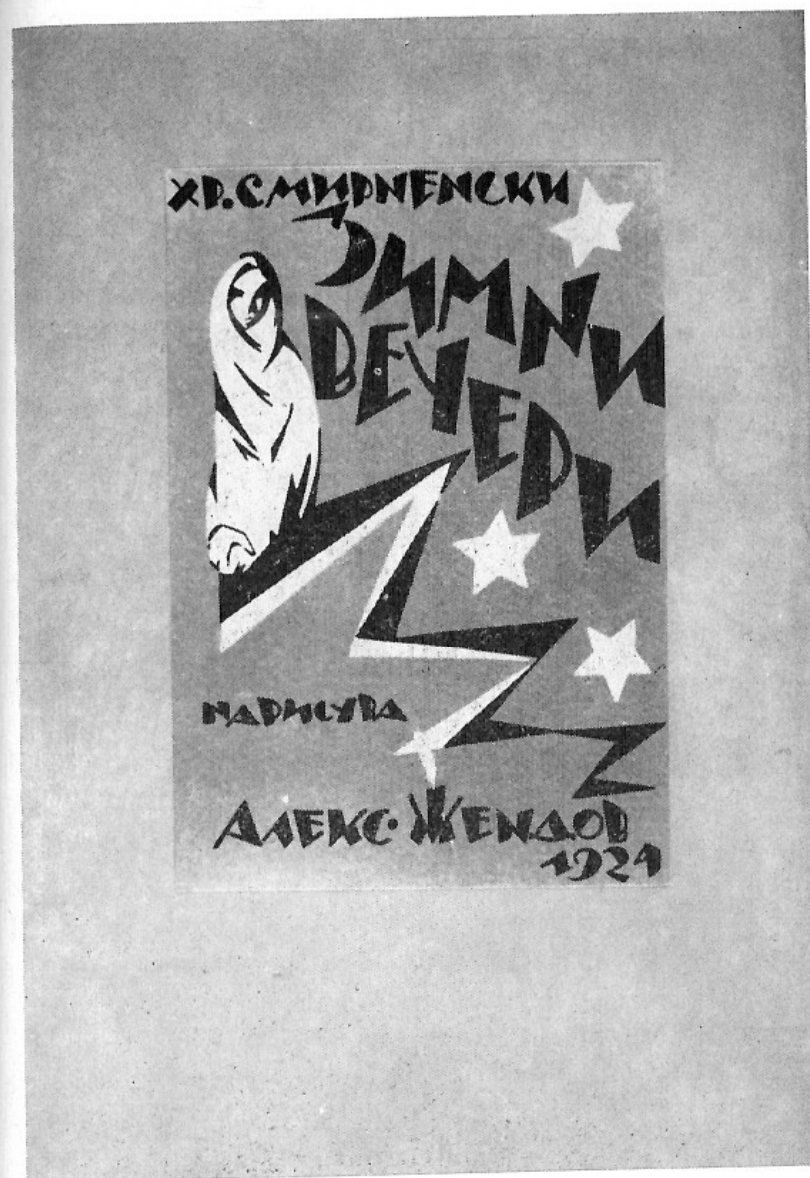
В полунощ по стъклата девица незрима
е докоснала с шепот уста —
по стъклата дъхът на безцветната зима
помразен е в сребристи цветя.

А след пир, а след звън пак самотен и бледен
приюти ме безмълвна тъма
и под черно крило угнетен и приведен,
препрочитам далечни писма.

И възкръсват пак празнични приказки чудни,
незабравена химна звучи
и преплитат над мене лъчи изумрудни
опечалени морни очи.

Но в света любовта е усмивката сетна
на поронена златна звезда
и проблеснала, гасне над нас мимолетна
с огнелика предсмъртна следа...

И напразно редят се миражите тленни,
призовали назад пролетта —
в полунощ по стъклата блестят помразени
сребросини бездушни цветя.

КОРИЦА НА «ЗИМНИ ВЕЧЕРИ» — 1924

ИЛЮСТРАЦИЯ ОТ АЛЕКСАНДЪР ЖЕНДОВ
КЪМ «ЗИМНИ ВЕЧЕРИ» — 1924

ПОГРЕБЕНИЕ

В малката уличка вихри метежни
екнат и гонят се с ропот и плач,
сплитат за миг те коси белоснежни
и разпилят се волни, безбрежни
в синия вечерен здрач.

С трескави крачки мъже прегърбени
мълком понесли са дървен ковчег,
а след ковчега, с очи насълзени,
суха женица пристъпя и стене
с рохкав посипана снег.

С вихрите шеметни в пристъп неравен,
звън погребален се носи далеч,
бликне разплакан, издигне се плавен
и се отпусне сподавен и бавен,
шепнейки горестна реч. . .

Тегне небето под схлупени хижи,
вихър в прозорците съска и бий,
а край носилото бавно се движи
рунтаво куче, спре се, приближи
и страховито завий.

СОНЯ

Не стихва звънът на сребристи стакани
и смях посред залата болно звучи;
над мене преплитат се погледи странни,
над мене празнуват две чудни очи.

Две чудни очи изпод черната шапка,
с студения цвят на умиращ бръшлян!
И тъмната сянка на древна сатрапка,
възторжено вдигнала светъл стакан.

А редом до нея под жалката броня
на своята ревност и звънък метал,
кат призрак изправен, над бледата Соня
бди нейният жрец и покорен васал. . .

И кискат се шеметно пълни стакани,
преплитат се сенки и бледи лъчи,
а с кървавий пламък на болки желани
над мене празнуват две чудни очи.

РАЗБОЙНИЦИТЕ

«Акцията на саксонските комунисти,
изразена в грабежи, атентати, обири и пр.,
е ликвидирана. Полицията доунищожава
работническите шайки.»

(Буржоазната преса)

И този път! . . . Затихва сетен вик,
сподавен от вечерните тъми,
из улиците топла кръв дими
и отразила в нея гневен лик,
Смъртта стои като всевечен страж,
далече впила взор невъзмутим,
и вихърът вълнува нейний плащ
от ярки пламъци и черен дим.

И този път! . . . Над морните тълпи,
поели път към светлина и хлеб,
надвисна гневно властникът свиреп,
и вечний Юда пак се прилепи
с целувката на всепознат позор
и като черен облак над света
разля се дружният престъпен хор
на сквернословие и клевета!

«Разбойници, грабители са те!
Куршумите и техний динамит
смутиха празника честит
на Златний бог и той ще помете
и барикадите, и хладните тела!
И ще скрепи разклатения трон
сред пламнали градища и села
чрез меча на безмилостен закон!

Грабители! Разбойници! Крадци!
Родени в пазвите на вечен гнет,
понесли на плещи си целий свет,
а на челата — търнови венци,
как смеят да повдигат те глава?
Тях трябва да ги грабят всеки ден!
Те са родени само за това
и само гнет е техний дълг свещен!...»

Като хиени край разровен гроб,
продажни книжници с вой се тълпят
и рѣфат неизстиналата плът
на поваления в кръвта си роб.
И лее се из техните уста
поток лъжи над светли мъртъвци,
и лее се най-низка клевета:
«Разбойници, грабители, крадци!»

О, да! Това е припевът ви стар!
И вековете знаят този вик,
закърмен с ужас и позор велик
край някой златен трон или олтар.
И винаги, под всяка светлина,
възбличнала трептяща сред нощта,
тираните на всички времена
отправят тази вечна клевета!...

В площадите на Атина Сократ
разля море от слънчеви лъчи
и мъдростта му и до днес звучи,
понесена навред от дух крилат.
А дигна се престъпницата власт
и екна клевета из древний град —
безумен съд мъдреца беловлас
осъди на отрова за разврат.

Нима смиреният босяк Христос
не бе между разбойници на кръст?
А властникът и фарисейн тлъст,
възпрели тежко сред народа прост,
не пръскаха най-черната мътва
с заплювката на злобната си мъст?
И милиони люде след това
целуваха разбойнишкия кръст!

Безумството на жалкия тиран
хвърли в пожарище великий Рим,
а сред море от пламъци и дим
Нерон, в зловещи пламъци облян,
зачу народния възбунен гнев
и хвърли пак на роба своя грях.
Възбличнаха пак пламъци и рев
и живи факли, кръстове сред тях.

И все като разбойници до днес
най-светлите и доблестни мъже
на кладата, в затвора, на въже
умираха със хиляди за чест
и слава на престъпния закон.
И планини от черепа лежат
под сянката на всеки златен трон,
изпечил се на светлий земен път...

Но много гробове посяхте вий!
Гори от черни кръстове стърчат
навред по кървавата земна гръд,
затуй велик пожар над вас се вий —
пожар от всички малки светлини,
които черната ви мощ гаси
през милиардите нощи и дни!
И няма жалък меч да ви спаси!

Макар че там затихва робски вик,
сподавен от вѣчерните тъми,
и в улиците топла кръв дими,
макар че отразила гневен лик,
Смъртта стои като всевечен страж,
далече впила взор невъзмутим,
а вихърът вълнува нейний плащ
от ярки пламъци и черен дим!

ВЕЧЕР

Цигулката шепне и стене уморено,
дайрето сребристо звъни,
а в хор на естрадата пеят присторено
напудрени блудни жени.

Със стъклени погледи стари пияници
изпразват стакан след стакан,
задрямали сякаш над сетните страници
на своя печален роман.

А юноша бледен въздиша там в ъгъла
и свива с закана юмрук:
«Ах, винаги, друже мой, тя ме е лъгала
и ето — днес срещнах я с друг!

А тъй я обичах!... Но мрат обездомени
последните бледи звезди
и хищно пълчище от кървави спомени
над мене безмилостно бди.»

И вдига той чашата в болка безименна,
с премрежени морни очи,
и глухо сред залата плътно задимена
откъсната нота звучи.

Но старият келнер пристъпя сред синкави
кълбета и лентички дим:
«Вземете! За вас е цикламата, Тинка ви
изпраща цветеча любим!»

За миг към естрадата кимват те двамата,
изпращат ѝ поздрав с очи,
но пада на пода безшумно цикламата
сред сноп бледожълти лъчи. . .

И ето цигулката шепне уморено,
дайрето печално звъни,
а там на естрадата пеят присторено
напудрени блудни жени.

ГЕРГЬОВДЕНСКО АГНЕ

Прието е още отколе
обичай красив и свещен —
на този ден агне се коли
и младо месо ний ядем.

България агне бе младо,
не ще отречете това,
с балканското шарено стадо
току-що запаса трева.

Но дойде Гергьовден световен
(обичай красив и свещен!)
и агнето с поглед тъжовен
видя си последния ден.

Изпод трикопърната стряха
днес виждаме всички добре,
че наши касapi го клаха,
а кожата друг му дере.

ХРИСТО БОТЙОВ

Съществува легенда, че Ботйов е бил ранен,
заловен и откаран в затворите на Диарбекир.
Доста време се е очаквало завръщането му.

Без път към своята Голгота стръмна,
залутана сред хладните скали
и сенките на участта си тъмна —
дружината нечакано осъмна
в съседство с волнокрилите орли.

Момчетата жадуваха отрада,
войводата стоеше с бледен лик,
а мигом сред страхотна изненада
башибозукът плъпна из засада
и екнаха усои в гръм и вик.

Весден посред чукари неприветни
кипя неравна шеметна борба,
но неусетно плъзна вечер летна
и разпиляха се полека сетни
оловноцветни пушечни кълба.

Вечерната тъма във черни скути
прикри кръвта и стихналата мощ
и тегне тайна над последните минути
на шепата възторжени хайдутни
и вдъхновения поет и вожд. . .

*

А там далеч у тъмните зандани
в Диарбекир сред влажните стени
лежи старик. Следи от тежки рани
на морния му лик са начертани
и тягостно веригата звъни.

Той крачи снажен, леко поприведен,
потрепват посребрените коси
и горест блика от ликът му бледен,
а кат ханджар сред полумрака леден
пламтящият му поглед пак блести.

*

Далеч от тази черна преизподня —
натам, де снежният Балкан мълви
сребристи химни над земя свободна,
де чака го прегръдката народна —
възторжен старият борец върви.

Но стига той. И вижда всъде горест.
Едни вериги паднали, след тях
възправила се нова робска орис
и угнетен, беднякът пак се бори с
тираните разплути в срам и грях.

А тези фарисеи, на които
той нявга плю в пророческият си гнев,
живеят пак охолно и честито
и с своята подлост и лихварство сито
сподавят робския възбунен рев. . .

Смрачи се лик. В гърди се буря сепна —
възпламна гняв пак в стария борец.
И орловият поглед странно трепна,
и орловият поглед пак зашепна:
«Ще викнем ние: хляб или свинец!»

ВЕЧЕРНО ЕХО

Далече се сливат и губят блестящите релси
сред цъфнали шипки и трепетна ръж
и старият орех бленува, широко прострел се,
обкичен с седефени капчици дъжд.

*

И тайнствено лятната привечер сплела е мрежи
от синкави сенки и златни петна
и в техните дипли безмилостен спомен бележи
последния укор на свята жена.

А помня тез нощи, тез нощи на знойна забрава
под сънния припев на бледи звезди
и сякаш по малкото мостче тя пак се задава,
смутена и влюбена, както преди.

*

Очи теменужни нашепват пак привета искрен,
по устни рубинени младост цъфти,
а татък, из нивите, влакът огромен, заискрен
извива кат змей чернокрил и лети.

Но в сетния миг отминава тя скръбна и бледа
и плахо извъръща се още веднъж —
над нея разлъка празнува зловеща победа,
след нея ридае златистата ръж. . .

...Аз пак съм сред цъфнали шипки, а там в планината
нощта е поръсила ярки звезди
и в тези огънове възкръсва усмивката свята
и сетният укор безмилостно бди.

ЦЕНЗУРАТА

Изпълнена с симпатия
към нашия печат,
над всяка свестна статия
тя маха жълт плакат:
«Молчатъ! Не рассуждатъ!»

Газети изпокъсани
извиват мършав врат,
споглеждат се навъсени
и чуват изотзад:
«Молчатъ! Не рассуждатъ!»

Започнеш, с извинение,
за кражби, за разврат
и свършиш с обявление
за дини, зарзават —
«Молчатъ! Не рассуждатъ!»

Напишеш ли за времето,
за прашния ни град —
проблеснат пак калемите
и чуеш вик познат:
«Молчатъ! Не рассуждатъ!»

— — — — —
— — — — —
— — — — —
— — — — —

Цветущата моя фантазия
ме води по приказен път,
в Европа, Америка, Азия
мечтите безплатно летят.

Безумно от мен са обичани —
безумно и с порив един
и тежките нимфи в Казичане,
и леките дами в Берлин.

С надежди макар разнебитени
кат деветгодишен балтон,
летят към Парнас младините ми
под девствено чист небосклон.

В среднощните зимни виелици
запалвам аз своето сърце
и моята младост весели се
и грее смразени ръце.

А сутрин светата фантазия
сразява стомашния зов —
пред някоя женска гимназия
закусвам си кифли с любов.

Щом тъмите се надвесят
над разгулния ни град,
аз излизам в 6 без десет
из «Леgeto» на парад.

Сред водовъртежа дивен
на бомонда ни блестящ
нося спомена архивен
от четвъртия етаж.

След пудросаните деви
аз топя се от любов
и сърцето ми напева
своя огневзвучен зов.

Улицата ми разказва
святи приказки безкрай,
а тълпата в своята пазва
ме притиска и ласкай.

Но след тази повест бурна
аз отивам си по мрак
и пред схлупената фурна
спирам тих и скромн пак.

И сподавил вопли глухи,
питаю без тъга и гнев:
«Има ли гевреци сухи,
само че по два за лев?»

ТОВА Е УЛИЦАТА. . .

Това е улицата — улицата многолюдна,
която киска се и плаче
чрез хилядите минувачи,
която с гръм чете поемата си чудна,
де всеки стих е кървава бразда,
написана с длетото на труда
по черний мрамор на неволите човешки —
това е улицата, в чийто вик
заслушва се живота многолик
и шеметен повлича пак оковите си тежки. . .

В зори през теменужен здрач и бодра нега,
в гълъбоцветен прах на пладне
или сред сенките грамадни,
които бавно вечерта раздипля и протега:
над улицата все таз суета трещи,
там многохилядно сърце все тъй тупти,
преплитат се далечен звън и грохот близък,
гърмежи, врява, трясък, вой и смях,
и делничност, посипана със прах,
и вечна грижовност, удавена в железен писък!

Това е улицата! Толкоз немощна изглежда
и толкоз много търпелива! . . .

Но щом сред своята скука сива
възсепне се и огнепурпурна одежда
наметне върху каменните си плещи,
щом бурята завий, затътне, заплющи —
о, в бездните на мрачни кръгозори
звездите спират своя вечен път
и притаен, заслушва се светът:
— Това е улицата, улицата днес говори!

ГАРВАНИ

Единият бил гарван с перушина,
а другият — с бомбе и очила.
Те срещнали се в Градската градина
и най-сърдечна срещата била.
И първо истинският гарван,
начесто от студа насам докарван,
познал колегата си драг и почнал с грак:

— Га, га,
къде и как си ти сега? . . .
А гарванът с човешки вид
погледнал най-напред сърдит
и поотминал го небрежно,
но нещо спомнил си и почнал нежно:

— Прости,
но, друже, как си ти?
Изглеждаш ми добре познат —
наверно, в столичния град
познанство свързали сме двама —
отдавна, ако се не мамя.

— Ах, да,
ала не беше тук в града,
на фронта — там далеч, на юг
живеехме един край друг.
Ти беше интендант тогаз,
пак черен гарван бях си аз,
прелитах често с моите братя.
И бях доволен от войната,
живеех си с един копнеж:
по-пресен и обилен леш.

Не знаех мъки и тъга. . .

И. . .

— Стига. Спомням си сега!
Познат ми си; добре познат.
Ех, друже, друже мой крилат:
добре те помня аз и днес,
кацнал на оня снажен брест. . .

— Да, бяха чудни, славни дни
в онез поля и планини.

А днес — не зная как си ти,
но страшен глад мен ме гнети.

У столицата няма леш
и щеш не щеш — от глад ще мреш. . .

— Хе, хе! Как тъй?! В престолний град
доволно мърша има, брат.

— Га, га!

Това е истинска шега!

Къде тук мърша ще съзреш?

Заравят бърже всеки леш.

Ще срещнеш кучета, коне,

а ти познаваш ме поне,

не мога кучета да ям —

не свикнал съм и ме е срам.

— Но яж, колега, хора пак!

— Не се шегувай: де и как?

— Та много просто! Ти най-напред

купи си фрак или жакет,

бомбе, скарпини и бастун,

маскирай дългия си клюн,

добий един приличен вид

и ето те banker честит.

И накъдето да се взреш,

навред ще видиш само леш.

— Разбирам тоз съвет свещен,
но за banker не съм роден.

В гешефтите не съм чевръст,
на вид не съм прилично тлъст
и даже. . . клюна ми е къс.
— Тогава?! . . . Дойде ми на ум,
ти тъкмо с черен си костюм —
владика или поп стани,
ще имаш леш до старини.
— Владика, поп. . . туй не е зло,
обаче имам аз криле,
та как ще мога да лежа
сред мързел, мухъл и лъжа?
— Ех, гарвански морал и ум!
Тогава друго: тъй без шум,
ти като мен се нареди,
чиновник доверен бъди,
стани оранжев още днес
и в жилищна комисия влез. . .
Аз председател бях в една
и чудо нещо настрана
натрупах си за черни дни.
Това е мърша с планини,
която капе всеки час —
за нея ти говорех аз.
— Благодаря, благодаря!
И тази мисъл е добра,
и двете други, въобще,
не бяха глупави и те.
Но мога ли да понеса
да късам живи аз мяса?
Мисли за мен каквото щеш,
това обаче не е леш!
Макар и гарван, имам срам
и живи хора аз не ям.

РАБОТНИКЪТ

Когато в ранна утрин изток се топи
в море от пламък златоален —
върви той редом с бледоликите тълпи
и сам пламти от гняв запален.

Под тежките му стъпки каменния град
изтръпва и намръщен се събужда
и улиците бликат своя вик познат —
викът на многолика нужда.

Ала сред бръчките на мрачното чело
не тиха скръб е начертана —
днес в тях закърмя се великото дело
и буреносната закана.

Днес няма вече роба свит и примирен,
отпуснал немощно ръцете:
това е новий Прометей, освободен
от игото на боговете.

През ранните зори на новия живот
пристъпя той с походка дръзка
и пред потъналия в мрак човешки род
рубинени огньове пръска.

ВЪЛКЪТ

Нощта повдига бавно траурния креп,
поръсен с утринни сълзи
и в синята мъгла пълзи
поток от труженци, поели път за хлеб.

И въздуха е сякаш плътно напоен
с въздишките на шумний град,
които бликат и трептят
по устните на сивия работен ден.

А ето старий вълк завръща се пиан —
на плячка бил е цяла нощ,
където в празничен разкош
той вдигал е стакан подир стакан.

Бастон, дебела шуба, пура — всичко на место,
а в замъглените очи
банкерската душа звучи
с единствената своя струна от злато.

Мъглата вдига се. И цял в лъчи облян,
гърми стохиялдия град,
а старий вълк — а старий свят
отива да си легне гузен и пиан.

КОПНЕЖ

Аз искам тихичко да отзвъни
прощалният камбанен звън
и пролетният светъл сън
да погребем в неведоми страни
под мрамора на вечната разлъка.

И разпилял златистия прашец
на утринните си мечти,
в среднощ край вашите врати
да мина бледен като чужденец,
усмихнал се през тъмната си мъка.

Над мене нивга вишните с привет
и тиха скръб да не шумят.
И месецът над моя път
да не възпре загадъчен и блед,
посребрил ярко спомена за теб.

И там — край мраморния саркофаг
на развенчаните мечти
последен цвят да прецъфти
и нека с ужаса на вечен мрак
да ме целуне моя черен жребий.

Аз помня: през нощ сребросиня
погали ме странна мечта
и в моята мъртва пустиня
възкръсна море от цветя.

Над мене десници безплътни
порониха дъжд от звезди.
И в здрача на блянове смътни
пак светлият лик се вести.

Но хладно кат древна богиня
застана ти мълком пред мен
и в синия поглед застина
усмивка на есенен ден.

Сред изблик на обич и злоба
пристъпих безумен и слеп
и с бурната ярост на роба
аз вдигнах ръка върху теб.

А ти беше символ божествен
на моята обич и скръб,
а ти беше образа девствен
на сън безвъзвратен и скъп. . .

И чакам пак нощ сребросиня,
зова пак безумна мечта,
но дреме край мене пустиня
под черния плащ на скръбта.

Със пламъка на руска балерина
целуна слънцето снега
и белий сняг в Борисова градина
топи се от любов сега.

И в унеса на приказки интимни
потрепват вейките едва
и ронят бавно накитите зимни
с незвучни горестни слова.

А със смеха на улични кокетки
шуртят поточета навред
и страстно през съдраните подметки
ми пращат своя мил привет.

КИХАВИЦА

Нечакан и нахален гост —
кихавицата тази зима
пак окупира всеки нос
и спря се там невъзмутима.

Навсякъде днес из града,
споходени от тази хала,
деца, госпожи, господа
вървят и кихат на провала.

Кихавица! Днес няма кът
ненавестен от таз несрета,
простинал не за първи път,
разкиха се дори бюджета.

А кихат си безспир по нас
валута, ред и управия,
че в политическия мраз
и днес сме по жилетка ние.

И вслушаш ли се отстрани —
ще чуеш как със горест тиха,
простудена от две войни,
България зловещо киха.

ЦЕНЗУРАТА

Жених бе мракът, глупостта пък булка
и брак свещен ги свърза тях.
Под песента на дяволска цигулка
бе първият им общи грях.

На брачното легло в таз вечер първа
от мрака и от глупостта
роди се не дете, а зла свекърва
и цензура назва се тя.

Като дете на глупостта, тя, зла и гневна,
против ума се опълчи;
родена в тъмно, съскаше вседневно
към всяко снопче от лъчи.

И щом бе вече немошна и слаба,
непразна се усети тя
и за наследник тази жълтозъба баба
закон печатен завеща.

Затуй в часа на нейната кончина
камбана празнично не бий —
замлъкна тя, а ето хищно зина
отрок със същите зъби.

РОБЪТ

Роден в урагани, целунат от мълния,
сред мрака той вдигна в почуда глава —
душата му огнена болка изпълни я,
ръцете му хладна верига скова. . .

Безброй векове са над него преминали,
море от беди и тъги го люля,
преброди пустини и пропасти зинали,
обагри с кръвта си безплодни поля.

В Египет по жълтите огнени пясъци
реди канари — пирамиди гради;
в арените римски, сред дивите крясъци,
той грохва с пронизани смъртно гърди.

Над черните угари, сред мрака на мините
с безропотна мъка земята дълбай;
отровен от черния дим на комините,
кове той метала, мълчи и страдай. . .

Но ден подир ден и в очи опечалени
проблясва заплаха, ненавист гори;
искра след искра и пожарища алени
избликват в смълчаните тъмни гори.

Възкръсват в душата надежди погребани,
ръката се свива в закана за мъст;
и ето: наравно с планинските гребени
изправя днес роба грамадний си ръст.

Посрещнат там — злобно, тук — с привети ласкави,
върви той и в погледа му е разлян
и нежния трепет на цъфнали праскови,
и смъртния гръм на разбунен вулкан.

РУСКИЯ ПРОМЕТЕЙ

Аз много огън хвърлих по земята!
Разкъсах хиляди слънца
и с размаха на дързост непозната
запалих робските сърца
със урагани от искри. . .
Като грамаден фар на свободата,
изправен пред великий вход
на новия живот, душата ми гори —
душата на един велик народ!
С виелици от огнени звезди
поръсих земните гърди,
със гръм раздрах аз черните завеси
сред храма на вековните заблуди
и мълния далеч, далеч разнесе
божествен пламък за милиони люде.
Москва пламти. Берлин буботи,
Париж облян е в странен блясък,
под Лондон глух подземен трясък
отронва тежките си ноти,
от Ню Йорк чак до Атлантика
надлъж над земната снага
прострах рубинена дъга;
вълни от пламъци тя блика
и водопади от искри се сипят
над Индия и над Египет. . .
Гори, гори земята —
навред аз хвърлих огъня на свободата!

А там на Олимп в златния си трон,
с човешки черепи скрепен,
изтръпна, Зевсе, ти.
Нечакан ужас те смути
и в буйно пламналия небосклон
отправи поглед разгневен.

И ето, Олимп се разтресе
от мълнии и страшен грохот,
орляк от черни птици се понесе
в злокобен смъртен поход —
безумний гняв на боговете! . . .
Разкъса, Зевсе, моите мяса
във пристъпи свирепи
и белий сняг на недогледни степи
обагри кървава роса.
Но бурята на твоя гняв велик
бе немошна пред мен
и огъня свещен
пламтеше все по-буйно всеки миг
и ето, злоба пак те облада
и ето, в своя зъл копнеж
поиска да ме оковеш
със хладните вериги на глада.

При Волга твоята сестра — смъртта —
надвеси черното крило
и в окървавеното ми тело
заби студените си нокте тя.
О, Зевсе, златен бог на боговете,
напразно си простираш ти ръцете
и ме поглеждаш с кикот глух.
Бесней в безумие, бесней!
С какво ще угасиш ти моя дух —
духът на новий Прометей?

Отнет е огъня на твоята власт,
разкъсани са черните окови
и твърд и горд стоя изправен аз,
като настръхнал огнен колос,
и пръскам пурпурни огньове
от полюс чак до полюс.

Гори, гори земята —
навред аз хвърлих огъня на свободата!
И в онзи час, когато
сърце ти ужасът ще вледени,
когато стигнат Олимп бурните вълни,
вълни от робските души,
които ти от светлина лиши —
о, Зевсе, вожд на златни божества,
ще приведеш смирено ти глава,
и сгромолясан ще те видя аз
от трона на престъпната ти власт.

В РЕСТОРАНА

И тази вечер в ъгъла седиш ти пак,
допиваш чашката вермут;
и пак ме стрелват дръзко, като смъртен враг,
очи от хладен изумруд.

Че в празничния вечно шумен ресторан
пак синкав дим и стъклен звън
изплитат смътно в твоя поглед изтерзан
недосънвания огнен сън.

Че пак оркестъра нашепва «Саломе»,
а ти в безумний си копнеж
раздипляш плахо болките си насаме —
душа си лист по лист четеш.

Очи — от вледенена музика очи,
там търсят своя зъл каприз
и виждат: подвига на Саломе личи
на всеки окървавен лист. . .

Смутена ставаш и сред синкавия здрач
ти тръгваш бледа кат луна,
и сякаш всяка твоя стъпка рони плач
и тъмни кървави петна.

А зная аз. . . И пак седя студен, готов
да погребам в мъгли от спирт
едничката безумна, демонска любов
сред толкова безцветен флирт!

ТЪЛПИТЕ

В тълпите смълчана е буря неznайна;
стопено е слънцето в тях.

И често, сред гълъбов прах,
опасват града те с верига безкрайна
и в тази верига от роби се движи
и черния облак на днешните грижи,
и светлия призрак на празник свещен —
свещения утрешен ден!

За подвиг тълпите ги ражда земята,
за подвиг безумно велик.
И подвига им е безлик
кат млечния път разпилян в небесата,
където се сплитат сребристи огньове,
които не може око да улови,
а все пак сияние чудно пламти
в тез бледи, незрими звезди.

В тълпите е скрита душата велика —
душата на новия свят.
И в шумния каменен град,
когато борбата на пристъп ги вика —
тълпите заливат гърмящи площади,
тълпите люлеят грамадните сгради
и блика душата във порив крилат —
душата на новия свят.

ПОКЛОНЕНИЕ ПРЕД ВОЛА

Наистина, аз гина
в паричната неволя,
но туй не е причина,
че не ходих на Вола.

Тъгата на Народа
не ми е, брате, чужда,
но не намирам нужда
у Враца чак да ходя.

Защо да се тревожиш
по урви и пътеки,
когато вола може
да види тука всеки?

Реши и хента-пента
стигни до парламента.
Там, колкото ти е воля,
покланяй се на вола.

ЖЪЛТАТА ГОСТЕНКА

*На тютюнороботничките —
безбройните робини
на жълтата царица — туберкулозата*

Над сънния Люлин, прибулен
с воала на здрач тъмносин,
безоблачен залез запали
сред своите тайнствени зали
пожар от злато и рубин.

И привечер летна наметна
пак с траурен плащ рамена,
градът приюти се в тъмата
и тънка позлата в стъклата
разля се на плахи петна.

*

А сред избичката мрачна, мрачна като робска орис,
стара ссухрена женица бди над дървеният креват;
пак очи с очи се срещат и премрежени от горест,
търсят призрака нечакан — тъй незнаен, тъй познат.

А сред избичката мрачна тази вечер е последна,
знаят го душите неми, знаят го и двете те:
призрак властен и злокобен дебне тук с усмивка ледна
и за бледата девица черна мрежа той плете.

*

И лежи тя все тъй скръбна, бледолика,
тя — дете, познало старостта;
влажният ѝ теменужен поглед блика
горестта на есенни цветя.

Восъчно лице потънало сред гъсти,
гъсти черносмолени коси,
а ръката с тънки кехлибарни пръсти
леко през завивката виси.

Върху масичката в трепети безсилни
лампата мъждука и дими
и ритмично съска старият будилник,
сякаш ситен зимен дъжд ръми.

През прозорчето заглеждат се очите —
вън живота празнично кипи,
през прозорчето ухаят пак липите —
ароматни цъфнали липи.

*

Ала демон зловещ е записал
смъртен знак по смрачено чело
и гнети безпощадната мисъл
като тежко оловно крило.

Тази нощ, тази нощ сребролунна
и осеяна с бледи звезди,
вледенени уста ще целунат
изтерзани до болка гърди.

Тъй е тежко, зловещо, печално —
задушават се морни гърди
и навън на кола погребална
сякаш жълтия призрак седи. . .

*

А млада, толкоз млада тя е още!
Обича в тоз живот и тя
и нежността сребриста в лунни нощи,
и огнения химн на любовта.

Но с дъх отровен фабриката хладна
погуби свежи младини
и ето: вече хищница нещадна
челото в смъртен полъх вледени.

Души я някакъв гигант стоманен
до черна каменна стена. . .
Навън ти, призрак мрачен и неканен!
Навън! . . . О, въздух, въздух! Светлина! . . .

*

В миг изправя се тя смъртно бледа,
тежко диша морна гръд,
трескаво очи горят
през косите, пръснати в безреда.

Вик злокобен и сред полумрака
стихват горестни слова —
в ужас свежда тя глава,
в ужас старата жена проплаква.

Върху бледи устни бавно плъзва
кръв на алени петна
и сноп жълта светлина
сред безжизнени очи помръзва. . .

*

И все тъй ритмично будилника съска,
в гласа му злорадство звучи
и мътната газена лампичка пръска
студени, печални лъчи.

А вън, пред прозорчето, с празничен крясък
минават бездушни тълпи,
а вън, посребрени от лунния блясък,
лъхтят ароматни липи.

ЮНОША

Аз не зная защо съм на тоз свят роден,
не попитах защо ще умра,
тук дойдох заплeнен и от сивия ден,
и от цветната майска зора.

Поздравих пролетта, поздравих младостта
и възторжен разтворих очи,
за да срещна Живота по друм от цветя
в колесница от лунни лъчи.

Но не пролет и химн покрай мен прозвъни,
не поръси ме ябълков цвят:
пред раззинали бездни до черни стени
окова ме злодей непознат.

И през облаци злоба и демонска стръв
черна сянка съзрях да пълзи —
златолуспест гигант се изправи сред кръв,
сред морета от кръв и сълзи.

В полумрака видях изтерзани лица,
вред зачух плачове като в сън
и жестока закана на гневни сърца
се преплете с оковния звън.

Аз познах своите братя във робски керван,
угнетени от Златний телец;
и човешкия Дух — обруган, окован,
аз го зърнах под трънен венец.

И настръхнах от мрака на тази земя:
закопнях, запламтях и зова:
— Ах, блеснете, пожари, сред ледна тъма!
Загърмете, железни слова!

Нека пламне земята за пир непознат,
нека гръм да треши, да руши!
Барикаден пожар върху робския свят!
Ураган, ураган от души!...

И тогава — zalюбен в тълпите, пленен
от лъчите на нова зора, —
без да питам защо съм на тоз свят роден,
аз ще знам за какво да умра.

ЛИСТОПАДНА ВЕЧЕР

Не ми е, братко, твърде весело
пред листопадния сезон,
та на кого би се харесало
да чака зима без балтон?

Омръзна ми да лъжа себе си
за евтин и добър живот —
с лъжи не ща да вадя хлеба си,
не съм редактор на «Народ».

Предчувствувам пак зъботракане,
като блокар за тлъста власт,
и ласките, уви нечакани,
на зимния солиден мраз.

Да бъдем зли живота учи ни,
да бъдем твърде много зли —
от всички обиди получени
отровни да ковим стрели.

Тъй зъл не съм, ала несретата
разбрах защо на нас е гост —
не съм министър на просветата,
та толкоз много да съм прост!

И в тези вечери предесенни
на всеки уличен фенер
с наслада бих видял обесени
по някой и друг кождер.

КАМЕНАРЧЕ

Тъмносив каскет, изпобеляла блуза,
дързост в погледа гори,
алена кръв по одрасканата буза
в тънка ивица струи.

Спряло пред грамадната скала в закана,
сръчно чука то върти;
под целувките на хладната стомана
камъка в искри пламти.

И далече по чукарите, където
утринна мъгла дими,
мигом от крилатия ветрец подзето,
бодро ехото гърми.

Верен удар удара спокойно гони,
екнат сънните гори;
а скалата пука, цепи се и рони
в кехлибарени искри. . .

— Хей, другарю, ти какво решил си с чука?
С тоя трясък и искри?

— Аз ли? Път ще се прокара, друже, тука,
нов път в тези канари!

РУСИЯ (1917 — 1922)

Отдъхни ти с гигантската гръд на Везувий,
пламти с милиони сърца
и през блясъка румен победно целувай
челата на своите деца.

Че с вихрушките волни на белите степи
разляха те своя копнеж,
че издигат глави след борбите свирепи,
венчани със бисерен скреж.

Че пред подвига им вековете ще спират,
ще спускат незрими крила
и с възторг милиарди очи ще се взират
в звездите на странни дела.

Днес отеква последната горестна нота,
от кръв аленее снегът,
но смъртта победила, пленила живота,
ти дишаш със огнена гръд.

Ти стоиш днес изваяна сякаш от камък,
ти в странна блестиш красота
и струи Прометей своя мълниен пламък
през синия взор на Христа.

ВИЕНСКИТЕ ДЕЦА

«Под покровителството на английската
и холандска кралици кинофилмът «Мизе-
рията на виенските деца» е игран с неби-
вал успех на Запад.»

Не устройхме днес файф о клок-ти
и журфикс вий нямате, знам —
маникюирайте своите нокти
и хайде на кино, мадам.

На платното невиждана гледка:
Виена — великия град —
с кабаретния смях на кокетка,
с безумния свой маскарад.

Заповядайте — пъстри витрини,
театри, тълпи, светлини!
Разходете се в цветни градини
сред млади и знатни жени. . .

Ала вий сте жена поетична,
с печална и нежна душа,
и ще бъде, мадам, неприлично
душа ви от скръб да лиша.

Променете картините, моля!
Госпожата иска тъга.
Заповядайте смъртна неволя,
мизерия вижте сега!

Над децата бездомни, безхлебни —
децата на мъртвия град —
чернодреха всевластница дебне,
разискрила поглед злорад.

Въздъхнете печално, госпожо,
за тия безкръвни лица;
съжалете от меката лежа
- виенските бедни деца.

И кажете, нима добротата
абсурд е за днешния свят?
С покровителство кралско децата
не мрат ли забавно от глад?

МОСУЛСКИ ПЕТРОЛ В ЛОЗАНА

Лорд Кързон мъж е благовиден,
седи на мекия си стол
и пита мрачен и обиден:
— Тук кой мирише на петрол?

Та ние хора сме салонни!
Кому тук е дошло на ум
сред тия зали благовонни
да вмъкне нефтений парфюм?

Поанкаре туй не разбира,
не знай и Стандарт-компани:
петрол в Лозана не извира,
а на петрол навред вони!

Измет паша се поусмихва,
но пак спокойно си седи.
А Мусолини даже кихва —
петрола нещо му вреди.

Лорд Кързон дяволито смига:
— Измет паша не е ли чул?
Той, струва ми се, тук пристига
с петролни мостри от Мосул?

— Те, мострите, са чак в Ангора,
нарочно ги оставих аз,
защото вий сте знатни хора —
ще се вмиришете на газ.

...Лорд Кързон клати се на стола,
оправя новия си фрак:

— Ще трябва значи в Анадола
за мострите да дойдем пак.

— Ще ви излезне много евтин
тогаз петрола, джентлемен;
Чичерин е търговец нефтен
и мисли също като мен.

— Така ли? ... Сър Чичерин, честно
кажете мнението си!

— Така е, нефта пламва лесно,
но твърде мъчно се гаси!

СИНОДАЛНИ КОПНЕЖИ

Не ме гори великата съблазън
брада да имам в тоз живот,
но все пак не е зле да съм помазан
за жрец в светия ни синод.

Ще смъкна мозъка си чак в корема
и функции там ще му дам:
по деветнадесет часа ще дрема —
останалите пет ще ям.

Не ще ми натежи подобна участ;
от труд не ще ми стане зле —
че за хатър на Дух Свети ще смуча
весден персийско наргиле.

И нека във виелицата злобна
да развърти камшик от мраз;
в кушетката изтегнал се удобно,
ще чакам вечерния час.

О, вечери на прелестите зимни!
Снегът танцува над Содом,
а седем старци в приказки интимни
изпразват чашите със ром.

За някоя Мария Магдалина
ще си припомня през сълзи,
а морен пламък в тихата камина
на сини лентици пълзи. ...

И до'де ли нечакан някой дякон —
за блока чул печална вест, —
ще скоча и ще съчиня разплакан
към стадото си манифест.

И пак ще дремна, пак ще ям за двама,
и пак виното ще се лей,
а стана ли сто двацет килограма —
ще си празнувам юбилей.

РОЖДЕСТВО ХРИСТОВО ПРЕЗ 1923 ЗИМА

Сказание има от Марка,
обвито с мистична тъма:
«Мария бе с Йосиф другарка,
роди и остана мома. . .»

А тоз път тръби не тръбиха,
нема и звезда да сияй,
но два магазина разбиха
и биде обран Мордохай.

Мария, макар да бе проста,
разбираше много неща,
отнесе Исуса на моста
и мигом изчезна в нощта.

Детето обвито бе с вестник
и с молив бе писано там:
«Родители бедни, но честни
харизват отрочето вам.»

Един херувим с карабина
се люшкаше татък пиян:
край моста тържествено мина
и спря се за миг замечтан.

Пристъпи усмихнат и весел,
затрогнат от детския вик,
но щом се над него надвеси —
изтръпна и дръпна се в миг:

видя младенеца застанал
на своите детски крачка —
стои, героически хванал
солиден револвер в ръка:

«Приятелю, горе ръцете!...»
Стражаря не бе толкоз прост —
повдигна ръце и усети
как в джоба му бръкна Христос...

РОЗА ЛЮКСЕМБУРГ

Не ще отпуснем мускули железни,
не ще сведем пак чело,
че времето върти над тъмни бездни
великото си колело.

И върху него точи меч разискрен
гиганта огненочервен,
а в погледа му чист и детски искрен
усмихва се победен ден.

Ала в душите като черен камък
стои изправен спомен скъп —
стои обгърнат в синкавия пламък
на вечна, негасима скръб...

Смъртта понякога е твърде жалка,
живота — непосилно груб,
а в черната прощална катафалка
лежи звезда наместо труп.

Пред погледа вулканен стълб се вдига —
вулкан от подвиг и копнеж,
и виждаш: цялата земя не стига
едно сърце да погребеш.

СТАРА ПРИКАЗКА

Преминах аз черния каменен мост
по сребърен сноп светлина
и ето ме странник, и ето ме гост
сред чужда студена страна.

Край мене всевечния празник кипи
в кошмарен мъчителен сън
и шествуват хилядни сиви тъпни
сред песни и празничен звън.

Тук всеки е мъдър, тук всеки е пръв,
а всички са плахи деца —
вървят, отминават, но в пътя им кръв,
но в пътя им мъртви сърца.

Къде вий? Кой сте. . . В мъгла от съблазни
кой страшния кръг ви чертай? . . .
Напразно, безцелно! . . . В измамния празник
тук никого никой не знай.

И сивото шествие все тъй върви,
удамено в крясък пиан,
и все тъй стои над море от глави
незнаен слепец великан.

Всевластен, безстрастен, от нищо не трогван —
бележи той гост подир гост;
и всеки, докоснат от пръста му огнен,
се връща по черния мост.

ЗИМНИ ВЕЧЕРИ

- 236.

Като черна гробница и тая вечер
пуст и мрачен е градът;
тъпо стъпките отекуват надалече
и в тъмата се топят.

Глъхнат сградите, зловещо гледа всяка
с жълти стъклени очи,
оскрежената топола — призрак сякаш —
в сивата мъгла стърчи.

Странни струни са изопнатите жици,
посребрени с тънък пух,
и снегът, поръсен с бисерни искрици,
хрупка с вопъл зъл и глух.

А в мъглата — през безплътните ѝ мрежи —
мълком гаснеща от скръб,
младата луна незнаен път бележи
с тънкия си огнен сърп.

*

Вървя край смълчаните хижи
в море непрогледна мъгла
и вечната бедност и грижа
ме гледат през мътни стъкла.

В стъклата с десница незрима,
под ледния дъх на нощта,
чертала е бялата зима
неземни сребристи цветя.

Но ето къшурка позната;
в прозореца детска глава;
и грубо гърмят в тишината
пияни хрипливи слова.

Завърнал се в къщи — безхлебен,
пиян пак, — бащата ругай:
и своя живот непотребен,
и своята мъка без край.

Завесата мръсна, продрана
и едър мъглив силует
размахва ръцете в закана,
от помисли странни обзет.

Децата пицят и се молят,
а вълка, привела глава,
сред своята скръб и неволя
жена проридава едва.

*

Сякаш плачът ѝ дочули са,
сякаш са ехо в снега —
звъннаха в сънната улица
песни на скрита тъга.

Трепна цигулка разплакана,
сепна тя зимния сън,

мигом след нея, нечакано,
хукнаха звън подир звън.

Пак ли са старите цигани?
Пак ли по тъмно коват?
Чукове сръчно издигани —
сръчно въртят се, гърмят.

Трепна в бараката сгушена
пламък разкъсан и блед;
а от стрехата опушена
спускат се змийки от лед.

Пламва стомана елмазена,
вие се, съска, пълзи —
с тежките чукове смазана,
пръска тя златни сълзи.

Синкави, жълти и алени
снопчета пламък трептят,
в огнен отблясък запалени,
черни ковачи коват.

*

А навън мъглата гъста тегне,
влачи своя плащ злокобно сив
и всуе се мъчи да пробегне
остър писък на локомотив.

Мяркат се незнайни силуети,
идат странни — странни гинат пак:
електричен наниз морно свети
през завесите от черен мрак.

И в мъглата жълтопепелява,
в нейното зловещо празненство,
броди тежко, неспокойно плава
някакво задгробно същество.

Той е — слепия старик се връща,
с него натоварено дете,
потопени в хаоса намръщен,
бавно, бавно се разтапят те.

Братя мои, бедни мои братя —
пленници на орис вечна, зла —
ледно тегне и души мъглата —
на живота сивата мъгла. . .

*

Тежък звън като в сън надалеч прозвъни.
Полунощ ли е пак?
В уморения мрак
като копия златни пламтят светлини
и се губят по белия сняг.

Струят се без ред бледожълти петна
от прозореца в скреж
и — разкъсващ, зловещ —
през стъклата процежда се плач на жена
и горят, и трептят свещ до свещ.

*

Сред стаята ковчег положен,
в ковчега — моминско лице,
и жълти скръстени ръце
у дъсченото черно ложе.

Проточено ридай старуха,
нарежда горестни слова,
в миг потреперва и едва
сподавя кашлицата суха.

Неясно по стените голи
пробягват сенките завчас;
пред мъничък иконостас
детенце дрипаво се моли.

В прозореца свещите бледни
целуват ледени цветя
и в своята кратка красота
цветята се топят безследно. . .

*

И пак край смълчаните хижи
вървя в бледосиня мъгла
и вечната бедност и грижа
ме гледат през мътни стъкла.

Като че злорадствени песни
напаяват незнайни беди
и трепнат, угаснат и блеснат
над затвора двете звезди.

А спрели за миг до фенеря,
чувалчета снели от гръб,
стоят две деца и треперят
и дреме в очите им скръб.

И сякаш потрошена слюда,
снежинки край тях се въртят;

и в някаква смътна почуда
децата с очи ги ловят.

А бликат снежинки сребристи,
прелитат, блестят кат кристал,
поронват се бели и чисти
и в локвите стават на кал.

РИЦАРИ СЛЕД БОЙ

Ha Fol

Любимата дева изпрати ни
на път в теменужни зори,
целуна за подвиг челата ни,
по къдрица ни подари.

Взе лилия, в слънце потоци я
и хвърли я през планини. . .
Ний вдигнахме своите копия
на път за далечни страни.

По пътища страшни заскитани,
жадувахме бранния час:
бе светло и гордо в душите ни,
а мрачно и сиво край нас.

Не станахме плахи отшелници,
дочакахме славния бой,
сразихме се с ветрени мелници
и всеки от нас бе герой.

Прегазихме черни чудовища
с хвъркатите свои коне
и странни, неземни съкровища
заловихме в бой насъне.

Оплискани в кърви, напрашени,
потеглихме и за венци,
но свърнахме в пътя, уплашени
от толкова много овци.

След рицарски празни усилия
не зърнахме нийде в света
сребристая девствена лилия,
която тя нам завеща.

Но верни на светла утопия,
живота все ни гнети:
пак носим на дървени копия
железен товар от мечти.

С душа през неволи пречистена,
пак бродим в житейския лес
и шепнем си тихо: «Наистина,
добре, че умря Сервантес!». . .

. . . Но нявга сред шумната столица —
за нас монумент ще блести,
сграден с неплатените подици
и скъпо платени мечти.

БАРУТНО ВРЕМЕ

Замъчи ме житейската съблазън
да следвам криминална мода —
застрелях се с револвер празен
и тръгнах да се поразходя.

По стълбите хазайката ме зърна
и скимна ми да я измамя:
«Убиха го» — казах, а тя отвърна:
«Убитите са само двама». . .

На ъгъла стояха две хлапета,
в съвременна игра заети.
Едното понахлупи си каскета
и кресна: «Горе, бре, ръцете!»

Погалих ги със поглед благ и топъл
и мислех: бъдеще ги чака!
Но ето в тоя миг отчаян вопъл
процепи рязко полумрака.

Аха! . . . Убийство пак. . . не заслужава:
най-скучно някого там колят,
а вечерта е, знаете, такава
приятна, мека — сякаш пролет. . .

Но скучно е. От скука се не диша,
От скитането ми додея.
Прочетох с мъка няколко афиша
и: ето ме на юбилей.

Ала каква бе таз постъпка мерзка,
шега трагична и измамна?
Сред глътналата ложа министерска
бенгалски огън, гледам, пламни.

Добре! Разбирам: и това е драма!
Но ред не спазваме бе, брате.
Я дайте ни поне една програма
за тия пусти а ентати.

КРИТИЦИ В ЛИВРЕИ

На В. Добринов

Душата ми е пълна с радост лиха,
насладата едвам ще понеса!
О, как красиво президента киха,
как поетично трие си носа.

Ей жълти рицари — фаланга гъста —
видях с очите: кихна той пред мен!...
Сторете път, аз съм на служба тлъста
за този подвиг вече назначен.

Ура! Съдбата ми е твърде лека!
Главата ми — и тя не ми тежи,
а на живота стръмната пътека
павирал съм я с циркови лъжи.

Пристъпям и размахвам аз от коня
наместо меч ръждясало перо
и гордо нося крепката си броня
от глупости блестящи кат сребро...

А падна ли — без никакъв израстък —
лакейски гладък ще си бъда пак —
и ще продам на вехто, вместо ластик,
интелигентния си мек гръбнак.

ИЗПОВЕДТА НА ЙОРДАН БАДЕВ

В една девическа гимназия
минавах за голям критик
и ето в моята фантазия
роди се, братя, план велик.

Реших: аз имам дарби страшни,
да скромнича ще бъде грех —
куп упражнения домашни
разкритикувал съм с успех.

Една ли жилава нелепица
светът преглътнал е до днес?
Хем леко ще си вадя хлебеца,
хем ще спечеля малко чест.

Мислих, реших и хоп готово:
направих тук-таме метан
и в долния етаж на «Слово»
на топла пита съм призван.

Не знаех в радостта си граница,
но зная кой ме тури в ред,
благодарих за тая баница
с един критически рушвет.

Обаче всяка радост земна
на края винаги горчи —
оттук-оттам ме всеки емна
и ми засвятка пред очи.

Студени душеве ме плиснаха,
подгониха ме блед и плах
и стана ми за смях подлистника —
а пишех аз, че няма смях.

Ех, смогнах местенце да купя,
но питайте ме след това:
шега ли е гранит да чуля
със дървената си глава!

СЛЕПИЯТ

Загърнат в сив шинел на камъка седи,
от хладен камък сам изсечен;
и гледа той с очи — угаснали звезди —
в пустинята на вечна вечер.

А пролетта усмихва се като дете,
земята тръпне сред въздишки
и слънцето за сватбен накит пак плете
копринно-меките си нишки.

Цигулки тайнствени и тих далечен звън
за обич, за живот пак мамят,
а той седи студен и в своя ранен сън
прелиства морната си памет.

И вижда сенките на сивите беди,
на дните горестни и трудни
и бледи лампи, трепкащи като звезди
сред черния и влажен рудник.

И вижда той: извил разискрени ръце,
възблъква в миг пожар подземен.
Пламти, лети. . . и лъхва в бледото лице
целувката на огнен демон.

. . . И ето в мрак на камъка седи той: все така
унесен в сивите печали
и все тъй бавно, кротко, с ласкава ръка
приклепналото куче гали.

А пролетта усмихва се като дете,
земята тръпне сред въздишки
и слънцето за сватбен накит пак плете
копринно-меките си нишки

Желязна бе твоята броня —
в желязо духа обкова
и твърдо стоя ти на коня,
изправила в подвиг глава.

Гореше над теб небосклона,
проблясваха мълнии зли
и удряха в светлата броня
вихрушки от вражи стрели.

Нощта беше пълна с хиени
и болка душа ти смрачи,
а чакаха в теб устремени
разискрени жълти очи.

Но ти беше с броня желязна,
но камък бе твойто сърце
и мина над черната бездна,
непуснала в немощ ръце.

И стихват днес бури метежни,
и милват те първи лъчи —
земя на душите безбрежни,
на гордите сини очи!

1. Приказка за честта

В живота си нивга не бях се надявал
на толкова мил комплимент:
покани ме Дявола — старият Дявол —
дома си на чашка абсент.

Свещта очертаваше острия профил
със ивица златни лъчи
и пускайки кръгчета дим, Мефистофел
ме гледаше с влажни очи.

В очите му есенна горест бе скрита,
но все пак бе горд и засмен
и махна с ръка той: «In vino veritas!
Ще бъда пред теб откровен!

Омръзна ми вече все тоя ярем на
притворство и помисъл зла —
да прием за мойта сърдечност неземна
и сивите земни тегла!

Преди векове аз възприях на земята
и тук устройх си шега:
венчах се за земната Истина свята,
но тя увенча ме с рога.

Възпламнах от ревност; и в черна омраза
за своята стъпкана чест —
човешката чест неуморно аз газя,
но с чест не сдобих се до днес.

Намислих чрез подвизи чудни да блесна —
умирах по сто пъти в бран,
но винаги рицар на кауза честна,
не бидох пак с чест увенчан.

Отчаян, окаян, веднаж в булеварда
аз тръгнах неземно злочест.
И вдигнах над себе си ярка плакарда:
«Човек без капчица чест!»

Но странно: презрение няма ни капка!
Посрещат ме вред с интерес,
любезно отвсякъде свалят ми шапка:
«Без чест ли си? — Прави ти чест!»

Един господин ме целуна: «Ах, братко,
и ти ли! . . . Ех, кой да те знай!»
Две хубави дами ми казаха сладко:
«Елате в нас утре на чай!»

Чудесно! Невиждано! С почести редки
изпратен бях чак до дома.
Министри, царе и придворни кокетки
ми писаха мили писма.

И ето ме: важен, блестящ, елегантен,
богат като истински Крез!
И знам аз: крадец съм, лъжец, спекулантин,
безчестник, но . . . винаги с чест!» . . .

И Дявола млъкна. Наля от абсента,
сърдечно се чукна със мен
и пускайки пушек на синкави ленти,
прониза ме с поглед зелен.

2. Приказка за тинята

В неделя Дявола облече расо —
любимия си тоалет;
и с тънка и загадъчна гримаса
огледа се добре отвред.

Действително в корема бе печален
и — за да не бъде толкоз сух —
беляза своя символ синодален
с една възглавница от пух.

— Една вечерна пролетна разходка? —
ми кимна леко той с рога.
— Виж, вечерта е кат вдовица кротка
и цяла в неа и тъга! . . .

Съгласен бях. И посред врява шумна
ведно с приятеля рогат
разхождахме се дълго де ни хрумна
из калния престолен град.

И ето късно в някаква си лавка
покани ме на отдых той.
Кръчмаря стар посрещна ни с прозявка,
с поклон и привети безброй.

Погледна Дявола с усмивка блага,
повдигна странно рамена

и ритна с крак възпрялата до прага
огромна, грухтеща свиня.

А лавката бе като всяка лавка,
но странно беше тук едно:
висеше над вратата калимявка
и някакво шише вино.

— Виното — да! Но що за подигравка
чернее се над тоя праг?

— Това ли? Туй е попска калимявка —
реклама за добър коняк. . .

Кръчмаря се усмихна и заклима,
отвън му кимна вечерта,
а в ъгъла ревнаха в хор петима
и се целунаха в уста.

Погледна Дявола под вежди тънки:
«Я виж ги колко са добри!»
Но зад гърба му някой злъчно смънка:
«Добри, когато спирта ври!»

Това бе юноша — намръщен, хладен.
Въздъхна той и заруга:
«Кой е добряк на тоз свят безотраден?
И кой доволен е сега?

Навсъде чистота нито прашинка!
Нито насъне светъл лъч. . .
Летиш като изгубена снежинка
сред вихрите на черна злъч. . .

Уви, светът обърна се в пустиня!
Море от злоба и разврат! . . .

Иди живеј сред туй море от тиня,
сред толкоз много кал и смрад!»

Той млъкна. . . А през прага меланхолно
проточи и свинята врат:
«И аз от тоя свят съм недоволна:
да, толкоз малко кал и смрад! . . .»

МОРЯЦИ

Ти виждаш ли бленувани земи?
Позна ли тоя стръмен бряг? . . .
О, нека бурята край нас гърми
и нека тегне леден мрак.

Умря с усмивка старият моряк —
вълна го буйно приласка,
когато той към светлия маяк
прострял бе трепетна ръка.

Но кой от свиден бряг ще ни лиши?
Кой устрема ни смел ще спре? —
Под вихъра на младите души
летим над мрачното море.

Ту се издигнем в грохот и кипеж
и зърнем в миг жадуван бряг,
ту шеметна вълна сред лих летеж
към бездната ни спусне пак.

Но с бодра, бойна музика гърми
морето в своя бурен рев
и в снежна пяна кипва и дими
с вълни от разтопен седеф.

И на вълните горди с гордостта
въртим ний крепките весла,
а като бели пламъци в нощта
размахват чайките крила. . .

Ти виждаш ли бленувани земи?
Позна ли тоя свиден бряг?
О, нека, нека бурята гърми —
пред нас е светлият маяк!

ВЕЛИКДЕН

Христос ни с любов ослепи.
Къде е светата любов?
Море от омраза кипи
и тътне край кръста Христов.

Тълпите реват, все така
бездушни и зли кат преди,
и все тъй протегнал ръка,
под кръста му Юда седи.

Разпънат, оплют, обруган,
умира босяка смирен. . .
а вред фарисейската сган
празнува възкресния ден.

НАЙ-ЗДРАВТО ВЕЛИКДЕНСКО ЯЙЦЕ (ЛИТЕРАТУРЕН ДИСПУТ) *

Преди великденската скука
да спре на визита при нас,
критици и поети чукат
яйца червени от Парнас.

Васил Добринов бил любител
на тоя стар пасхален спорт;
затуй по «Цар Освободител»
разхождал се критично горд.

Стратиев имал кръв гореща,
макар в стиха да е студен,
и В. Добринова посреща,
с дебел бастон въоръжен:

— За мене ти какво си писал?
Я, пред бастона повтори!
— Това е моя твърда мисъл
и в нея истина гори.

— Главата ти е твърде твърда,
а мисълта ти — книжен прах! . . .
И в миг Стратиев се размърда
в един лирично-смел замах.

Бастона сложи се прилично
върху критичното яйце,
ала Добринов безразлично
кръстоса на гърди ръце.

Жадувах и аз на живота вълшебната музика,
цветята на земния сън,
а още в зори ми вериги зловещи нахлузиха
и чух погребалния звън!

Години се борих, трудих и живях под угрозата
на смътният утрешен ден
и ето днес жълтата скитница — Туберкулозата,
празнува победа над мен!

Вседневно чрез смъртния напън на своите мишници
блага за тирани творих,
с кръвта си откърмих тълпи от глупци и от хищници,
а сам аз отровата пих.

Защо? За какво? За кого сред тъги и мизерия
люля ме зловеща вълна
и днеска ридая през скръбното си предвечерие:
«О, въздух! Простор! Светлина!»

.

Той бавно отпуска очи и въздишки отмерени
вълнуват измъчена гръд,
за миг в одеялото вехто ръце разтреперани
се впиват и смъртно гърчат.

Задъхан пристава. В очите му болка е смръзнала
и ужас, и яростна стръв.
Въздишка последна и ето по устните плъзнала
рубинена ивица кръв. . .

А все тъй бездушен, опит от вечерни дихания,
издига се блудния град;
все по-дълги сенки протягат студените здания
и носи се лек аромат.

ПОЕМА ЗА РУСКОТО ДЕТЕ

Далеч сред степите безбрежни
в порутен дом лежи дете;
навън виелицата снежна
безкраен бял саван плете.

А редом с болното детенце
простенва ссухрена жена
и гзира се с печален поглед
през ледената тъмнина.

— Спи, късно е — му тя нашепва, —
навън се спуска черен мрак.
— Ах, винаги е късно зиме —
отеръща то и стене пак.

А тя му приказки разправя,
поглаждайки го със ръка,
за вещицата баба Яга
с дворец от кокоши крака,

за феята с коси зелени —
далеч там в мътните блата,
как с жабите ведно живее
и чудни песни пее тя. . .

И слуша бледото момиче
с разтворени от страх очи,
а вънка вихъра разбунен
напява гневно и бучи.

И сякаш някой черен призрак
се носи шеметно в нощта
и удря с вледенени пръсти
по заснежената врата.

А майката се моли тихо,
иконите зове без глас —
стои Исус там скръбнобледен,
с венец от злато и елмаз.

И шепне тя: «Исусе, чуй ме!
Детенцето ми ти спаси!
На таз земя сме всички братя,
а гладна смърт над нас виси.

Спаси ти мойта Василиса,
от глад спаси ти всинца нас!...
Нима за своите малки братя
не ще си спомни благий Спас?»...

Но Василиса с немощ стене,
безкръвните уста шептят:
ах, в тази вечер мразовита
тя моли хляб за стотни път.

Печално майката поглежда.
«Ще дойде хляб, дете, потрай!...
Та може ли добрите хора
тъй да забравят нашия край!

От Лондон, от Париж, отвсъде
за нас припомнят си с тъга,
доволно ядене те имат,
не ни забравят те сега!»...

Но хубавата Василиса
безмилостната смърт срази,
на бузите ѝ бледожълти
помръзват горестни сълзи.

И все тъй черна се простира
нощта над снежните поля
и зимата зловееща песен
напява с хиляди гърла.

О, зимо на бездънний изток,
о, зимо на Тобол и Дон,
безумстват твоите вихрушки
над малкия прихлупен дом.

О, зимо на Тобол и Волга,
на Днепър в синкав лед скован,
ще ли ти стигнат снеговете
на толкоз деца за саван?...

...Далеч сред степите безбрежни
в порутен дом лежи дете,
навън вилицата снежна
безкраен бял саван плете.

По Жорж Шеневие

«СМЕЛО, ТОВАРИЩИ!»

Има песни, чрез които диша бурята. Има песни, в които гърми ритъма на Новото, в които гори вярата във Великото.

«Смело, товарищи!»

Като грамадна вълна от сила, пламък, музика и красота идат тези думи. Затвори очите и ще видиш море. Безбрежно, настръхнало море. Волни, сребропenni вълни, понесени в могъщ пристъп, идат шеметни. Гърми уяxnата закана, бушува тяхната стихия. Силни гърди, тстремени срещу черните брегове.

«Смело, товарищи!»

Това е огненият химн на робите, това е тропотът на милиони нозе, това е гора от вдигнати ръце. Пеят изтерзаните, пеят окованите, пеят железните милиони на труда.

«Смело, товарищи!»

По сивите стени на стария свят не остана нищо велико, нищо свято, нищо, което да плени сърцата, да освежи душите. Там клокочат зловещите потоци от кръв и сълзи, вият вихри от злоба и омраза, дълги сенки хвърлят жълтите пирамиди от черепи. А над тях, а под тях люлеят се вълни от дрезгав демонски смях — смехът на златното чудовище.

Но като тътен на лятна буря, но като потоци от огнена лава, стремителни като ураган, светкавични и страхотни, идат думите на новия свят. Желязна песен на железни милиони:

«Смело, товарищи!»

Ти, среброкоси старче, ти, поругана сестро, ти, изстрадали бледолики другарю, ти, малко мое братче, което гледаш с големи, насълзени, яносини очи — вий, всички вий — чуйте: буря иде! Огненият дъх на милиони изстрадали гърди, тежките стъпки на червените легиони, лесове от вдигнати в закана ръце — носят буря! Неотразима, непоколебима, мънелика буря иде!

Смело, товарищи! Те бяха — ние сме!

БЕЛЕЖКИ

Чрез настоящото издание творчеството на Христо Смирненски се представя за трети път цялостно пред българския читател.

Първото сравнително пълно издание на неговите съчинения беше подготвено още през 1932—1933 г. от Т. Боров и Т. Измирлиев. Тогава произведенията на Смирненски бяха разпределени в три тома: първият съдържа пролетарско-революционните му творби, вторият — хумористичните му стихотворения, а третият — неговата художествена проза. При все че редакторите на това издание не включиха значителна част от произведенията на Смирненски, все пак те съумяха при тогавашните трудни условия да представят неговото творчество в цялото му многообразие и с най-характерните му изяви. Трябва да се подчертае, че изданието изигра важна роля за популяризиране на литературното наследство на пролетарския поет в годините на фашизма и в първото десетилетие след Девети септември — още повече че отделни томовете бяха неколккратно препечатвани.

Второто издание на събраните съчинения на Смирненски бе осъществено през 1958—1960 г. Дело на една авторитетна редакторна колегия: Пантелей Зарев, Христо Радевски, Ангел Тодоров и Георги Цанев, подготвено при участието на високо квалифицираните специалисти и отлични познавачи на творчеството на Смирненски Елена Димитрова, Веска Иванова, Надежда Измирлиева и Цвета Унджиева, това издание беше не само значително допълнено, но и в редица отношения усъвършенствувано. То включваше много неизвестни, непечатани дотогава творби на поета и представляваше почти пълно събрание на съчиненията му (изоставени бяха само някои от произведенията, главно по идейно-политически съображения). Между най-важните достоинства на изданието беше извършената сериозна текстологическа работа за установяване на автентичния авторски текст; освен това изданието се отличаваше с богатия си коментар, както и с прецизно изработения справочен апарат. Целият материал тук бе

разпределен в четири тома: първият и вторият съдържаха стихотворенията на Смирненски, подредени хронологично, а другите два — прозата му, също в хронологичен ред. Тази подредба, направена с оглед на научния характер на изданието, обаче се оказва в известно отношение несполучлива: на пръв план се поставяха ранните литературни опити на Смирненски, а най-хубавите, най-зрелите му стихотворения, чрез които той се бе издигнал до върховете на поетическото майсторство и които сам бе отделил в книгата си «Да бъде ден!», останаха пръснати на разни места и някак си скрити между другите, по-малко значителни или не толкова сполучливи творби.

Новото шесттомно издание на събраните съчинения на Христо Смирненски има за цел не толкова да разшири представата за творчеството на поета, колкото да усъвършенствува подредбата на произведенията му, като държи сметка за характерните особености на неговото творчество. По отношение на състава си настоящото издание в общи линии се придържа към предходното четиритомно издание, но сгг материалът е разпределен по съвсем друг начин: първият том съдържа най-значителните произведения на Смирненски, поместени в епохалната му книга «Да бъде ден!», както и други негови избрани стихотворения; вторият том представя най-доброто от неговата художествена проза, третият и четвъртият съдържат останалите стихотворения на поета, петият — другите му работи в проза и шестият — неговите писма и преводи.

В новото издание е продължена работата за окончателното установяване текста на Смирненски, като са внесени главно въз основа на първите публикации някои нови поправки на незабелязани по-рано печатни грешки (поправяме например «присъда над вековен гнет» вместо «присъда на вековен гнет» в стихотворението «Москва», «Милионният град разорен и пламтящ» вместо «Милионният град разоран и пламтящ» в стихотворението «Смъртта на Делеклюз», «И блика над света туй северно сияние» вместо «И блика на света туй северно сияние» в стихотворението «Северно сияние» и т. н.). Всички внесени поправки в текста изрично се отбелязват, като винаги се посочва въз основа на какво са направени.

Както в предходното издание, така и тук се предават изчерпателно вариантите от различните прижизнени публикации и от авторските ръкописи. В тази насока обаче също са направени чувствителни подобрения — не само се посочват редица нови варианти от неизползувани преди ръкописи или публикации, но е

усъвършенствува и самата система за представяне на вариантите: след посочване на поредния номер на стиха от основния текст се цитира изцяло съответният стих, в който има някаква разлика, като в скоби се означава публикацията или ръкописа, откъдето е взет; за по-голяма прегледност поясненията на редактора се печатат с курсив.

В новото издание са направени усилия за значително обогатяване и усъвършенстване на коментара към произведенията на Смирненски. В редица случаи тук е разкрита творческата история на произведенията чрез по-широко използване на спомените на съвременниците, обяснени са някои събития и имена, които по-рано по едни или други причини са били оставени без коментар. От друга страна, съкратени са отделни обяснения на по-известните чужди думи и популярни имена.

Предаването на текста на съвременен правопис в новото издание се извършва в общи линии според възприетите в предходното издание принципи, които се свеждат до следното: запазват се само онези правописни особености в текста на Смирненски, които отразяват съществени и последователно застъпени черти на неговия език или изпълняват определена художествена функция (например при римуването, при речевата характеристика и пр.); пунктуацията се осъвременява, като се държи сметка за интонационното и смисловото значение на препинателните знаци в авторския текст.

В бележките към отделните произведения се посочват най-напред сведения за първите публикации на съответните творби, след това — за другите издания, където са били поместени приживе на автора, както и за запазените авторски ръкописи. На трето място се посочва текстът, по който се печата произведението, и поправките, внесени в него от редактора според другите източници или по смисъл. Веднага след това се цитират вариантите в предходните публикации и авторските ръкописи. После, ако е възможно, се посочват някои допълнителни данни за творческата история на произведението, разкрива се поводът за написването му, отношението на автора и съвременниците към него и пр. На края се обясняват непознатите имена или по-малко известните събития, за които авторът споменава, както и някои чужди, остарели или диалектни думи, непознати на съвременния читател.

СЪКРАЩЕНИЯ

Б — Българан. Седмично хумористично списание. София, г. I—IX, април 1916 — юни 1924.

ДБД I — Хр. Смирненски. Да бъде ден! София, Общо работническо кооперативно дружество «Освобождение», 1922, 68 стр. (Художествена библиотека «Освобождение» № 13); с мото на заглавната страница: «Пролетарии от всички страни, съединявайте се!» (книгата е напечатана в края на февруари или началото на март 1922 г.).

ДБД II — Хр. Смирненски. Да бъде ден! Второ издание. София, Общо работническо кооперативно дружество «Освобождение», 1922, 63 стр. (Художествена библиотека «Освобождение», № 13); с мото на заглавната страница «Пролетарии от всички страни, съединявайте се!» (книгата е излязла от печат в края на 1922 г.).

КБ 1921 — Хумористичен календар «Българан» за 1921 г., г. III, София, 1920, 91 стр.

КБ 1922 — Календар «Българан» за 1922 г., г. IV, София, 1922, 96 стр.

КДЕ — Кво да е. Седмичен хумористичен вестник. София, г. I—XI, януари 1911 — ноември 1922.

М — Маскарад. Седмично художествено-хумористично списание. София, г. I, бр. 1—25, ноември 1922 — май 1923 (списанието е създадено по инициатива на Хр. Смирненски и Т. Измирлиев).

Мл — Младеж. Орган на Съюза на комунистическата младеж — секция на комунистически младежки интернационал. Изли-

за веднъж в седмицата. София, г. I—III, юни 1921 — август 1923.

НА — Народна армия. Седмичен военно-обществен преглед. Излиза всяка събота. София, т. I—III, дек. 1920 — септ. 1923 (вестникът е неофициален орган на ЦК на БКП за пропаганда сред военните).

ПРВ — Работнически вестник. Седмична литературно-научна притурка. № 1 (към бр. 10 от 10 юли 1922) — № 39 (към бр. 229 от 24 март 1923).

РВ — Работнически вестник, Орган на българската комунистическа партия (тесни социалисти). София, г. XXIII — XXVI, юни 1919 — юни 1923.

СББ — Сборник Българан. Хумористични стихове и проза. Подбрал и подредил Иван Геннадиев. София, 1921, 110 стр.

ЧСм — Червен смях. Седмично хумористично художествено литературно списание. София, г. I—IV, окт. 1919 — дек. 1923.

*

В този том са събрани най-значителните стихотворения на Христо Смирненски. В първата част на тома са поместени произведенията, включени от автора в стихосбирката му «Да бъде ден!», а във втората част са намерили място избрани стихотворения от различни години, подредени според хронологията на тяхното написване и публикуване.

Стихосбирката «Да бъде ден!» е претърпяла в течение на една година две издания: първото издание излиза от печат през февруари 1922 г., а второто — в края на декември същата година. Тя е подготвена по решение на ръководството на партийното издателство, тогава част от «Общо работническо кооперативно дружество «Освобождение», което в началото на 1922 г. предлага на поета да събере в една книга най-хубавите си революционни стихотворения.

При подбора на стихотворенията Смирненски проявява изключителна самокритичност. Той се спира на тридесет стихотворения, написани и публикувани в периода от края на април 1920 г. до края на януари 1922 г. — от първото си пролетарско-

революционно стихотворение «Първи май», напечатано в първомайския брой на сп. «Червен смях» (г. I, бр. 15) до току-що публикуваното в сп. «Младеж» (г. I, бр. 35 от 28 януари 1922 г.) стихотворение «В Поволжието». С изключение на това последно по време на стихотворение почти всички останали са били обнародвани най-напред в редактираното от Д. Полянов списание «Червен смях», орган на Българската комунистическа партия; за две от стихотворенията — «Цветарка» и «Смъртта на Делеклюз» — не е установено дали са публикувани някъде преди поместването им в стихосбирката, а допълнително написаното стихотворение «Да бъде ден!», което дава името на книгата, е напечатано за пръв път тук.

Интересно е да се отбележи, че първоначално Смирненски е възнамерявал да нарече подготвяната за печат стихосбирка «През бурята» според заглавието на включеното в нея едноименно стихотворение, но в последния момент той се е спрял на по-изразителното и «по-перспективно» название «Да бъде ден!». Ето какво разказва по този повод Г. Цанев в своите спомени: «Първото име на сбирката му беше «През бурята». Тя беше изцяло приготвена и преписана с това име. Един ден се срещнахме със Смирненски при Львовия мост. В разговора между другото той ми показва едно ново стихотворение, озаглавено «Да бъде ден!». То беше недовършено. Струва ми се, че стигаше до стиха: «Тълпите нижат се едвам». В моя екземпляр от първото издание след този стих още тогава съм сложил с молив знак, който затвърдява у мене предположението, че именно тук бе прекъснато стихотворението. Защо не беше довършено — не помня точно: като че ли беше нещо недоволен от написаното. Заглавието обаче ми хареса извънредно много. Казах, че то става за име на сбирката — по-ново, по-оригинално и по-активистично е от «През бурята». Той трябва да го довърши и да го сложи в началото на сбирката си. Смирненски наистина го довърши и книгата му излезе с името «Да бъде ден!» (сб. Спомени за Христо Смирненски. София, 1955, стр. 209).

При подготовката на стихосбирката «Да бъде ден!» за печат Смирненски извършва значителна работа над текста на повечето от публикуваните по-рано стихотворения: съкращава и преработва цели строфи или отделни стихове, заменя някои думи, като конкретизира образите или очиства стиха от известна самоцелност и по този начин усъвършенствува творбите както в идейно, така и в художествено отношение. Работата на Смирненски над текста е разгледана обстойно в изследването на Ел. Димитрова

«Редакционни промени в лириката на Смирненски», напечатано в «Известия на Института за литература», кн. 2, 1954, стр. 67—98; тя е анализирана също и от Т. Боров в студията му «Изданията на Хр. Смирненски», поместена в «Годишник на Българския библиографски институт»; г. V, 1955, София, 1956, стр. 52—107 и препечатана по-късно в книгата му «Живот с книги. 1942—1972», София, 1973, стр. 295—351. Отпращайки читателя към споменатите специални проучвания, ще обърнем внимание също и на обстоятелството, че в бележките към отделните стихотворения се посочват изчерпателно всички варианти от първоначалните публикации и авторските ръкописи. Затова тук едва ли е нужно да се спираме по-подробно на направените от Смирненски редакционни промени.

При работата си над стихосбирката «Да бъде ден!» наред с посочените редакционни промени, продиктувани от стремежа за по-голяма идейна избистреност и художествена извисеност на творбите, Смирненски е внесъл и някои незначителни езикови или чисто правописни поправки, които не се отразяват на художественото съдържание. Повечето от тези поправки са били наложени от въведената междувременно задължителна правописна реформа, според която буквите **ѣ**, **ѝ** и **ѥ** трябвало да се изхвърлят от българската азбука. Най-същественото в случая е, че при прилагането на тази правописна реформа, известна като «правопис на Омарчевски», са се проявили известни колебания във връзка със заместването на изхвърлената буква **ѣ**. Според постановлението на Министерския съвет от 28 юни 1921 г. буквата **ѣ** е трябвало навсякъде да се замени с буквата **е**, а според издаденото към края на същата година «Упътване за общ правопис на българския книжовен език», изработено въз основа на същото постановление, изхвърлената буква **ѣ** е трябвало да се предава фонетически в зависимост от книжовното произношение. На практика това е означавало замяна на **ѣ** с **е** или **я** според усета и желанието на автора, като често пъти се е стигало до неоправдани колебания и непоследователности. Такива колебания и непоследователности откриваме и в повечето от стихотворенията на Смирненски, включени в книгата му «Да бъде ден!» Друга особеност на тогавашния правопис, която се е отразила върху работата на Смирненски над текста, е регламентираната от така нареченото евфонично правило употреба на пълната и кратката форма при членуването на съществителните имена от мъжки род (пълният член според това правило се употребява пред думи, които започват с гласна, а непълният — пред думи, които започват със

съгласна). Трябва обаче да отбележим, че Смирненски не винаги се е придържал към това правило.

При все че почти всички стихотворения, включени в книгата на Смирненски «Да бъде ден!», са били публикувани преди това, нейното първо издание се посреща като истинско събитие. «На улицата на пролетарската поезия настъпи празничен ден» — бележи Г. Бакалов още в деня на излизането на стихосбирката, след като току-що авторът му е донесъл сигналния екземпляр от печатницата (тази рецензия не бива своевременно напечатана; тя е обнародвана едва осем месеца по-късно в сп. «Младеж», г. II, кн. 20 от 14 октомври 1922 г.). Същевременно Г. Бакалов пише втора рецензия, която напечатва във в. «Народна армия», г. II, бр. 14 от 11 март 1922 г. «Сбирката на др. Смирненски — подчертава той — е знамение на времето. Неговият непосредствен поетически талант ни е разкрил една светла страница в развитието на българската революционна поезия. Ние посрещаме с възторг първата му стихосбирка. Пътят, на който той е стъпил, води към неизчерпаемо вдъхновение. Той има отде да черпи с пълна шепа материал за ново и ново творчество. Надяваме се, че неговият талант ще закрепне и се развие в служба на великото дело, на което поетът го е посветил.» Възторжена рецензия написва наскоро след излизането на стихосбирката «Да бъде ден!» и младият тогава критик Георги Цанев (сп. «Младеж», г. I, бр. 41 от 12 март 1922 г.). Ласкав отзив за нея помества и Д. Б. Митов на страниците на литературния вестник «Развигор» (бр. 72 от 1 юли 1922 г.). Буржоазната критика, разбира се, се опитва да отрече или поне да омаловажи стихосбирката «Да бъде ден!» Двама критици, единият В. Пундев (в. «Слово», бр. 176 от 13 ноември 1922 г.), а другият Вл. Василев (сп. «Златорог», г. IV, 1923, кн. 3, стр. 161—163) я подлагат на остра критика. Това обаче ни най-малко не намалява нейния успех. Разграбена още в първите дни след излизането си, скоро тя става една от най-търсените и най-нужните книги (вж. Г. Караславов, Христо Смирненски, София, 1953, стр. 139—140; сб. Спомени за Христо Смирненски, София, 1955, стр. 173, 185, 214, 223, 250). Така се стига до второто издание на стихосбирката «Да бъде ден!», подготвено през есента на 1922 г.

При работата си над второто издание на стихосбирката «Да бъде ден!» Смирненски отново проявява своята безпримерна възискателност и самокритичност. Той изоставя четири стихотворения от първото издание: «Утрешният ден», «Веригите на мисълта», «Вечният карнавал» и «Червен смях», като ги замества с

четири други стихотворения, публикувани след излизането на първото издание: «Гладиатор» (Младеж, г. I, бр. 47 от 1 май 1922 г.), «Пролетно писмо» (Червен смях, г. III, бр. 20 от 18 май 1922 г.), «Огнен път» (Работнически вестник, г. XXV, бр. 276 от 6 юни 1922 г.) и «Към висини» (Младеж, г. II, бр. 2 от 9 юни 1922 г.). В резултат на извършените промени стихосбирката «Да бъде ден!» става още по-стройна и по-издържана в идейно и художествено отношение.

Същевременно във второто издание на «Да бъде ден!» Смирненски е направил редица последни уточнения в текста на отделните стихотворения. Тази негова работа е анализирана в посочените по-горе изследвания на Т. Боров и Ел. Димитрова; освен това работата може нагледно да се проследи и от самите варианти, които поместваме при бележките към всяко стихотворение. Без да навлизаме в подробности, тук ще отбележим, че макар извършените поправки да са значително по-малко на брой, отколкото в първото издание, често те са твърде съществени и също откриват интересни възможности за проникване в творческата лаборатория на поета. Няма съмнение, че тези поправки са резултат от нарасналите творчески възможности на Смирненски. Направени няколко месеца преди смъртта му, те отразяват неговата последна творческа воля.

При второто издание на стихосбирката «Да бъде ден!» Смирненски е внесъл известни корекции и в областта на правописа. Най-често това са замени на я с е в думите с променливо я във връзка с изхвърлената тогава от азбуката буква ъ. Макар тук да личи определена тенденция към разширяване на употребата на е, все пак не би могло да се твърди, че замяната на ъ с е е проведена напълно последователно. Непоследователни са също и промените в употребата на пълния и краткия член при съществителните имена от мъжки род. Очевидно е, че тези колебания в правописа са предизвикани от налаганата по онова време правописна реформа.

Тъй като участието на Смирненски в подготовката за печат на второто издание на «Да бъде ден!» е вън от всякакво съмнение, стихотворенията тук се печатат именно по това издание, без каквито и да било промени в състава и реда. Изоставените четири стихотворения от първото издание са поместени на края, като са разграничени по този начин от окончателния състав на стихосбирката. Допуснатите във второто издание на «Да бъде ден!» печатни грешки са отстранени, като внесените въз основа на предходните източници поправки изрично са посочени в бележки-

те към съответните стихотворения (не са отбелязани само поправките на очевидни буквени грешки, които обезсмислят думите). Правописът е осъвременен според изложените във въстъпителната бележка принципи.

Във втората част на тома са поместени по-добрите стихотворения на Смирненски, писани и обнародвани от 1917 до 1923 г., но невключени в стихосбирката «Да бъде ден!» С няколко изключения тези стихотворения имат само по една публикация. Те са печатани най-често в списанията «Българан», «Смях и сълзи», «Маскарад», «Младеж», «Червен смях», във вестниците «Народна армия», «Работнически вестник» и др.

При подбора на стихотворенията е дадено предимство на творчеството на Смирненски от зрелия период на неговото развитие — след 1920 г. От стихотворенията, писани и обнародвани през 1917, 1918 и 1919 г., тук са поместени само няколко; не са представени ученическите му стихотворения от 1915—1916 г., печатани предимно в непретенциозното хумористично вестниче «Кро да е».

Стихотворенията от тази част се печатат в хронологичен ред, според датите на първите им публикации, близки като правило до датите на създаването им. В бележките към тях редовно се посочва с какъв подпис са били първоначално обнародвани. За стихотворенията от първата част това не е направено, тъй като всички те са били напечатани за пръв път с общоизвестния подпис Хр. Смирненски.

*

ДА БЪДЕ ДЕН! (стр. 17). Публикувано за пръв път в ДБД I, стр. 3; препечатано без поправки в ДБД II.

Според цитирания спомен на Г. Цанев стихотворението е написано в началото на 1922 г., по времето, когато Смирненски подготвя стихосбирката си «Да бъде ден!» (вж. тук, стр. 209).

НИЙ (стр. 18). Публикувано за пръв път в ЧСм, г. I, бр. 23 от 26 юни 1920 г.; след това е поместено в ДБД I и ДБД II. Има авторски ръкопис, запазен у Желя Дюстабанова (условно — АР). В Института за литература при Българската академия на науките се намира фотокопие от ръкописа (инв. № 304/58).

Варианти в АР, ЧСм и ДБД I: ст. 6: Над нас се вне бич, над нас тежи хомот (АР, ДБД I) * ст. 7—9: и рабският закон на жълтия метал. // Ний раснем в нишета, ний бродим сред печал // и ръсим в своя път сълзи и кървав пот — (ЧСм) * ст. 14: животът се крепи на раменете ни, (ЧСм) * ст. 16: На земните блага ний вечни сме творци, (ЧСм) * ст. 19: привеждаме чела със трънови венци — (ЧСм) * ст. 21: Но идва ден на съд! Над майката земя (АР) *

ст. 21—30: Но иде ден на съд! Над майката земя ∞ «И ние сме деца на майката земя!» в *ЧСм* *изхвърлени от цензурата* * ст. 23: преплитат се в едно закана и любов (*АР*) * ст. 29: и неговия вик стозвучно загърмя (*АР*, *ДБД I*) *

Поводът за написване на стихотворението е разкрит в спомените на В. Димитров «Из нашата дружба». Според него стихотворението е било написано в края на май 1920 г., след една разходка по Цариградското шосе, където Смирненски среща две бедни деца, застанали с широко отворени очи пред продавача на череша (сб. *Спомени за Христо Смирненски*, София, 1955, стр. 110—112).

ОГНЕН ПЪТ (стр. 20). Публикувано за пръв път в *РВ*, г. XXV, бр. 276 от 6 юни 1922 г. с подзаглавие в скоби: «По повод Конгреса на Б. К. Партия»; след това е поместено в *ДБД II*.

Варианти в *РВ*: ст. 5: През дима на зловещите черни руини, * ст. 13: Не съмнение лъха над знойни копнежи! *

Стихотворението е посветено на Четвъртия конгрес на Българската комунистическа партия, открит в София на 5 юни 1922 г. Според спомените на Орлин Василев «На конгрес през 1922 година» (Народна младеж, бр. 806 от 20 февруари 1951 г.) Смирненски е присъствувал на конгреса като гост.

ПРЕЗ БУРЯТА (стр. 21). Публикувано за пръв път в *ЧСм*, г. II, бр. 1 от 6 януари 1921 г. с посвещение: «На другарката Задумич». Без посвещението и с няколко други поправки е поместено в *ДБД I*, откъдето е препечатано в *ДБД II*. В архива на редактора на *ЧСм* Димитър Полянов, съхраняван в Българския исторически архив при Народната библиотека «Кирил и Методий», се намира авторски ръкопис с поправки (ф. 380, а. е. 87, л. 14—15; условно — *АР*).

Варианти в *АР*, *ЧСм* и *ДБД I*: ст. 3: в *АР* първоначално Когато върху морни (*недописано, но след това поправено както в текста*) * ст. 12: по стръмният и свят Спартаков път (*ДБД I*) * ст. 19: в *АР* първоначално Ще видя пристъпа велик (*недописано, но след това поправено както в текста*) * ст. 24: откриващ дверите на нов живот (*АР*); откриващ дверите на нов живот (*ЧСм*) * ст. 26: в *АР* първоначално ще понеса аз своя (*недописано, но след това поправено както в текста*) * ст. 30: в *АР* първоначално челото ми и светлия ми сън (*поправено както в текста*) * ст. 32: възторжена и светла отмени (*АР*, *ЧСм*; в *АР* поправено както в текста) * ст. 36: с корални капчици от топла кръв (*АР*) *

Задумич — така Смирненски е наричал своята приятелка Пенка Генджева, сравнявайки я с героините от романа на немския писател Х. Зудерман «Госпожа грижа» (вж. Н. Липошлиева, *Със Смирненски на естрадата* — сб. *Спомени за Христо Смирненски*, София, 1955, стр. 146; вж. също и спомените на П. Генджева, *Дружба с Христо* — пак там, стр. 141—142).

И Каин да разбий с картечен гръм — Според библиейското предание Каин, син на Адам и Ева, убил от завист брат си Авел (вж. Библия, *Битие*, гл. 4, ст. 1 — 26).

КЪМ ВИСИНИ (стр. 23). Публикувано за пръв път в *Мл*, г. II, бр. 2 от 9 юни 1922 г., където е озаглавено «Към висините» и има подзаглавие: «Конгресен привет на другарите-младежи». След това е поместено с известни поправки в *ДБД II*.

Варианти в *Мл*: ст. 3—4: а гори сред душите ни вечната жажда за простор, красота и висини * ст. 5—7: Из града, в тез улици шумни и сиви, // де живота весден ни гнети; // на село — в самотата на ширните ниви, — * ст. 19—20: този час на размах, на разбити окови, // този час озарен с чудеса, * ст. 21: А в пожара на тези копнежи сърдечни *

Стихотворението е посветено на Четвъртия конгрес на комунистическата младеж в България, който е започнал работата си на 8 юни 1922 г. в София.

ПРОЛЕТТА НА РОБИТЕ (стр. 25). Публикувано за пръв път в *ЧСм*, г. II, бр. 18 от 5 май 1921 г. С малки промени е поместено в *ДБД I* и *ДБД II*.

Варианти в *ЧСм* и *ДБД I*: ст. 12: тях ги дебнат неволи навсяде. (*ЧСм*, *ДБД I*) * ст. 26: дете мъка сърцата терзай (*ЧСм*) * ст. 27: чужденец е цветущия май (*ЧСм*) *

ПРОЛЕТАРИЙ (стр. 27). Публикувано за пръв път в *ЧСм*, г. II, бр. 23 от 30 юни 1921 г.; с известни поправки включено в *ДБД I* и *ДБД II*.

Варианти в *ЧСм* и *ДБД I*: ст. 5—6: В осветлените охолни зали // лъкатушат вълни светлини — (*ЧСм*) * ст. 13: А надсмогнал студената бездна (*ЧСм*, *ДБД I*) * ст. 20: мъдростта на живота трепти (*ЧСм*) *

ПЪРВИ МАЙ (стр. 29). Публикувано за пръв път в *ЧСм*, г. I, бр. 15 от 1 май 1920 г. С известни поправки е включено в *ДБД I*, откъдето е препечатано без промени в *ДБД II*.

Варианти в *ЧСм*: ст. 8: смъртта на кървавата нощ * ст. 14: камбанен звън лети над нас, * ст. 20: на рухналия кървав храм * ст. 22—23: сред трясъци и барикади, // с победний химн на първи май * ст. 28: в прихлупените тъмни хижи *

Това е първото пролетарско-революционно стихотворение на Смирненски. Редакторът на *ЧСм* Д. Полянов разказва в своите спомени: «В малката преходна станчка зад редакцията на в. «Равенство», на втория етаж на Синдикалния дом на ул. «Кирил и Методий», влезе непознат възнисичък мургав младеж, с по-голяма за тялото му глава, умни очи и черна като смола коса над челото, облечен в тъмносиня блуза-толстовка, и ми подаде лист хартия с напечатано на машина стихотворение. «Млади другарю — обр-нах се аз след прочитането, — ето вече 30 години чета и пиша първомайски стихотворения, но аз за пръв път прочитам такова хубаво като вашето. Поздравявам ви.» Младежът беше Христо Смирненски, а стихотворението — «Първи май». (вж. Н. Измирлиева, Христо Смирненски. Летопис за живота и творчеството му. София, 1961, стр. 85—86). За радушното посрещане на стихотворението от прогресивната читателска публика разказват в спомените си В. Димитров, Г. Цанев и Д. Осинин (вж. Спомени за Христо Смирненски. София, 1959, стр. 110, 208, 232—233).

СТАРИЯ МУЗИКАНТ (стр. 31). Публикувано за пръв път в *ЧСм*, г. II, бр. 48 от 22 декември 1921 г. като четвърто стихотворение от цикъла «Децата на града» под наслов «Старият музикантин». С няколко малки поправки е поместено в *ДБД I* и *ДБД II*.

Варианти в *ЧСм* и *ДБД I*: ст. 9: Привечер спуска се траурен здрач, (*ЧСм*, *ДБД I*) * ст. 11: спира цигулката глухий си плач — (*ЧСм*, *ДБД I*) * ст. 12: старецът немощно става (*ЧСм*, *ДБД I*) * ст. 20: фосфорно бледна и обла. (*ЧСм*) *

БРАТЧЕТАТА НА ГАВРОШ (стр. 32). Публикувано за пръв път в *ЧСм*, г. II, бр. 48 от 22 декември 1921 г. като трето стихотворение от цикъла «Децата на града» със заглавие «Братчетата на Гавроша». След това е препечатано без промени в *ДБД I* и *ДБД II*.

Печата се със следната поправка по *ЧСм*:

Ст. 21: «Но тръгват си те пак одрипани» вм. «Но тръгват си те пак одрипени».

КОВАЧЪТ (стр. 34). Публикувано за пръв път в *ЧСм*, г. II, бр. 9 от 4 март 1921 г. С известни поправки е поместено в *ДБД I* и *ДБД II*. В Института за литература при Българската академия

на науките е запазено фотокопие от авторския ръкопис на началните две строфи от текста, които не се различават от окончателния текст.

Варианти в *ЧСм* и *ДБД I*: ст. 9—10: Преплитат се странно искри многоцветни, // съзвездия трепват за миг, (*ЧСм*) * ст. 15: венец от искрици косите му кичи (*ЧСм*); венец от искрици косата му кичи (*ДБД I*) * ст. 20: обръща се в работен плуг. (*ЧСм*) * ст. 21—24: А пролет ще дойде и бодро ще звънне // в полята тържественый звук; // в зори теменужни сред угари сънни // ще, плъзне железния плуг. (*ЧСм*, *ДБД I*) *

ЦВЕТАРКА (стр. 36). Публикувано за пръв път в *ДБД I*, стр. 17, откъдето е препечатано без промени в *ДБД II*.

Според сведения на Д. Осинин стихотворението е написано в края на 1921 г. или в началото на 1922 г. специално за уредената от академическото дружество на филолозите слависти новогодишна вечеринка, на която е трябвало да се разиграе оригинална лотария от писателски автографи. По този повод Д. Осинин посетил младия поет и той му предал ръкописа на стихотворението «Цветарка». Досега обаче ръкописът не е намерен (вж. сб. Спомени за Христо Смирненски, София, 1955, стр. 232—233, 329).

Във връзка с творческата история на стихотворението интерес представляват също спомените на Пенка Генджева и Радослав Габровски. «По онова време по ул. «Пирот» — разказва П. Генджева — две малки цветарки редовно продаваха цветя по магазините и ресторантите. Той ги спираше, заприказваше ги и след като ги отминаваше, дълго и с болка говореше, че тия малки деца са принудени да изкарват прехраната си по кръчми и ресторанти, че са изложени на апетитите на пияниците» (сб. Спомени за Христо Смирненски, София, 1955, стр. 141). Радослав Габровски в спомените си говори за друга цветарка, която поетът наблюдавал през есента на 1921 г. в кафене «Панах» (вж. Р. Габровски, Човекът и поетът Христо Смирненски, София, 1968, стр. 130).

УЛИЦАТА (стр. 38). Публикувано за пръв път в *ЧСм*, г. I, бр. 36, от 24 септември 1920 г. С няколко малки поправки е поместено в *ДБД I* и *ДБД II*.

Варианти в *ЧСм* и *ДБД I*: ст. 1: Гърмяща с трясъците не-престанни (*ЧСм*) * ст. 3: тя шепне кървавите си закани, (*ЧСм*) * ст. 19: при първий зов на празнична камбана (*ЧСм*, *ДБД I*) *

БЕЗИМЕННИТЕ ДУШИ (стр. 40). Публикувано за пръв

път в *ЧСм*, г. II, бр. 29 от 11 август 1921 г. с посвещение: «Т. Павлову». Без посвещението и с някои промени в текста е поместено в *ДБД I* и *ДБД II*. В Института за литература при Българската академия на науките е запазен авторски ръкопис с подпис под текста Хр. Д. Измирлиев (инв. № 1; условно — *АР*).

Варианти в *АР*, *ЧСм* и *ДБД I*: ст. 1—2: Над блатата на нашата делничност груба // дете властвуват Ужас и Глад, (*АР*, *ЧСм*, *ДБД I*) * ст. 3: дете екне зловещият смях на Хекуба — (*АР*); дете тътне зловещият смях на Хекуба (*ЧСм*, *ДБД I*) * ст. 4: непрестанно се раждат, проблесват и губят (*ЧСм*, *ДБД I*) * ст. 8: и угасват без име wśród черните скути (*ЧСм*) * ст. 11: По челата им никога лаври победни (*ЧСм*) * ст. 14: на забравата сънна и, скромни и бледни, (*АР*, *ЧСм*) * ст. 16—18: Като морски корали безчетни и дребни, // те жадуват простор, ширини // и когато всевластната смърт ги издебне, (*АР*, *ЧСм*) * ст. 19: напластяват те острови странновълшебни (*АР*); напластяват се отрови смъртновълшебни (*ЧСм*) * ст. 20: сред стихийните гневни вълни (*АР*, *ЧСм*) * ст. 21: А запиташ ли тези души неброими: (*АР*, *ЧСм*) * ст. 24: отговарят чрез своето хилядно име: (*ЧСм*) *

Поводът за написване на стихотворението е разкрит в спомените на Т. Павлов, който е посетил поета през лятото на 1921 г. в бичкиджийницата под с. Радуил: «Зарадва се като дете на посещението — разказва Т. Павлов — и веднага като седнахме в малката беседка до бичкията, ме отрупа с въпроси за станалото в Долна баня събрание, за новини от София и за движението в цялата страна. Тогава имаше подем, движението се разливаше като буйна и пълноводна река из цялата страна и Христо чувствуваше с цялото си същество неговата сила и красота. А кои го изграждаха? Незнайни, невидими, скромни градски и селски зидари; жадни за светлина, за работа и подвиг души; армия от безименни борци и герои. Като заговорихме на тая тема, аз подметнах, че върху нея може да се напише цяла поема или роман. Христо ме загледа втренчено с огромните си, пълни с мисъл и хубост очи — и не отговори нищо. На сутринта ми прочете «Безименните души», което излезе впоследствие в «Червен смях» и бе посветено на пишущия тия редове. По-сетне, в София, при една среща, обърнах му внимание, че самата тема на поемката не позволява тя да бъде посветена на отделно лице. Христо пак ме изгледа втренчено с черните си очи и се съгласи — в сбирката поемката излезе без посвещението» (сб. Спомени за Христо Смирненски, София, 1955, стр. 199—200).

... зловещият смях на Хекуба — Хекуба е героиня на «Илиада»

съпруга на троянския цар Приам и майка на Хектор, най-храбрият от героите на Троя. В Троянската война тя изгубва всичките си деца.

ПРОЛЕТНО ПИСМО (стр. 41). Публикувано за пръв път в *ЧСм*, г. III, бр. 20 от 18 май 1922 г., откъдето е препечатано с малки поправки в *ДБД II*. В Института за литература при Българската академия на науките е запазена ръкописна редакция от албума на сестрата на поета Надежда Измирлиева (инв. № 3), където стихотворението има заглавие «Аз исках»; предполага се, че тая редакция е от 1919 г.

Варианти в *ЧСм*: ст. 11: под бронята на мъдрост беловласа. . . (вероятно погрешно набрано от следващата строфа) * ст. 21: Но сред града един блян днеска ни тормози, *

Ръкописна редакция:

АЗ ИСКАХ

Аз исках с химните на светла радост
да поздравя и теб, и пролетта
и с първите усмихнати цветя
да възкреса угасващата младост.

Но всеки звук е днеска скръбна нота,
отронена от кървави гърди,
защото призрак чер над мене бди —
безмилостният призрак на живота.

Из пътя ми разбойници ме спряха
и ето ме ограбен и ранен.
Ята от черни гарвани везден
надвисват като жива черна стряха.

И не един край мене отминава
из пътя къмто Златния телец: —
натам върви търговец, влъхва, жрец,
а самарянинът не се задава. . .

Аз исках с химните на светла радост
да поздравя и теб, и пролетта
и с първите усмихнати цветя
да възкреса угасващата младост.

В окончателната си редакция стихотворението е било посветено на приятелката на поета Ж. Дюстабанова с надпис: «На Ястреба здраве!», но по нейно желание при публикуването посвещението било изоставено.

Златния телец — според библейската легенда (Библия, Трета книга на царствата, гл. 12, ст. 26—29). Златният телец е идол, комуто евреите се кланяли на планината Синай по време на отсъствието на Мойсей; в преносен смисъл означава богатството или земното могъщество.

... а самарянинът не се задава — в случая Смирненски има пред вид евангелската притча за добрия самарянин, който помогнал на ограбения и осакатен от разбойниците човек (вж. Евангелие от Лука, гл. 10, ст. 30—35).

УЛИЧНАТА ЖЕНА (стр. 42). Публикувано за пръв път в *ЧСм*, г. II, бр. 48 от 22 декември 1921 г., като пето и последно стихотворение от цикъла «Деца на града». С известни поправки е поместено в *ДБД I*, откъдето е препечатано без изменения в *ДБД II*.

Варианти в *ЧСм*: ст. 5: Нощта е твойта мащеха невъзмутима — * ст. 7: последний нарцис от душата ти отнима * ст. 15: в среднощ завръщаш се пиана от измами, * ст. 19: и в кроткий поглед на невинност некогашна * ст. 24: пред твоите разтворени врата. * ст. 27: всевластника Живот преварил я навреме *

БУРЯТА В БЕРЛИН (стр. 44). Публикувано за пръв път в *ЧСм*, г. II, бр. 2 от 13 януари 1921 г. Със значителни промени е поместено в *ДБД I* и *ДБД II*.

Печата се със следните поправки:

Ст. 42: «и сградите са пламнали гнезда» вм. «и сградите на пламнали гнезда» (по *ДБД I*; в *ЧСм* този стих е напечатан погрешно: «и снарядите са пламнали гнезда»).

Ст. 71: «сред синкав дим, кат огнен исполин» вм. «сред синкав дим, като огнен исполин» (по *ЧСм* и *ДБД I*).

Варианти в *ЧСм* и *ДБД I*: ст. 2: изви се буря в стария Берлин (*ЧСм*, *ДБД I*) * ст. 4: възправи стан и гръмна в странна мощ (*ЧСм*) * след ст. 11 в *ЧСм* продължава: да призове към прага на смъртта // безименната и безчетна рат // на стенения пролетариат. * ст. 26: И с твърди нервни крачки, свит юмрук (*ЧСм*) * ст. 27: незнайните деца на подвиг смел, (*ЧСм*); те мощно носят се към подвиг смел (*ДБД I*) * след ст. 27 в *ЧСм* стои: притичват и промъкват се в нощта, // там дето вече битката ехти, // де вихрено извира се, лети // и киска се в злораден смях смъртта. * ст. 34: изправят се кат щит непобедим. . . (*ЧСм*); в *ДБД I* погрешно: изправят се към щит непобедим. . . * ст. 35—39: А не затихва кървавата бран. // Прелита с рев снаряд подир снаряд // и

като черни птици сред нощта, // по зданията кацват. А Смъртта // чрез всеки техен къс просъсква с яд, (*ЧСм*, *ДБД I*) * след ст. 39 в *ЧСм* и *ДБД I* продължава: разбила нови доблестни чела // под своите стоманени крила. * ст. 40: А робите са крепки кат скали, — (*ЧСм*, *ДБД I*) * след ст. 47 в *ЧСм* продължава: забравен син на майката земя, // издъхващ бледен в робската тъма, // под ударите на вседневен гнет. . . ; в *ДБД I* текстът е малко променен: забравен син на майката земя, // издъхващ бледен в кървава тъма, // под ударите на вседневен гнет. . . * ст. 53—55: хусарите през трупове безчет // и в подвига свиреп вървят напред // с позорний знак на черната си гръд (*ЧСм*) * ст. 58: че през нощта смразила е смъртта (*ЧСм*) * ст. 60—63: и подлостта на озверения джелат // обвила е във смъртна хладина // най-смелата и доблестна жена, // отстояла докрай на поста свят (*ЧСм*, *ДБД I*) * ст. 65: победата си кървавият враг (*ЧСм*) * ст. 66: развял позорния си черен флаг (*ЧСм*) *

Стихотворението е написано по повод на двегодишнината от потушаването на Берлинското работническо въстание срещу опортюнистическото правителство, избухнало през януари 1919 г.

Към барикадите зове Спартак — «Спартак» се е наричал Съюзът на комунистите в Германия, който поема ръководството на Берлинското въстание. Съюзът е основан от Карл Либкнехт и Роза Люксембург на 1 януари 1916 г. В него са влизали най-революционните елементи на Германската социалдемократическа партия. След Ноемврийската революция в Германия върху основата на съюза «Спартак» се образува Германската комунистическа партия.

... на робите най-верний вожд и син — става дума за Карл Либкнехт (за него вж. тук, стр. 223).

... безумно смелата жена — касае се за Роза Люксембург (за нея вж. тук, стр. 244—245).

ЙОХАН (стр. 47). Публикувано за пръв път в *ЧСм*, г. II, бр. 4 от 27 януари 1921 г. С няколко малки промени поместено в *ДБД I* и *ДБД II*.

Варианти в *ЧСм* и *ДБД I*: ст. 13: наоколо бе стн и пустота (*ЧСм*) * ст. 22: изтръпна в ужас снежният Берлин (*ЧСм*, *ДБД I*) ст. 25: блестящ на покривите кат рубин. . . (*ДБД I*) * ст. 29: излеко прибледнял от остър хлад, (*ДБД I*) * ст. 31: И труп до труп в мъртвешка хладина (*ЧСм*, *ДБД I*) * ст. 51—53: Безумци! В всяка капка кръв пред вас // ще бликнат нови хиляди борци! // Веч бий дванадесетият кобен час (*ЧСм*) * ст. 57: тогаз про-

съсква с глас пиян: (ЧСм) * ст. 58: «Млъкни! Ръцете горе, робски син!» (ДБД I) * ст. 64: Един от тях се взре в лика му блед (ЧСм) *

Според спомените на В. Димитров произведението е било написано по молба на декламаторския курс при ючбунарския район на БКП (тесни социалисти), ръководен от артиста Стефан Киров и Радослав Писков. «Прочитането на това стихотворение от курсистката Невяна Липошлиева — разказва той — произведе силно впечатление в курса и изпълнението на същото стихотворение на възпоменателното тържество в памет на падналите германски комунисти от ръцете на палачите Шайдеман и Носке бе посрещнато с буря от аплодисменти» (сб. Спомени за Христо Смирненски, София, 1955, стр. 109). Първата декламаторка на стихотворението Невяна Липошлиева си спомня: «Йохан!» То не слезе от нашата сцена през цялата година. Каквото и друго да декламирах, публиката бисираше и искаше да чуе «Йохан!» На какво се дължи този успех! Запитах го веднъж как ще си обясни това. Та сюжетът не е от нашата родна действителност. Даже го упрекнах за това. Още звучат думите му: «Йохан е наш. Йохан съм аз, ти, всички работници-борци. Не била наша действителност: а как си представяш ти, голубчик, революцията у нас? Без барикади? Без Йохан? Борците са интернационалисти!» (Възпоменателен лист «Хр. Смирненски». София, 1946).

КАРЛ ЛИБКНЕХТ (стр. 50). Публикувано за пръв път в ЧСм, г. II, бр. 32 от 1 септември 1921 г. С някои промени поместено в ДБД I и ДБД II.

Печата се със следните поправки:

Ст. 32: «Каква е тая дързост? Кой е тоз незнаен» вм. «Каква е тая дързост? Кой е този незнаен» (по ЧСм и ДБД I).

Ст. 46: «И ето, робското море се в миг наежи» вм. «И ето, робско море се в миг наежи» (по ЧСм и ДБД I).

Ст. 49: «И бяха дни и нощи на борби сурови.» вм. «И бяха дни и нощи и борби сурови (по ЧСм и ДБД I).

Ст. 74: «из твоите улици и днеска пак живея» вм. «из твоите улици и днеска пак живея (по ЧСм и ДБД I).

Варианти в ЧСм и ДБД I: ст. 7: Тогава огнедишания демон на войната (ЧСм) * ст. 11: въртяха сабли и летяха настървени (ЧСм) * ст. 16: железните си лапи. И където свърна (ЧСм) * ст. 23: и над града камбанен зов разле се: (ЧСм) * ст. 29: и екна смело: «Долу таз война зловеща (ЧСм) * ст. 32: «Каква е тази дързост?! Кой е тоз незнаен (ЧСм) * ст. 34: тъй властно който вдигна смелите младежи (ЧСм) * ст. 46: И ето, робското море в

миг се наежи (ЧСм, ДБД I) * след ст. 48 в ЧСм и ДБД I е имало следната строфа:

Изтръпнаха от гняв престъпните палати
и Носке многохилядно пълчище прати,
та в кръв да потопа
и угаси зловещий пламък на вулкана,
възбlikнал бурно с гръмотевична закана
сред робските тълпи.

* ст. 49: А бяха дни и нощи на борби сурови. (ЧСм, ДБД I) * ст. 50: че робите, разкъсали студеният окови, (ЧСм); и робите, разкъсали студеният окови (ДБД I) * ст. 74: из твоите улици и днеска аз живея, (ЧСм) * ст. 75: надсмогнал своята смърт! (ЧСм) * ст. 78: на твоята черна твърд! (ЧСм, ДБД I) *

• Стихотворението е посветено на Карл Либкнехт (1871—1919), виден деец на германското и международното работническо движение, един от създателите на Германската комунистическа партия и на Младежкия интернационал. По време на Първата световна война той се обявява решително срещу империалистическата завоевателна политика на Германия, като организира на 1 май 1916 г. младежка антивоенна демонстрация. Този именно момент е художествено пресъздаден от Смирненски в първата част на стихотворението. Във втората му част е изобразен величавият подвиг на Карл Либкнехт по време на Берлинското работническо въстание от януари 1919 г. Заедно с Роза Люксембург той застава начело на въстанието. Двамата революционни водачи загиват мъченически на 15 януари 1919 г.

И Носке многохилядно пълчище прати — Густав Носке (1868—1946), немски опортюнист, един от организаторите на потушаването на Берлинското въстание от януари 1919 г., виновник за убийството на Карл Либкнехт и Роза Люксембург.

...доблестните спартакисти — членове на съюза «Спартак» (вж. за него тук, стр. 221).

Напразно ме погребва ти в зловещата алея — Карл Либкнехт е бил убит в Берлинската зоологическа градина и заровен в една от нейните алеи.

ГЛАД (стр. 53). Публикувано за пръв път в ЧСм, г. II, бр. 33 от 8 септември 1921 г. С доста промени поместено в ДБД I и ДБД II.

Варианти в ЧСм и ДБД I: ст. 7: лицата тъга вледени. (ЧСм) * ст. 9: а бърже дояждат се вредом последни (ЧСм) * ст. 22: И

ето плачуща жена (ЧСм, ДБД I) * ст. 24: привел глава, върви, върви мужик замислен (ЧСм); привел с печал глава, върви мужик замислен (ДБД I) * ст. 26: с изпити, трескави лица, (ЧСм) * ст. 28: В душите скръб, пред поглед тъп (ЧСм) * ст. 31: с злоещите пукнатини (ЧСм) * ст. 39: Из злоещата слънчева степ (ЧСм) * ст. 42: Вред безлюдни и гладни села, (ЧСм) * ст. 44: мараията злоещо трепти (ЧСм) * ст. 46: А в полето, днес облето в неутешна, бурна скръб, (ЧСм); А в полето, днес което е заляно в бурна скръб, (ДБД I) * ст. 50: Зряли ниви златогриви щяха плахо да сведат (ЧСм) * ст. 51: класовете натежали към таз черноземна гръд, (ЧСм); класовете пожълтели към таз черноземна гръд, (ДБД I) * ст. 53: щеха да мълят утеша на селяшките сърца, (ЧСм) * ст. 55: разорани и засети бежа мъртвите поля! (ЧСм); разорани и посети бежа мъртвите поля! (ДБД I) * ст. 56: Черна мъка всекидневна, черни тежки капки пот, (ЧСм) * ст. 57: а из тези сиви степи нито искрица живот! (ЧСм); а сред тези сиви степи нито искрица живот! (ДБД I) * ст. 61: простират безмълвно и в скръб изтерзани (ЧСм) * ст. 62: селящите мълком вървят. (ДБД I) * след ст. 62 в ЧСм и ДБД I следва строфата:

И с ужас облъхват ги голите степи
прострени надлъж и нашир,
в които като че ли демони слепи
с пожарища страшни и оргий свирепи
злоещ отпразнуваха пир.

* ст. 65: тълна след тълна из полята се ниже (ЧСм) * ст. 67: всевластната скитница Смърт (ЧСм) *

Стихотворението е написано по повод на глада в Съветска Русия през 1921 г. вследствие на небивалата суша, засегнала най-плодородните области на страната. По това време Българската комунистическа партия организира събиране на помощи за гладуващите.

В ПОВОЛЖИЕТО (стр. 56). Публикувано за пръв път в Мл, г. I, бр. 35 от 28 януари 1922 г. под наслов «В Поволжието». С известни промени е поместено в ДБД I и ДБД II.

Печата се със следната поправка по Мл и ДБД I:

Ст. 24: «и оросяват поглед сяп» вм. «и оросяват погледа слеп»:

Варианти в Мл и ДБД I: ст. 1: Далеч, далеч — в степта безплодно суха (Мл) * ст. 10: гърчеше се невръстен внук (Мл, ДБД I) * ст. 12: застинал беше смъртен звук (Мл) * ст. 13: И

ето, стиснал детските ръчици, (Мл, ДБД I) * ст. 15: И сякаш погребални колесници (Мл); а, сякаш погребални върволици, (ДБД I) * ст. 16: минават бавно час след час (Мл) * ст. 21—22: Попукани уста едвам нашепват // молба една и съща: «Хляб!» (Мл) * ст. 27: в която чува се как с крачки тежки (Мл, ДБД I) * ст. 29: Но ето хладния ѝ дъх полъхва — (Мл, ДБД I) * ст. 31: и в ужас старият Демид настръхва (Мл, ДБД I) * ст. 47: Възпре за миг, поеме дъх и хуква (Мл) *

Стихотворението е написано по повод на глада в Поволжието в резултат на голямата суша през 1921 г. (вж. бел. към стихотворението «Глад», стр. 224).

СЕВЕРНО СИЯНИЕ (стр. 59). Публикувано за пръв път в ЧСм, г. I, бр. 41 от 29 октомври 1920 г. С доста промени е поместено в ДБД I и ДБД II. В Института за литература при Българската академия на науките е запазен авторски ръкопис на последните три строфи в албумчето на Цвятко Ярезов (инв. № 17; условно — АР). Ръкописът има дата: «IX. 1921 год.»

Печата се със следната поправка според АР, ЧСм и ДБД I: Стр. 76: «И блика над света туй северно сияние» вм. «И блика на света туй северно сияние».

Варианти в ЧСм и ДБД I: ст. 1 — 61 в АР не се съдържат * ст. 1: Стозвучний рев на битвата вседневна (ЧСм); Стозвучний рев във битвата вседневна (ДБД I) * ст. 3: И върху бледните чела (ЧСм, ДБД I) * ст. 6: И вихрите над степите безбрежни (ЧСм) * ст. 10: ридаят в полунощний мрак (ЧСм, ДБД I) * ст. 24: червените тълпи се движат (ЧСм) * ст. 36: над празника на черен враг (ЧСм, ДБД I) * ст. 39—40: стопи се като преспа снежна /-/ тълпата хищна на Колчак. (ЧСм, ДБД I) * след ст. 39 в ЧСм и ДБД I е имало следната строфа:

Дойдоха дни на изпитанье
за пурпурния Петроград,
над незарасналите рани
извиха се ята от врани
с злокобен грак и алчен глад.

(в ДБД I последният стих е поправен: с проточен грак и алчен глад. .) * ст. 41—42: Безумец пръст кой хвърля с шена, // с пръст слънцето да затъмни, (ЧСм, ДБД I) * след ст. 45 в ЧСм стоят следните строфи:

Юденич и Деникин сетне,
поляшки алчник подир тях,
ще помнят блясъците цветни
на мълнията, дето светна
над златокрилия им грях.

А скоро бурята ще гръмне
над Каина невъзмутим
и подир облаците тъмни
в сияние ново ще осъмне,
последния мужик на Крим.

(първата от тези строфи се съдържа и в ДБД I) * ст. 64: и везде по света, де пот и горест блика, (АР) * ст. 66: открило с любов свещената си тайна (АР, ЧСм) * ст. 67—68: И неговият лъч е взор на херувим, // и неговият зов е гръм: «Да победим!» (АР) * ст. 70—71: и бурното море възправа се и тътне: // «Станете, вий, деца, вий, рабски милиони, (АР) * ст. 72: потиснати със злато и кървави корони, (АР, ЧСм) * ст. 78: и рабските деца възрастват в великани, (ЧСм) * ст. 79: смирените сърца изпълнят се с закана, (АР, ЧСм) * ст. 80—82: и тътне все напред рубиненият глетчер, // а неговият зов лети кат светъл химн, // а неговият химн гърми: «Ще победим!» (АР) *

Стихотворението е написано по случай тригодишнината от Великата октомврийска социалистическа революция.

ТРИ ГОДИНИ (стр. 63). Публикувано за пръв път в ЧСм, г. I, бр. 42 от 5 ноември 1920 г. със заглавие «Москва» и подзаглавие: (1917—1920). Тук стихотворението има посвещение: «Товарищу Дубиничеву». Без подзаглавието и посвещението, с променено заглавие и с редица други поправки е поместено в ДБД I и ДБД II.

Варианти в ЧСм и ДБД I: ст. 8: и мощно грей през ледната тъма (ЧСм) * след ст. 24 в ЧСм е имало следната строфа:

Сплитат странни хороводи
моите трепетни лъчи
под беззвездни небосводи
моят утрин звън хвърчи.

* ст. 26: като факел аз блестя (ЧСм) * ст. 28: към любов и свобода! (ЧСм) * ст. 29—30: Децата ми родни отхвърлиха първи // надгробния камък и черния гнет, (ЧСм) * ст. 32: чертаят те пътя на новия свет (ЧСм) * ст. 35—36: в световния мрак мимолетно да светнат // с рубина на падаща светла звезда (ЧСм) * ст. 40: Москва ви праща бронзов звън (ЧСм, ДБД I) * ст. 41—42: и нейний

звън е бурен зов // припелел закана и любов. (ЧСм); и в него блика кървав зов // ведно с най-светлата любов. (ДБД I) * ст. 48: над рухващия древен храм (ЧСм) * ст. 58: Москва празнува вихрени победи. (ЧСм) *

Както «Северно сияние», това стихотворение също е посветено на тригодишнината от Великата октомврийска социалистическа революция.

ЧЕРВЕНИТЕ ЕСКАДРОНИ (стр. 66). Публикувано за пръв път в ЧСм, г. I, бр. 33 от 3 септември 1920 г. с посвещение: «На П. Г. Задумич». Без посвещението и с няколко малки промени е включено в ДБД I, откъдето е препечатано дословно в ДБД II.

Печата се със следната поправка по ЧСм:

Ст. 1: «В утрото на светла ера, с факела на нова вера» вм. «В утрото на светла вера, с факела на нова вера».

Варианти в ЧСм: ст. 5: Кон изправи се, изцвили и, отронил сетни сили, * ст. 7: В миг уплашен спря се коня, но наново той догоня *

Непосредствен повод за възникване на стихотворението е победоносният шурм на конницата на Будьони, която през лятото на 1920 г. разгромява полските интервенти, нахлули в младата съветска държава.

П. Г. Задумич — вж. тук, стр. 215.

СМЪРТТА НА ДЕЛЕКЛЮЗ (стр. 68). Не ни се удаде да установим дали стихотворението е било публикувано някъде преди поместването му в ДБД I, стр. 50—51. След това то е препечатано с известни промени в ДБД II.

Печата се със следните поправки по ДБД I:

Ст. 4: «с окървавени устни целуна» вм. «с окървавените устни целуна».

Ст. 5: «Милионният град, разорен и пламтящ» вм. «Милионният град, разоран и пламтящ».

Варианти в ДБД I: ст. 2: над Парижката робска комуна * ст. 5—8: Милионният град, разорен и пламтящ, // сякаш немощно гърчи се вече, // а над пустите улици траурен плащ // е раздиплила майската вечер. * ст. 11—12: И прозорците гледат с разбити стъкла, // кат очите на череп грамаден. * ст. 13: А върви Делеклюз зашеметен, но горд, * ст. 35: и душата му трепва кат сетен акорд *

По всяка вероятност стихотворението е било написано във

връзка с петдесетгодишнината на Парижката комуна, която е чествувана през март 1921 г. В «Работнически вестник» от 16 март 1921 г. е поместен откъс от «История на Парижката комуна» на Лисагаре. Интересно е да се отбележи, че втората част на този откъс е озаглавена «Смъртта на Делеклюз».

В това стихотворение Смирненски е пресъздал героичния подвиг на Шарл Делеклюз (1809—1871), френски журналист, един от видните дейци на Парижката комуна, изпълняващ функциите на военен министър, който след разгромяването на комуната, за да не попадне жив в ръцете на врага, отива на една от последните барикади, където геройски загива.

БУНТА НА ВЕЗУВИЙ (стр. 70). Публикувано в ЧСМ, г. I, бр. 45 от 26 ноември 1920 г. със заглавие «Бунтът на Везувий». С някои промени поместено в ДБД I и ДБД II.

Печата се със следните поправки:

Ст. 48: «от сграда на сграда кат гост непризван» вм. «от сграда на сграда като гост непризван» (по ЧСМ).

Ст. 108: «блъскат се с ужас и рев» вм. «блъскат все с ужас и рев» (по ЧСМ и ДБД I).

Варианти в ЧСМ и ДБД I: ст. 6: И призори по каменни плещи, (ЧСМ) * ст. 9: като изгубени в нощта души (ЧСМ) * ст. 20: смехът и оргиите да смути. (ЧСМ) * ст. 34: щом настръхналият лъв (ЧСМ) * ст. 41: И ето веднъж великанът настръхна (ЧСМ) * ст. 50: смутени и плахи мъже и жени. (ЧСМ) * ст. 55: разкъсал пламналата си утроба, (ЧСМ) * ст. 65: жреци, девици и патрици видни (ЧСМ); жреци, девици и патриций видни (ДБД I) * ст. 66: усмихваха с словата си обидни (ЧСМ) * ст. 70: житото, розите из светлите алеи (ЧСМ, ДБД I) * ст. 83: И над каменния гребен бликва пламъкът вълшебен (ЧСМ) * ст. 85: великанът, разсви-репил се, обсипва с дим и пепел (ЧСМ) * ст. 87: Блесне, стихне, сетне свети в пламъците многоцветни (ЧСМ) * ст. 92: стенат, съскат и разпръсват многохилядни искри; (ЧСМ) * ст. 94: и вулканът със закана тресва, блесва и гори. (ЧСМ) * ст. 102: посред дим и съсипни. (ЧСМ) * ст. 111: зад тях Везувий с закана изправя (ЧСМ) * ст. 119: И сграда след сграда в хаоса пада, (ЧСМ) * ст. 122: изчезна последният вик. (ЧСМ) *

ГЛАДИАТОР (стр. 75). Публикувано за пръв път в Мл, г. I, бр. 47 от 1 май 1922 г. С редица поправки включено в ДБД II.

Варианти в Мл: ст. 3: шуми пак тълпата и глъчка неспирна * ст. 5: Наляво, до входа, в сребриста туника * ст. 7—8: и близкия факел в косите ѝ блика // златисти, игриви струи. * ст. 12:

крещи там от всички страни. * ст. 15: отпуска той щита и скръства ръцете * ст. 20: за луди възторзи горят? * ст. 21: Тирани! Стоманен е всеки мой мускул * ст. 23: че тази арена не съм я напуснал * след ст. 28 продължава:

Пияни безумци! Тежко ви, тежко ви!
Днес бунта възпламва навред!
А вий, братя мои, снемете окови!
Напред, братя роби, напред!

* ст. 30: разле се тълпата за миг, * ст. 32: вълна гладиаторска с вик. * ст. 33—35: Смутената стража вратите препречи, // по меч върху меч прозвъня, // и ето: обагри се бледата вечер * ст. 37: И втурнал се първи, той първи възпре се * ст. 39—40: през трупа му с вик се вълната понесе, // пробила си вихрено път. * ст. 41: Но спре само малката плаха робиня, * ст. 43: тя края на дрехата си бледосиня *

Във връзка с творческата история на стихотворението «Гладиатор» Стефана Бакалова разказва: «Христо Смирненски бе дошел веднъж при Георги Бакалов и прочете стихотворението си «Гладиатор». Георги Бакалов с възторг се отзова за това стихотворение. Смирненски, недоволен, види се, от нещо в стихотворението, просто и скромно го разкритикува, каза, че не му харесва тая редакция и че ще го преработи и тогава ще го даде за печат. Порази ме у Смирненски това, че въпреки възторжения отзив на Бакалов, който, както всички знаем, беше строг и открит в оценката, не се поласка от неговото авторитетно мнение и скромно направи преценка на «Гладиатор», преди да го публикува. . .» (сб. Спомени за Христо Смирненски, София, 1955, стр. 194).

ГНЕВЪТ НА РОБИТЕ (стр. 77). Публикувано за пръв път в ЧСМ, г. II, бр. 17 от 28 април 1921 г. под заглавие «Червения гняв». С променено заглавие и някои други поправки е поместено в ДБД I и ДБД II.

Варианти в ЧСМ и ДБД I: след ст. 8 в ЧСМ стои строфата:

А копнеехте вий светлината златиста
да трепти над живота ви тих,
ала някой зловещи поеми разлия
и четете погребалния стих.

* ст. 9: Първомайският блясък е странно злокобен, (ЧСМ) * ст. 17—18: Той възпламва сред робските черни талазчи, // разцъфтя се из бранни поля. (ЧСМ) * ст. 19: из онези полета, където полази (ЧСМ, ДБД I) * ст. 24: и люлее се старият свет (ЧСМ) *

Стихотворението е написано по повод на настъпващия първомайски празник.

МОСКВА (стр. 79). Публикувано за пръв път в *ЧСм*, г. II, бр. 25 от 14 юли 1921 г. с подзаглавие: «III конгрес на III Интернационал». С известни промени поместено в *ДБД I* и *ДБД II*.

Печата се със следната поправка по *ЧСм*:

Ст. 27: «присъда над вековен гнет» вм. «присъда на вековен гнет».

Варианти в *ЧСм* и *ДБД I*: ст. 1: Москва! Москва! (*ЧСм*) * ст. 13: Москва! Москва! (*ЧСм*) * ст. 19: а мре лишен от къшей хляб (*ЧСм*) * ст. 22: на страшна демонска война, (*ЧСм*) * ст. 27: присъда над вековен гнет (*ЧСм*); в *ДБД I* погрешно: присъда на вековен гнет * ст. 28—29: Сред теб са Лондон, Берлин, Рим, Париж, // сред теб е целий робски свет. (*ЧСм*) * ст. 31: с копнеж за сетната борба (*ЧСм*) * ст. 34: и твоят зов веригите руши, (*ЧСм*) *

Стихотворението е написано по повод на III конгрес на III интернационал, който се е състоял в Москва от 23 юни до 12 юли 1921 г. Още на времето е било едно от най-популярните стихотворения на Смирненски (вж. сб. *Спомени за Христо Смирненски*, София, 1955, стр. 110, 117, 142, 263, 267, 269 и др.).

СЕВЕРНИЯ СПАРТАК (стр. 81). Публикувано за пръв път в *ЧСм*, г. II, бр. 47 от 15 декември 1921 г. със заглавие «Северният Спартак». Включено с някои поправки в *ДБД I* и *ДБД II*.

Варианти в *ЧСм* и *ДБД I*: ст. 3: И моят меч е сноп души човешки, (*ЧСм*, *ДБД I*) * ст. 5: и в мъдростта на първата си власт. (*ЧСм*) * ст. 7: вървя загърнат в пламъци и гръм. (*ЧСм*) * ст. 10: стихийно величав и мощен съм. (*ЧСм*) * ст. 13—15: и бурята разраства се край мене // и братята ми идват разявени //, за да се втурнат в дверите на Рим. (*ЧСм*) * ст. 20: и пламъка на робската си гръд. (*ЧСм*) * ст. 21: И с вихрите на тези снежни степи, (*ЧСм*, *ДБД I*) * ст. 22: ще ви разпръсна страшен и сърдит, (*ЧСм*) *

ВЪГЛЕКОПАЧ (стр. 82). Публикувано за пръв път в *ЧСм*, г. II, бр. 44 от 24 ноември 1921 г. със заглавие «Въглекопачи». С видоизменено заглавие и с някои други малки промени е поместено в *ДБД I* и *ДБД II*.

Печата се със следната поправка по *ЧСм*:

Ст. 10: «за въздух, простор, ширини» вм. «за въздух, простори, ширини».

Варианти в *ЧСм* и *ДБД I*: ст. 6: и техният удар звъни (*ЧСм*, *ДБД I*) * ст. 13: Слезни в тез мрачни утроби (*ЧСм*); Слезни в тези мрачни утроби (*ДБД I*) *

В стихотворението е художествено претворен Лениновият призив към комунистите от всички страни за по-дълбоко проникване сред масите, отправен по време на III конгрес на III интернационал. (вж. В. И. Ленин, *Реч в защита на тактиката на Комунистическия интернационал — Съчинения*, т. 32, София, 1953, стр. 491—501). Р. Габровски в спомените си изтъква, че стихотворението «Въглекопач» било написано наскоро след една екскурзия до мина «Перник» през есента на 1921 г. (вж. Р. Габровски, *Човекът и поетът Христо Смирненски*, София, 1968, стр. 116—123).

*

УТРЕШНИЯ ДЕН (стр. 84). Публикувано за пръв път в *ЧСм*, г. I, бр. 36 от 24 септември 1920 г., откъдето е препечатано без промени в *ДБД I*.

ВЕРИГИТЕ НА МИСЪЛТА (стр. 86). Публикувано за пръв път в *ЧСм*, г. I, бр. 30 от 13 август 1920 г. със следното мото: «Министър Омарчевски е приготвил законопроект за ограничаване детската литература. Цензурата ще съществува, тъй като вътрешната война продължава. Пресата.» Без мотото и с редица други промени е включено в *ДБД I*.

Печата се със следната поправка по *ЧСм*:

Ст. 57: «Нима гълпа от фарисеи» вм. «Нима гълпата от фарисен».

Варианти в *ЧСм*: ст. 23: зари по тъмната пътека, * ст. 40: за нейний пробуждающ лъч! * ст. 48: във всички нощни тъмнини? * ст. 79: Над глупавите ви победи * след ст. 86 в *ЧСм* има друг финал вместо последните десет стиха:

Погледайте: реки човешки
бучат, пред тях блести звезда
и рухvat вред вериги тежки
под блясъка на Мисълта!
А в дебрите на мрака нощен
човекът стъпва възрожден
и носи се викът му мощен:
«Да бъде ден! Да бъде ден!»

Поводът за написването на стихотворението е разкрит в съкратеното при повторната публикация мото. Относно законо-

проекта на Омарчевски за детската литература вж. Отчет на министъра на народното просвещение Ст. Омарчевски за дейността на министерството от 20 май 1920 г. до 1 април 1921 г. София, 1921, стр. 25—28.

Сократ призва сърцата млади ~ нима отровата студена — древногръцкият философ-идеалист Сократ (около 469—399 г. пр. н. е.) бил осъден да изпие отрова заради изказванията, насочени срещу атинската демокрация.

...пламъците на Нерон — Клавдий Цезар Нерон (37 г. пр. н. е. — 68 г.), римски император, известен със своята жестокост и безскрупулност; предполага се, че в 64 г. запалил Рим, като хвърлил вѳната върху християните, подлагайки ги на жестоки преследвания.

ВЕЧНИЯ КАРНАВАЛ (стр. 89). Публикувано за пръв път в *ЧСМ*, г. II, бр. 10 от 11 март 1921 г. под наслов «Вечният карнавал!» С многобройни промени поместено в *ДБД I*. В Института за литература при Българската академия на науките е запазен авторски ръкопис с означение «За декламаторския курс, Хр. Смирненски, 1921» (инв. № 240/95; условно — *АР*).

Варианти в *АР* и *ЧСМ*: в *АР* стихотворението започва със следната строфа:

Като ята от слепи птици
понесени в неспирен бег,
минават глухо век след век
и в безконечни върволици
летят те в своя смѳтен път,
летят и слънцето зоват.

(третия стих в *АР* първоначално е бил: отлитат глухо век след век; същата строфа се съдържа в *ЧСМ* със следните промени: трети стих: отлитат глухо век след век; пети стих: летят по своя смѳтен път) * ст. 1: И в мрака на нощи безкрайни (*АР*, *ЧСМ*) * ст. 4—5: в гранита на велики тайни // покрити с есенна мъгла (*АР*, *ЧСМ*) * ст. 8: лежи безмълвна Радостта (*АР*) * ст. 11: и подир тях със ропот глух (*АР*, *ЧСМ*) * ст. 15: издигна жалкий интерес (*АР*, *ЧСМ*) * ст. 16: за бог над цялата вселена (*АР*); за бог на цялата вселена (*ЧСМ*) * ст. 17: и тласка в бездни и позор (*АР*) * ст. 25: прикрива своя черен грях (*АР*); прикрива своя тъмен грях (*ЧСМ*) * след ст. 24 в *АР* и *ЧСМ* има още една строфа:

Зад него фарисеинѳт потрива
ръцете си през смях злорад
и мами своя беден брат
чрез маската си нечестива
и смуче в ненаситна стрѳв
последната му капка кръв.

* ст. 25: Духовник в празнични одежди (*АР*) * ст. 26: опит от странна суѳта (*АР*, *ЧСМ*) * ст. 27: строи олтар на глупостта (*АР*; първоначално кове олтар на глупостта) * ст. 37: Той бий веригите си черни, (*АР*) * ст. 38: той тѳтне, опвайки мишци (*АР*); гърми, изопвайки мишци (*ЧСМ*) * ст. 39: Тирани, мъдrecи, жrecи (*АР*); в *ЧСМ* този стих липсва — вероятно случайно пропуснат * ст. 40: «Свалете маските си скверни! (*АР*, *ЧСМ*) * ст. 41: Аз вашите пътеки знам (*ЧСМ*) *

ЧЕРВЕНИЯ СМЯХ (стр. 91). Публикувано за пръв път в *ЧСМ*, г. I, бр. 27 от 23 юли 1920 г. със заглавие «Червен смях». С някои малки промени е поместено в *ДБД I*. В архива на редактора на *ЧСМ* Димитър Полянов, съхраняван в Българския исторически архив при Народната библиотека «Кирил и Методий», е запазена коректура с няколко поправки, внесени вероятно от ръката на Полянов (ф. 380, а. е. 87, л. 3; условно — *К*).

Варианти в *К* и *ЧСМ*: ст. 10: в шума на каменния град (*К*, *ЧСМ*) * ст. 13: И неговият зов отмерен (*К*, *ЧСМ*) * ст. 15—16: в *К* първоначално надвиснал кат призрак черен // настрѳхнал кат огнен дѳжд. . . (поправено, както в текста) * ст. 20: в *К* първоначално Червеният смях да кипи (поправено, както в текста) * ст. 24: звѳнтят над черний си позор (*К*, *ЧСМ*) * ст. 36: в *К* първоначално и подкрепи ни подвиг свят (поправено, както в *ЧСМ*); и подкрепи духа ни млад (*ЧСМ*) — след ст. 48 в *К* и *ЧСМ* се повтаря началната строфа *

Ний бродим в грешния Содом — Содом е древен град в Палестина, известен като средище на разпуснат живот; според библейската легенда за наказание той бил унищожен с огѳн, пратен от небото (вж. Библия, Битие, гл. 13, ст. 10—13; гл. 19, ст. 1—38).

*

МЕЧТИ (стр. 95). Публикувано за пръв път в *Б*, г. I, бр. 48 от [24 март] 1917 г. с подпис В е д б а л. Една година по-късно

поместено в издадената през април 1918 г. първа книга на Смирненски «Разнокалибрени въздишки в стихове и проза», София. Кооперативна печатница «Гутенберг», 64 стр. (Хумористична библиотека, № 26—27). Тук се печата по текста на втората публикация.

Вариант в Б: стр. 30: при спомените тъжни за отминалите дни.*

AMOR OMNIA (стр. 97) — КДЕ, г. VIII, бр. 362 от 4 май 1919 г. заедно със стихотворенията «Верига» и «Сянка» под общото заглавие «Розови пъпки» с посвещение «На Володя — Звездин» и с подпис Лорд Дж. Шокинг. Има авторски ръкопис в албума на Смирненски «Микроскопична енциклопедия» (условно — МЕ), където е поместено заедно със стихотворенията «Аз съм странник безприютен...» и «Пред тебе е снежна земята...» под общо заглавие «Amor passato». Албумът се съхранява у семейство Измирлиев в София; фотокопие от него се намира в Института за литература при Българската академия на науките (инв. № 302/58). Печата се по текста от КДЕ.

Варианти в МЕ: ст. 2: да надникнете и там. * ст. 6—8: зад незнайни висоти // дремят в бурени погребани // мойте девствени мечти. * ст. 9—10: Там изляха незапалени // факлите на младостта, * ст. 11—12: там умряха непогалени // розите на любовта... * ст. 15: Чужди са за вас алеите *

Володя — Звездин, комуто е посветен цикълът «Розови пъпки», е псевдоним на Васил Павурджиев (1897—1948), известен хуморист и публицист, приятел на Смирненски; сътрудник в хумористичните списания «Българан», «Смях и сълзи» и др.; автор на книги за деца.

ЧЕРЕШКА (стр. 98). Публикувано за пръв път в Б, г. IV, бр. 25 от [19 юни] 1919 г. с подзаглавие: «Из «Селски мотиви» и подпис В е д б а л. С няколко поправки поместено две години по-късно в СББ. Печата се по текста от СББ.

Варианти в Б: ст. 5: На нас, чужденците, с поглед смутен * ст. 9—10: Чаровна и мила отмина си ти, // пристегната в гиздава дрешка * ст. 12: теб — сочната местна черешка. *

Стихотворението е написано през май или юни 1919 г., когато Смирненски работи временно като профилант в една инженерна бригада, трасираща пътя за железопътна линия от Павликени до Сухиндол през Бяла Черква.

PRO PATRIA (стр. 99) — Б, г. IV, бр. 26 от [26 юни] 1919 г. с подпис В е д б а л., Печата се по текста от Б.

Pro patria (лат.) — за отечеството.

Ту народняк, ту демократ, // ту прогресист, ту пък широк — популярни названия на членовете на различни буржоазни партии: Народната партия, Демократическата партия, Прогресивно-либералната партия, БРСДП (широки социалисти); в миналото е било обикновено явление преминаването от една партия в друга, най-често заради материални облаги.

Беседваше с цар Николай — Николай II (1868—1918), последният руски цар, управлявал страната от 1894 до 1917 г.

Бил пленник в Солун... — съгласно Солунското примирие, сключено на 29 септември 1918 г., значителна част от българските войници са били оставени в Гърция като заложници.

СРЕДНОЩНИ СЕНКИ (стр. 102) — Б, г. IV, бр. 28 от [10 юли] 1919 г. с подпис В е д б а л. Има авторски ръкопис в албума МЕ (вж. тук, стр. 234), където стихотворението е без заглавие и с посвещение «На двете черни далии». Печата се по текста от Б.

Варианти в МЕ: ст. 1—6: В среднощ, щом затихнал тълпи многоцветни, // сломен от тътнящ весден маскарад, // и месец замислен безшумно наметне // сребристи одежди над спящия град, // вървим ние — трима царе безмонетни, // незнайни и чужди ний тихо вървим. * ст. 7—8: Безмълвна нощта е и в сенките нейни // пристъпят възкръснали странни мечти: * ст. 10—11: и дивно блаженство разлей се в гърди // ту мълком се мерне в одежди жалейни * ст. 19—24: В среднощ щом затихнал тълпи многоцветни // на тътнящ весден маскарад // и тихият месец несетно наметне // безплътни воали над спящия град, // вървим ние — трима царе безмонетни, // пияни от мъка, тъга и любов. *

На Лорелай от «Софроний» — така Смирненски е наричал девойката Пенка Божкова Михайлова, в която бил влюбен. По това време тя живеела на ул. «Софроний» (вж. Крум Кюлявков, Спомени за Христо Смирненски, София, 1954, стр. 52—59).

МИНАЛО (стр. 103) — Б, г. IV, бр. 29 от [17 юли] 1919 г. с подпис В е д б а л. Има авторски ръкопис в албума МЕ (вж. тук, стр. 234), където стихотворението е със заглавие «Едва ли...» и с посвещение: «Горнооряховской русалке». Печата се

по текста от *Б* със следната поправка в ст. 26: «и в блясъци златни облен» вм. «и блясъци златни облен»:

Варианти в *МЕ*: *редът на втората и третата строфа е разменен* * ст. 7: златисти талази един подир друг * ст. 10—12: на насипа, цъфнал бе мак, // самотни, опити от тиха любов / очаквахме варненский влак. * ст. 15: беззвучно, но властно на- шепваха те: * ст. 17—20 *липсват* * ст. 21—23: Житейските наши пътеки, уви, // едвам се допряха и пак // над нази изви се раз- лъката зла * ст. 25—28: Сега е пак вечер и запад е цял // във блясъци златни облян, // а споменът свиден на минали дни // витае безшумно над мен. * ст. 31: и всичко наокол сякаш мълви: *

Стихотворението има автобиографичен характер. То е свър- зано с някакво кратковременно увлечение на Смирненски по времето, когато той работи като профилант в инженерната бри- гада, трасираща пътя за железопътна линия от Павликени до Сухиндол. (За тоя период от живота му вж. спомените на К. Бо- силков, Христо на работа в Дирекцията на железниците и пристанищата — сб. Спомени за Христо Смирненски, София, 1955, стр. 162—163.)

ДЕСЕТТЕ ЗАПОВЕДИ (стр. 105) — *Б*, г. IV, бр. 33 от [14 август] 1919 г. с подпис В е д б а л. Печата се по текста от *Б* със следната поправка на ст. 4: «за назиданье на еврейския на- род» вм. «за назидание на еврейския народ»:

Мойсей — според библейската легенда предводител на из- раелските племена, който, призван от бог Йехова да ги спаси от робство, ги извел от Египет; според легендата, когато достиг- нали планината Синай, Йехова връчил на Мойсей скрижалите с десетте божии заповеди (вж. Библия, Изход, гл. 18, ст. 1—16).

Йехова — върховно божество в староеврейската религия; култът към Йехова е бил основа на господстващата идеология на Израело-юдейското царство.

БЕЗСМИСЛИЕТО НА ПРОГРЕСА (стр. 107) — *Б*, г. IV, бр. 37 от [18 септември] 1919 г. с подпис В е д б а л. Печата се по текста от *Б*.

ХРИСТУ БОТНОВУ (стр. 109) — *ЧСм*, г. I, бр. 19 от 29 май 1920 г. с подпис Х р. С м и р н е н с к и. В личния архив на Желязков в София е запазен авторски ръкопис. Фотокопие от него се намира в Института за литература при Българската академия на науките (инв. № 305/58). Печата се по текста от *ЧСм*.

Варианти в ръкописа: ст. 3: прозря на Христа той тръплива- та дия * ст. 10—12: обжарващ крилата на черния мрак // и пламъкът негов чертае, нашенва // великото дело на гордий Спартак. * ст. 15: в очите им грее мечта за победи, * ст. 20: из- гражда му крепости черният бог. *

ХЕРОЛДИ НА НОВИЯ ДЕН! (стр. 110) — *ЧСм*, г. I, бр. 39 от 15 окт. 1920 г. с подпис Х р и с т о С м и р н е н с к и. Печата се по текста от *ЧСм*.

ГОРЧИВО КАФЕ (стр. 111). Публикувано за пръв път в *Б*, г. VI, бр. 2 от [8 януари] 1921 г. с подпис В е д б а л. След това препечатано без промени в *СбБ*. Печата се по текста от *СбБ*.

ЗИМА (стр. 112) — *Б*, г. VI, бр. 6 от [5 февруари] 1921 г. с подпис В е д б а л. Печата се по текста от *Б*.

ПОГРЕБЕНИЕ (стр. 113) — *ЧСм*, г. II, бр. 9 от 4 март 1921 г. с подпис Х р и с т о С м и р н е н с к и, след стихотворенията «Децата» и «Ковачът»; трите стихотворения са номерирани съответно 1, 2 и 3. Печата се по текста от *ЧСм*.

СОНЯ (стр. 114) — *Б*, г. VI, бр. 14 от [2 април] 1921 г. с под- пис Н а г е л С м у г л и й. Печата се по текста от *Б* със след- ната поправка по смисъл в ст. 11: «кат призрак изправен, над бледата Соня» вм. «кат призрак изправен, под бледата Соня».

РАЗБОЙНИЦИТЕ (стр. 115) — *ЧСм*, г. II, бр. 14 от 7 април 1921 г. с подпис Х р и с т о С м и р н е н с к и. В архива на редактора на *ЧСм* Димитър Полянов, е бил запазен ръко- пис с поправки от ръката на автора, където стихотворението е без заглавието и мотото. Фотокопие от ръкописа има в Инсти- тута за литература при Българската академия на науките (инв. № 227/54).

Варианти в ръкописа: ст. 33: *първоначално* Като хиени покрай разровен гроб (*поправено, както в текста*) * ст. 80: *първоначално* изпречил се на светлия световен път (*поправено, както в текста*) * ст. 88: *първоначално* И няма жалкий меч да ви спаси! (*поправено, както в текста*) *

Стихотворението е написано във връзка с така наречените Мартенски боеве в Германия — отбранителни действия на работ- ниците след 18 март 1921 г., когато по заповед на обер-президента

на провинция Саксония в работническите райони и в самите предприятия нахлува полиция и войска и с цел да предотврати надигането на революционната вълна предприема арести, обиски и различни провокации. В отговор на това е организирана масова работническа стачка, която на места прераства във въоръжени стълкновения с полицията и войската. Буржоазната преса у нас е представяла справедливата борба на германските работници като акция на разбойнически шайки (вж. например съобщенията във в. «Мир», бр. 6248 и 6251 от 28 и 31 март 1921 г.).

ВЕЧЕР (стр. 119). Публикувано за пръв път в *Б*, г. VI, бр. 17 от [23 април] 1921 г. с подпис В е д б а л и с посвещение «На Pulvis». След това без посвещението е поместено в *КБ 1922*. Печата се по текста от *КБ 1922*.

Pulvis, комуто е посветено стихотворението в първата си публикация, е Иван Зумеров, сътрудник на «Българан» и приятел на Смирненски.

ГЕГГЬОВДЕНСКО АГНЕ (стр. 121) — *Б*, г. VI, бр. 19 от [7 май] 1921 г. с подпис В е д б а л. Печата се по текста от *Б*.

Стихотворението е написано по повод на тежките репарационни задължения на България, предвидени според Ньойския мирен договор.

ХРИСТО БОТЙОВ (стр. 122) — «Ботев лист» (Издание на Съюза на артистите, музикантите и театралните служещи в България), бр. 2, София, 2 юни 1921 г. с подпис Х р. С м и р н е н с к и. Печата се по текста от «Ботев лист».

Поводът за написване на стихотворението е посочен в мотото.

ВЕЧЕРНО ЕХО (стр. 125) — *Б*, г. VI, бр. 26 от [25 юни] 1921 г. с посвещение «На Д. Т.» и с подпис В е д б а л. В Института за литература при Българската академия на науките е запазен авторски ръкопис с надпис «На Саша» и дата «10. IX. 1921 г.» (инв. № 41). Печата се по текста от ръкописа, тъй като той е с по-късна дата и отразява последната творческа воля на автора.

Варианти в *Б*: ст. 7: и в техните дипли смутеният спомен бе-
лежи * ст. 13: Очи теменужни нашепват ми привета искрен*
ст. 15: а татък — из нивите, влакът огромен, разискрен * ст. 22:
нощта е поронила ярки звезди *

Стихотворението е било записано в албумчето за спомени на Саша Василева, позната на Смирненски. Надписът «На Саша» в случая няма характер на посвещение, тъй като се намира в горния десен ъгъл на листа, над заглавието.

ЦЕНЗУРАТА (стр. 127) — *Б*, г. VI, бр. 33 от [13 август] 1921 г. с подпис В е д б а л. Печата се по текста от *Б*.

... и свършиш с обявление // за дини, зарзават — По времето, когато е писано стихотворението, съществува разпоредба редакциите да не оставят бели полета вместо съкратените от цензурата пасажки. Често пъти на тези места са били печатани различни обявления, реклами и пр.

БОХЕМ (стр. 128). — Публикувано за пръв път в *Б*, г. VI, бр. 39 от [24 септември] 1921 г. с посвещение: «На Fol, Добринов и С-не» и с подпис Й о х а н. По-късно поместено без посвещението в *КБ 1922*. Печата се по текста от *КБ 1922* със следната поправка по *Б* в ст. 10: «кат деветгодишен балтон» вм. «към деветгодишен балтон».

В първата си публикация стихотворението е посветено на писателя-хуморист Николай Тодоров, известен с псевдонима Fol, и на карикатуриста Александър Добринов, и двамата между най-дейните сътрудници на «Българан».

ЧИНОВНИК (стр. 129) — *Б*, г. VI, бр. 44 от [29 октомври] 1921 г. с подпис Й о х а н. Печата се по текста от *Б*.

ТОВА Е УЛИЦАТА... (стр. 130) — *ЧСм*, г. II, бр. 44 от 24 ноември 1921 г. с подпис Х р. С м и р н е н с к и. Печата се по текста от *ЧСм*.

ГАРВАНИ (стр. 132) — *Б*, г. VI, бр. 48 от [3 декември] 1921 г. с подпис В. Печата се по текста от *Б*, със следната поправка в ст. 94: «Мисли за мен каквото щеш» вм. «Мисли за мене каквото щеш».

Скарпини (ит.) — обувки.

... стани оранжев още днес // и в жилищна комисия влез — За разрешаване на острата жилищна криза по време на управлението на БЗНС са създадени специални жилищни комисии (вж. Закон за облекчаване на жилищните нужди — Държавен вестник, бр. 34 от 16 май 1921 г.); заради злоупотребите с положение

нието си членовете на тези комисии са били често пъти обект на нападки в опозиционния печат.

РАБОТНИКЪТ (стр. 135) — *ЧСм*, г. II, бр. 48 от 22 декември 1921 г. с подпис Х р и с т о С м и р н е н с к и, където заедно със стихотворенията «Вълкът», «Братчетата на Гаврош», «Стария музикант» и «Уличната жена» образува цикъла «Деца на града». По-късно цикълът е нарушен от самия автор, който включва три от стихотворенията в книгата си «Да бъде ден!». Печата се по текста от *ЧСм*.

ВЪЛКЪТ (стр. 136) — *ЧСм*, г. II, бр. 48 от 22 декември 1921 г. с подпис Х р и с т о С м и р н е н с к и (вж. бел. към предходното стихотворение). Печата се по текста от *ЧСм*.

КОПНЕЖ (стр. 137) — *Б*, г. II, бр. 51 от [24 декември] 1921 г. с подпис Й о х а н. Печата се по текста от *Б* със следната поправка в ст. 15: «посребрил ярко спомена за теб» вм. «посребрил ярко спомена за тебе».

ЕХО (стр. 138) — *Б*, г. VII, бр. 2 от [7 януари] 1922 г. с подпис Й о х а н. Печата се по текста от *Б* със следната поправка в ст. 9: «Но хладно кат древна богиня» вм. «Но хладно като древна богиня».

КАРТИНКА (стр. 139) — *Б*, г. VII, бр. 4 от [21 януари] 1922 г. с подпис Й о х а н. Печата се по текста от *Б*.

Борисова градина — днес Парк на свободата в София.

КИХАВИЦА (стр. 140) — *Б*, г. VII, бр. 6 от [4 февруари] 1922 г. с подпис В е д б а л. Печата се по текста от *Б*.

ЦЕНЗУРАТА (стр. 141) — *Б*, г. VII, бр. 10 от [3 март 1922 г.] с подпис В-л. Печата се по текста от *Б*.

Стихотворението е писано във връзка с отменянето на предварителната цензура и заместването ѝ с така наречената наказателна цензура според приетия през ноември 1921 г. от Народното събрание Закон за печата, по силата на който всички автори, редактори и издатели носят условна отговорност за извършено чрез печата престъпление срещу властта.

РОБЪТ (стр. 142) — в. «Артист», бр. 1 от 1 май 1922 г. с

подпис Х р. С м и р н е н с к и. В архивния фонд на Георги Бакалов, съхраняван в Москва, в. Централный государственный архив литературы и искусства СССР (ф. 1033, а. е. 99), се намира авторски ръкопис, с поправки, който носи дата 24. IV. 1922 г. и надпис «За «Артист»». Фотокопие на първите четири строфи има в Института за литература при Българската академия на науките (инв. № 454). Печата се по текста от в. «Артист».

Вариант в ръкописа: ст. 1: *първоначално* Роден в урагани, белязан от мълния (*поправено, както в текста*) *

РУСКИЯ ПРОМЕТЕЙ (стр. 144) — *ЧСм*, г. III, бр. 17 от 1 май 1922 г. с подпис Х р и с т о С м и р н е н с к и. Печата се по текста от *ЧСм*.

В РЕСТОРАНА (стр. 147) — *Б*, г. VII, бр. 20 от [13 май] 1922 г. с подпис Й о х а н. Печата се по текста от *Б*.

... *оркестъра нашепва «Саломе»* — моден фокстрот в началото на 20-те години.

... *подвига на Саломе* / / *личи на всеки окървавен лист*. ... — според евангелската легенда Саломе е еврейска княгиня, доведена дъщеря на Ирод Антипа, която го очаровала със своя танц и поискала за награда главата на Йоан Кръстител, дръзнал да изобличава майка ѝ и Ирод Антипа за тяхната противозаконна връзка (вж. Евангелие от Марко, гл. 6, стих 17 и Евангелие от Лука, гл. 3, стих 19).

ТЪЛПИТЕ (стр. 148) — Б о т е в л и с т. Издание на Българската комунистическа партия (секция на Комунистическия интернационал), София, 18 май (2 юни) 1922. Фотокопие от авторския ръкопис се намира в Института за литература при Българската академия на науките (инв. № 232/57). Печата се по текста от «Ботев лист».

Вариант в ръкописа: ст. 22: *първоначално*: тълпите люлеят високите сгради (*поправено, както в текста*) *

ПОКЛОНЕНИЕ ПРЕД ВОЛА (стр. 149) — *Б*, г. VII, бр. 24 от [10 юни] 1922 г. с подпис Йоханес. Печата се по текста от *Б*.
Хен-та-пента (разг.) — как да е.

ЖЪЛТАТА ГОСТЕНКА (стр. 150) — *ПРВ*, № 3 (към бр. 22 от 15 юли 1922 г.) с подпис Х р. С м и р н е н с к и. В Института за литература при Българската академия на науките

се намира авторски ръкопис без последните три строфи (инв. № 293). Печата се по текста от *ПРВ* със следните поправки според ръкописа: ст. 59: «В миг изправя се тя смъртно бледа» вм. «В миг изправя се тя смъртно бледна»; ст. 62: «през косите, пръснати в безреда» вм. «през косите пръснати безреда».

Варианти в ръкописа: ст. 36: смъртен знак над смрачено чело* ст. 67—78 липсват (вероятно последният лист от ръкописа е изгубен) *

ЮНОША (стр. 154) — *ПРВ*, № 10 (към бр. 63 от 2 септември 1922 г.) с подпис Х р. С м и р н е н с к и. Печата се по текста от *ПРВ*.

Златний телец — вж. тук, стр. 220.

ЛИСТОПАДНА ВЕЧЕР (стр. 156) — *ЧСм*, г. III, бр. 39 от 3 октомври 1922 г. с подпис Х р. С м и р н е н с к и. Печата се по текста от *ЧСм*.

... с лъжи не ща да вадя хлеба си, / / не съм редактор на «Народ» — в. «Народ» излиза в периода от 1911 до 1934 г. като централен орган на БРСДП (обединена), стои на опортюнистически позиции и враждува с БРСДП (тесни социалисти). След Първата световна война става изразител на антисъветски и антикомунистически идеи.

... не съм министър на просветата, / / та толкоз много да съм прост — Смирненски има пред вид Стоян Омарчевски (1885—1942), един от водачите на БЗНС, министър на просветата от 20 май 1920 г. до 9 юни 1923 г., който често пъти е обект на подобни подигравки в опозиционния печат.

КАМЕНАРЧЕ (стр. 157) — *Мл*, г. II, бр. 20 от 14 октомври 1922 г. с подпис Х р. С м и р н е н с к и. Печата се по текста от *Мл*.

РУСИЯ (стр. 158) — *ПРВ*, № 20 (към бр. 121 от 11 ноември 1922 г.) с подпис Х р. С м и р н е н с к и. Печата се по текста от *ПРВ*.

Стихотворението е написано по повод на петгодишнината от Великата октомврийска социалистическа революция.

ВИЕНСКИТЕ ДЕЦА (стр. 159) — *М*, г. I, бр. 2 от 24 ноември 1922 г. с подпис Х р и с т и я н С н е ж н и й. Печата се по текста от *М*.

Поводът за написване на стихотворението е посочен в мотото. *Файф о клок-ти* (англ.) — чай в пет часа.

МОСУЛСКИ ПЕТРОЛ В ЛОЗАНА (стр. 161) — *ЧСм*, г. III, бр. 48 от 5 декември 1922 г. с подпис Х р. С м и р н е н с к и. Печата се по текста от *ЧСм*.

Стихотворението е написано по повод на свиканата на 20 ноември 1922 г. в швейцарския град Лозана международна конференция за уреждане на положението в Близкия изток след победата на Кемалистката революция в Турция. Под прикритието на дипломатически преговори представителите на империалистическите държави водят борба за петрола, добиван в района на Мосул (днес в Северен Ирак). Преди Първата световна война районът се е намирал в пределите на Турция, а през 1914—1918 г. е бил окупиран от английски войски. През 1920 г. въпреки протестите на турското правителство бива присъединен към Ирак, тогава фактически английска колония. На конференцията в Лозана от 1922 г.—1923 г. за Мосул се води ожесточена борба между делегациите на Турция, от една страна, и Англия, Франция и Италия — от друга. Ръководител на турската делегация е бил тогавашният министър на външните работи Исмет Иньоню (1884—1973), Англия е представена от лорд Джордж Кързън (1859—1925), министър на външните работи, Франция — от министър-председателя Р. Поанкаре (1860—1934), а Италия — от фашисткия диктатор Б. Мусолини (1883—1945). Съветската делегация, ръководена от Г. В. Чичерин (1872—1936), тогава министър на външните работи на СССР, подкрепя енергично Турция срещу империалистическите домогвания. На същата тема е посветено и стихотворението на Смирненски «Дипломатия в Лозана», напечатано в *М*, г. I, бр. 3 от 3 декември 1922 г.

Ангора — употребявано преди название на гр. Анкара, столица на Турция от 1923 г.

СИНОДАЛНИ КОПНЕЖИ (стр. 163) — *ЧСм*, г. III, бр. 49 от 12 декември 1922 г. с подпис Х р. С м и р н е н с к и. Печата се по текста от *ЧСм*.

Стихотворението е написано във връзка с намесата на Светия синод на българската църква в политическия живот. Когато през

есента на 1922 г. се изостря борбата между управляващата партия БЗНС и реакционния Конституционен блок, който започва усилена подготовка за извършване на фашистки преврат, Светият синод публикува послание до своето паство и призовава да се преустановят ожесточените партизански борби. Тъй като появата на посланието е предизвикана от побоя, нанесен на някои ръководители на Конституционния блок, през септември в с. Долни Дъбник, фактически синодът застава на страната на блока. В края на септември Светият синод изпраща писмо до правителството, в което отново се обявява срещу партизанските борби. С посочените събития е свързано също стихотворението на Смирненски «Недейте, братя!», публикувано в ЧСМ, г. III, бр. 39 от 3 октомври 1922 г.

Содом — вж. тук, стр. 233; в случая — алюзия за София.

РОЖДЕСТВО ХРИСТОВО ПРЕЗ 1923 ЗИМА (стр. 165) — М, г. I, бр. 6 от 7 януари 1923 г. с подпис Ю да Д о б р о д у ш н и. Печата се по текста от М.

Коментирайки това стихотворение, Т. Боров и Т. Измирлиев си спомнят: «През зимата на 1922/1923 год. София беше често обвита в гъсти мъгли, които даваха възможност на апашите да се ширят безнаказано. Бяха отбелязани редица случаи на обири сред града, при които след едно неочаквано «Горе ръцете!» гражданите бяха събличани голи, за да им вземат дрехите» (вж. Хр. Смирненски. Съчинения, т. 2, София, 1940, стр. 273).

Сказание има от Марка ~ «Мария бе с Йосиф другарка, / / роди и остана мома. . .» — Марко е един от четиримата евангелисти. Легендата за раждането на Исус Христос не се съдържа в Евангелието от Марко; тя е предадена в Евангелията от Матей и Лука.

РОЗА ЛЮКСЕМБУРГ (стр. 167) — ПРВ, № 30 (към бр. 176 от 20 януари 1923 г.) с подпис Хр. Смирненски. Печата се по текста от ПРВ.

Стихотворението е написано по повод на четиригодишнината от убийството на Роза Люксембург (1871—1919), видна деятелка на международното работническо движение, загинала на 15 януари 1919 г. след разгрома на Берлинското работническо въстание, което тя е ръководила заедно с Карл Либкнехт. Роза Люксембург е между основателите на Полската социалдемократическа

партия, а по-късно и на Германската комунистическа партия. Нейните заслуги са високо ценени от В. И. Ленин.

СТАРА ПРИКАЗКА (стр. 168) — М, г. I, бр. 8 от 21 януари 1923 г. с подпис Хр. Смирненски. Печата се по текста от М.

ЗИМНИ ВЕЧЕРИ (стр. 169) — ПРВ, № 31 (към бр. 182 от 27 януари 1923 г.) с подпис Хр. Смирненски. Печата се по текста от ПРВ.

Цикълът «Зимни вечери» е резултат от многократни непосредствени наблюдения на живота в бедния работнически квартал Коньовица. «Христо често обикаляше този квартал — разказва в спомените си сестрата на поета Н. Измирлиева — и наблюдаваше отблизо живота на бедните хора. И когато се връщаше у дома, силно развълнуван ни разказваше това, което беше видял. Ето, в бедна, схлупена къщурка, с мръсни, продрани пердета, той бе видял как завърналият се без хляб баща ругае своята жена, замахва ръка да я бие, а децата, скрили се в ъгъла на стаята, пищят и се молят. Тези непосредствени наблюдения той художествено отрази в цикъла «Зимни вечери» (сб. Спомени за Христо Смирненски, София, 1955, стр. 42).

РИЦАРИ СЛЕД БОЙ (стр. 175) — М, г. I, бр. 10 от 5 февруари 1923 г. с подпис В е д б а л. Печата се по текста от М.

Fol, комуто е посветено стихотворението, е псевдоним на писателя Николай Тодоров, редактор на «Българан» и сътрудник на редица хумористични списания.

БАРУТНО ВРЕМЕ (стр. 177) — М, г. I, бр. 11 от 11 февруари 1923 г. с подпис Б у х а л к а. Печата се по текста от М.

Стихотворението е написано по повод на зачестилите убийства и атентати. На 4 февруари 1923 г. по време на тържествено представление в Народния театър във връзка с 65-годишния юбилей на театралното дело в България е била хвърлена бомба в ложата на министрите, където са се намирали Ал. Стамболийски, Ц. Церковски, П. Янев и Ал. Обов. Смирненски нарича бомбата «бенгалски огън», тъй като министрите са останали невредими.

КРИТИЦИ В ЛИВРЕИ (стр. 179) — М, г. I, бр. 12 от 18 февруари 1923 г. с подпис В е д б а л. Печата се по текста от М.

Както се вижда от мотото, в стихотворението се осмива буржоазната литературна критика в лицето на един от нейните представители Васил Добринов.

ИЗПОВЕДТА НА ЙОРДАН БАДЕВ (стр. 180) — М, г. I, бр. 13 от 25 февруари 1923 г. с подпис В е д б а л. Печата се по текста от М.

Йордан Бадев (1888—1944), срещу когото е насочено стихотворението, е реакционен литературен критик. През февруари 1923 г. той е назначен за редактор на отдела «Литературна седмица» в опозиционния в. «Слово», проводник на фашистки идеи, постоянна трибуна срещу Българската комунистическа партия и Съветския съюз. Още в първия си подлистник към бр. 249 от 12 февруари, озаглавен «Нашите хумористични списания», Й. Бадев напада прогресивните издания «Червен смях» и «Маскарад», като отрича хумора в тях. Стихотворението на Смирненски е достоен отговор на фашисткия критик.

СЛЕПИЯТ (стр. 182) — ПРВ, № 36 (към бр. 211 от 3 март 1923 г.) с подпис Х р. С м и р н е н с к и. В Института за литература при Българската академия на науките е запазен ръкопис с поправки от ръката на автора (инв. № 294). Печата се по текста от ПРВ.

Варианти в ръкописа: ст. 9: *първоначално* И ритми празнични, и тих далечен звън (*поправено, както в текста*) * ст. 21: И ето днес на камъка седи той; все така *

СЪВЕТСКА РУСИЯ (стр. 184) — НА, г. III, бр. 18 от 10 март 1923 г. с подпис Х р. С м и р н е н с к и. Печата се по текста от НА.

НА ГОСТИ У ДЯВОЛА (стр. 185). Първата част «Приказка за честта» е публикувана в ЧСм, г. IV, бр. 12 от 14 март 1923 г. с подпис Х р. С м и р н е н с к и, а втората част «Приказка за тинята» — в ЧСм, г. IV, бр. 15 от 4 април 1923 г. със същия подпис. Приживе на Смирненски произведението не е публикувано повторно. Печата се по текста от ЧСм.

In vino veritas (лат.) — истината е във виното.

МОРЯЦИ (стр. 190) — Мл, г. II, бр. 43 от 25 март 1923 г. с подпис Х р. С м и р н е н с к и. Печата се по текста от Мл. Предполага се, че стихотворението е написано по повод на

40-годишнината от смъртта на Карл Маркс, отбелязана в нашия партийен печат.

ВЕЛИКДЕН (стр. 192) — М, г. I, бр. 19 от 7 април 1923 г. с подпис М а с к а р а д (поместено е на заглавната страница в специалния великденски брой). Печата се по текста от М.

... *фарисейската сган* — от фарисеи, названието на религиозна секта в древна Юдея, възникнала през II в. преди н. е. и по-късно прераснала в политическа партия, обединяваща богатите търговци и робовладелци. В периода на римското господство фарисеите проповядвали покорност и приспособяване към новата власт. Те били непримирими към християнското учение и отстоявали предписанията на своята религия, които обаче на практика не изпълнявали. В преносен смисъл «фарисей» се употребява в значение на лицемерен човек.

НАЙ-ЗДРАВОТО ВЕЛИКДЕНСКО ЯЙЦЕ (стр. 193) — М, г. I, бр. 19 от 7 април 1923 г. с подпис В е д б а л (в специалния великденски брой). Печата се по текста от М със следната поправка в ст. 13: «— За мене ти какво си писал?» вм. «— За мене та какво си писал?»

Стихотворението е написано по повод на действителна случка. Младите по онова време поети Д. Симидов и Й. Стратиев обвиняват литературния критик Васил Добринов, че умишлено е цитирал неточно техни стихотворения, като е разместил стиховете, за да се получи безсмислица. Смирненски изобличава В. Добринов и в стихотворението си «Критици в ливреи» (вж. тук, стр. 179).

ВЕЧЕР (стр. 195). Приживе на Смирненски стихотворението не е публикувано. Поместено е посмъртно в редактираното от Г. Бакалов списание «Нов път», г. I, кн. 1 от 1 декември 1923 г. стр. 6—7, с подпис Х р. С м и р н е н с к и. Ръкописът на автора не е запазен. Печата се по текста от «Нов път» със следната поправка в ст. 3: «пилей теменужната привечер своите дихания» вм. «пилей теменужната привечер своите дихания».

В рецензията си за първия том на редактираното от Т. Боров и Т. Измирлиев тритомно издание на съчиненията на Хр. Смирненски Г. Бакалов отбелязва, че е публикувал стихотворенията «Поема за руското дете» и «Вечер» точно според оставения от автора ръкопис. «Поемата за руското дете» — пише Бакалов — получих от редактора на по-рано излизания

в. «Еврейски работник» (струва ми се, така се казваше) Марко Фридман, като материал, останал непоместен в неговия вестник. По всяка вероятност и «Вечер» ще да е било получено от същия източник» (РЛФ, бр. 92 от 28 юни 1932 г.).

ПОЕМА ЗА РУСКОТО ДЕТЕ (стр. 197). Приживе на Смирненски стихотворението не е публикувано. Напечатано е за пръв път от Г. Бакалов по ръкописа на автора в сп. «Нов път», г. I, кн. 3 от 1 януари 1924 г., стр. 75—76, с подпис Х р. С м и р н е н с к и. Ръкописът днес не е запазен. Печата се по текста от «Нов път» със следната поправка в ст. 34: «Детенцето ми ти спаси» вм. «Детето ми ти спаси».

За първата публикация и авторския ръкопис вж. бележката към предходното стихотворение.

Произведението е написано по мотиви от известната творба на прогресивния френски поет Жорж Шеневие (1884—1927) «Роème pour un enfant russe» (Paris, 1919, 8 p.), в която се осъжда военната интервенция против Съветска Русия.

Тобол — град Тоболск, районен център в Тюменската област на РСФСР. Съветската власт е установена тук на 9 април 1918 г.; на 18 юни същата година градът е зает от белогвардейците; освободен е от Червената армия и партизаните на 21 октомври 1919 г.

«СМЕЛО, ТОВАРИЩИ!» (стр. 200) — Мл., г. II, бр. 14 от 3 септември 1922 г. с подпис Х р. С м и р н е н с к и. Печата се по текста от Мл със следната поправка по смисъл: «тежките стъпки на червените легиони» вм. «тежките стъпки на черните легиони» (стр. 200 р. 34—35).

Стихотворението в проза «Смело, товарищи!» е написано през август 1922 г. в с. Радуил, Самоковско, когато Смирненски пише «В скиталчество», «Пожар в Рила» и «Босоногите деца». Поводът за възникването му е една беседа с група ентузиастични радуилски младежи. По сведения на Желя Дюстабанова произведението е имало първоначална редакция, написана под непосредствените чувства и впечатления, която била по-сполучлива, но поетът изгубил ръкописа. Възстановявайки по памет творбата, той не успял да постигне първоначалната непосредственост, поради което много скърбял за изгубения ръкопис (вж. Н. Измирлиева. Христо Смирненски. Летопис за живота и творчеството му. София, 1961, стр. 140).

«Смело, товарищи!» — известна революционна песен, написана от руския поет и революционер Л. П. Радин (1860—1900) през ноември 1896 г. в навечерието на железничарската стачка. Песента скоро става пролетарски марш и печели международна известност. Тя е била една от любимите песни на В. И. Ленин.

ДА БЪДЕ ДЕН!

Да бъде ден!	17
<u>Ний</u>	18
Огнен път	20
През бурята	21
Към висини	23
Пролетта на робите	25
Пролетарий	27
Първи май	29
Стария музикант	31
Братчетата на Гаврош	32
Ковачът	34
<u>Цветарка</u>	36
<u>Улицата</u>	38
Безименните души	40
Пролетно писмо	41
Уличната жена	42
Бурята в Берлин	44
Йохан	47
Карл Либкнехт	50
Глад	53
В Поволжието	56
Северно сияние	59
Три години	63
Червените ескадрони	66
Смъртта на Делеклюз	68
Бунта на Везувий	70
Гладиатор	75
Гневът на робите	77
Москва	79
Северния Спартак	81
Въглекопач	82

СТИХОТВОРЕНИЯ ОТ ПЪРВОТО ИЗДАНИЕ
НА «ДА БЪДЕ ДЕН!»

Утрешния ден	84
Веригите на мисълта	86
Вечния карнавал	89
Червения смях	91

И

Мечти	95
Апог omnia	97
Черешка	98
Pro Patria	99
Среднощни сенки	102
Минало	103
Десетте заповеди	105
Безсмислието на прогреса	107
Христу Ботйову	109
Херолди на новия ден!	110
Горчиво кафе	111
Зима	112
Погребение	113
Соня	114
Разбойниците	115
Вечер	119
Гергьовденско агне	121
Христо Ботйов	122
Вечерно ехо	125
Цензурата	127
Бохем	128
Чинсвник	129
Това е улицата	130
Гарвани	132
Работникът	135
Вълкът	136
Копнеж	137
Ехо	138
Картинка	139
Кихавица	140
Цензурата	141

Робът	142
Руския Прометей	144
В ресторана	147
Тълпите	148
Поклонение пред Вола	149
<u>Жълтата гостенка</u>	150
<u>Юноша.</u>	154
<u>Листопадна вечер</u>	156
Каменарче	157
Русия	158
Виенските деца	159
Мосулски петрол в Лозана	161
Синодални копнежи	163
Рождество Христово през 1923 зима	165
Роза Люксембург	167
Стара приказка	168
<u>Зимни вечери</u>	169
Рицари след бой	175
Барутно време	177
Критици в ливреи	179
Изповедта на Йордан Бадев	180
Слепият	182
Съветска Русия	184
<u>На гости у дявола</u>	185
Моряци	190
Великден	192
Най-здравото великденско яйце	193
Вечер	195
Поема за руското дете	197
«Смело, товарищи!»	200
Бележки	201

ХРИСТО СМИРНЕНСКИ
СЪБРАНИ СЪЧИНЕНИЯ

В ШЕСТ ТОМА

ТОМ ПЪРВИ

Редактор Татяна Пекунова
Художник Кънчо Кънев
Худ. редактор Стефан Груев
Техн. редактор Лилиана Диева
Коректор Паунка Камбурова

Формат 32/84/108 ; тираж 50113 екз. ; печатни коли 16; изда-
телски коли 13,44; л. г. VI /33 ; изд. № 5022; поръчка № 130/
1978 година на изд. «Български писател»; дадена за набор
на 21. IV. 1978 г.; излиза от печат на 20. VIII. 1978 год.

Код 15 $\frac{9536172311}{5508-7-78}$

цена 1,80 лв.

ДПК «Димитър Благоев» — София